Mona Tärk

Koreograafiad

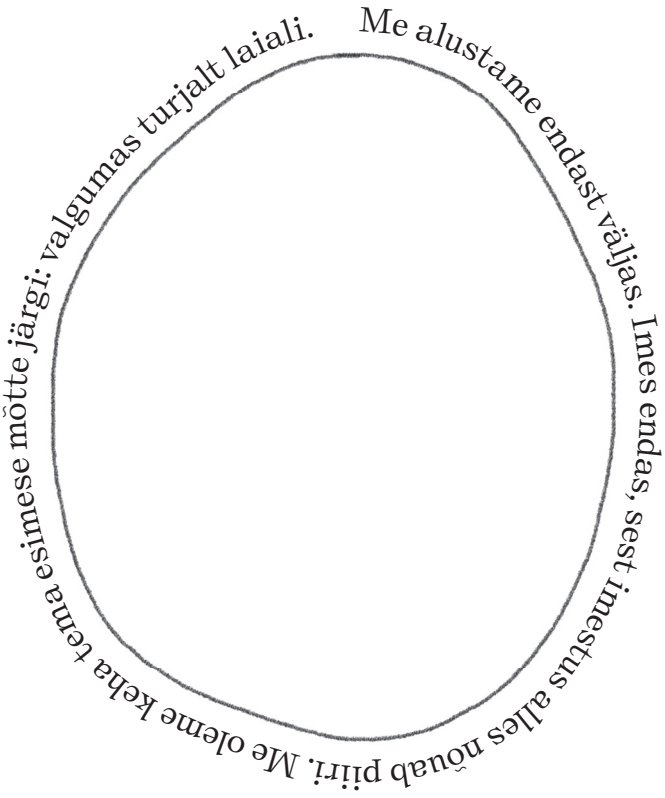

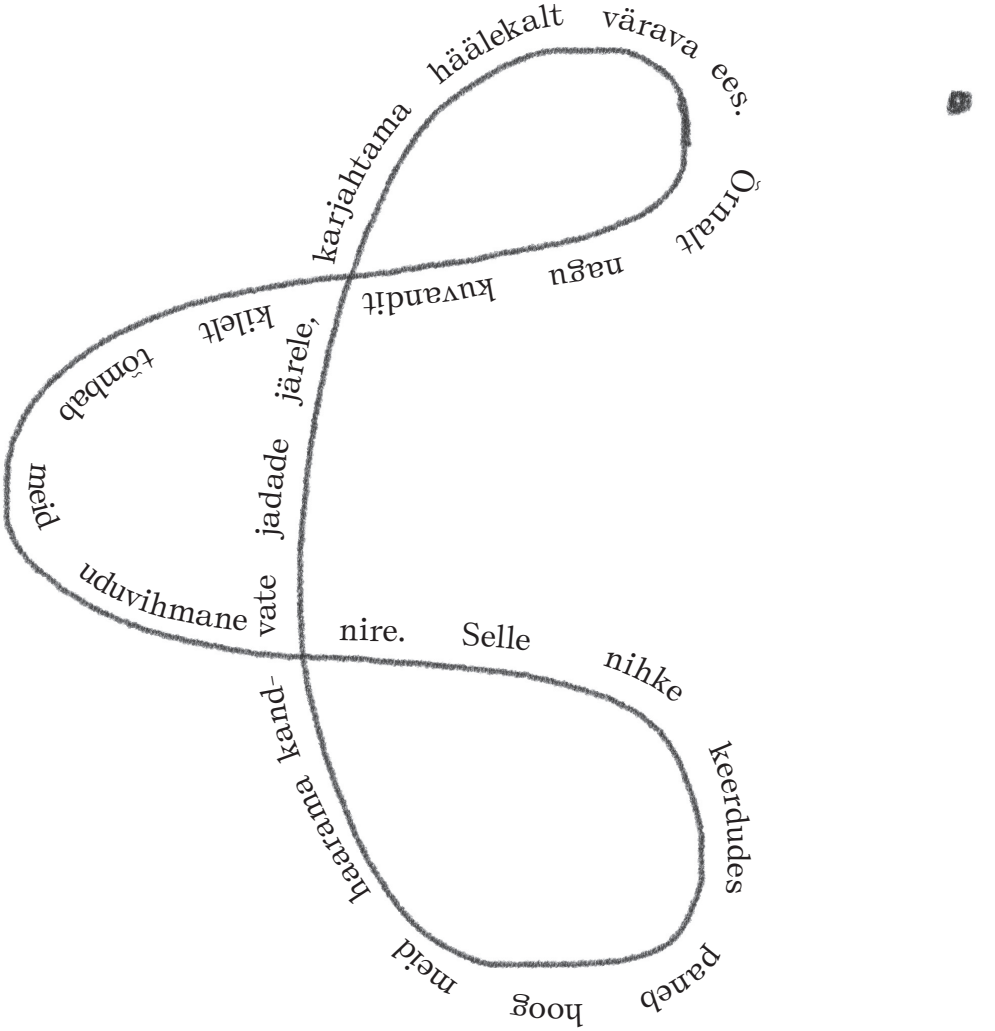
häälekalt värava ees.
karjahtama
Õrnalt
nagu kuvandit
kilelt tõmbab
järele,
meid
jadade
uduvihmane vate
nire. Selle
nihke
kand-
haarama
keerdudes
meid
hoog
paneb

Tihendunud ruumiring eristub harjumusest, virvendab kehastatud päikese söekumas. Kehitab, hõõgub, paistab, kutsub. Jõudnud, leidnud.

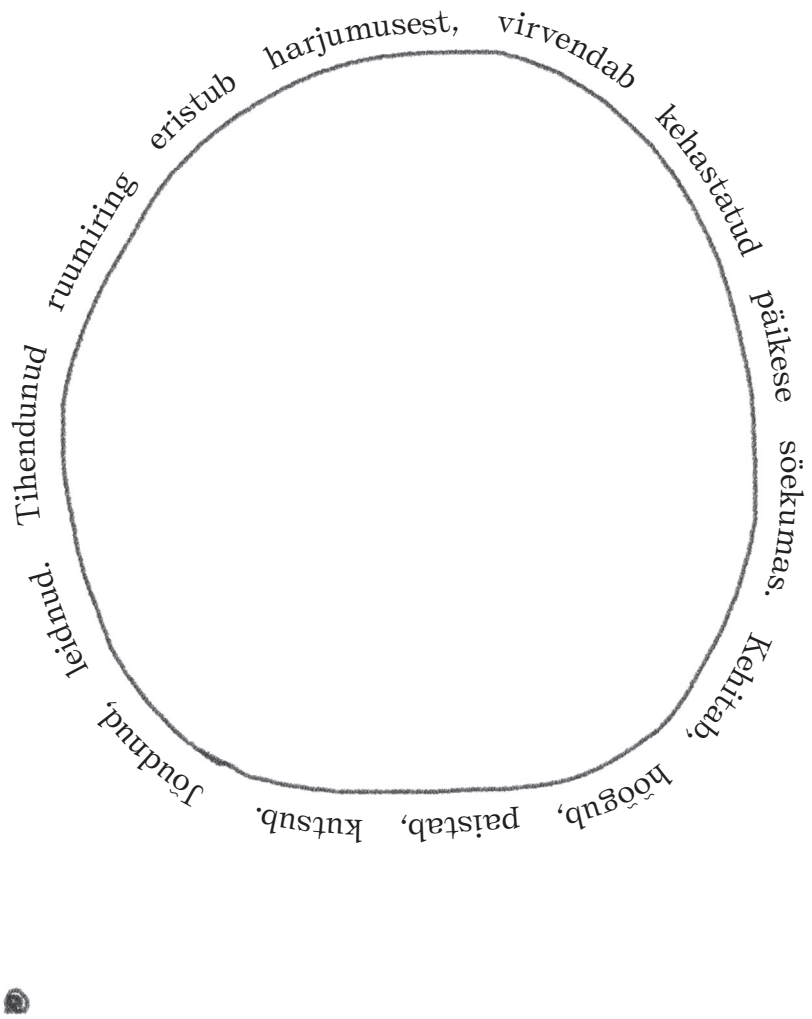

Kui me iseend
enam ei liigutа,
vaid jälgime
veresoonte telge. Tuule kohin
loob ülemheli koos me
alaseljas veniva õhuga.

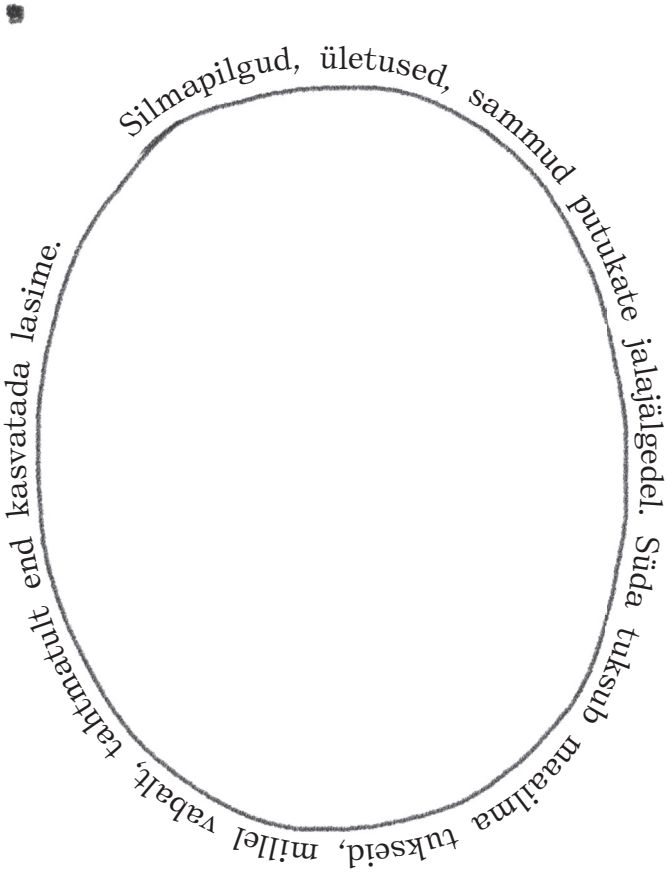
Silmapilgud, ületused, sammud putukate jalajälgedel. Süda tuksub maailma tukseid, millel vabalt, tahtmatult end kasvatada lasime.

Tema tervitused kaduvikust

Liina Konsap

Hinga sügavalt sisse. Ja hinga aeglaselt välja. Hinga. Välja hingates sulata oma selg põrandaga ühte. Ära ole pinges, ma tean, et sa tahad olla pinges, aga ära ikkagi ole. Sa hingad sisse ja oled kerge kui udusulg. Siis hinga välja, pikalt, sa oled sama raske kui see suur rändrahn põhjarannikul. Maa peal, aga nii raske, et mõtetes maa all.

Kaduvikus.

Võid silmad sulgeda. Aga ei pea. Su pea kohal laiub ilmatu suur lagi, mis on laotud väikestest ruudukujulistest plaatidest. Nende sekka on torgatud ka mõni laelamp, et sa pimedusse ära ei kaoks. Ühtepidi on reas 27 ja teistpidi 12 plaati, mis teeb kiire arvutuse järgi kokku 324 laeplaati. Ma käisin reaalkoolis, mu aju toimib matemaatiliselt, vahepeal. Ja laelambid ka, 4 tükki. Vaatad lage ja ühtäkki on su silmis laeplaate kas ainult üks või siis arvuline lõpmatus. Mõlemal juhul üks suur kaduvik. Selg on põrandas ja pilk on laes. Tegelikult on silmad kinni. Aga sa näed ikka. Lihtsalt segavat visuaalset müra ei ole. Näed ainult seda, mida on vaja.

Õues on udu ja peas on udu. Kokku on see udu x udu = udu ruudus. Selles laeplaadi ruudus. Võib-olla ongi hea. Saan segamatult iseendaga olla. Maailm voolab laiali, paremale ja vasakule; on ainult üks selge punkt – otse ees. Selle suunas liigun ja üritan omadega mitte auto alla jääda. Ühel päeval peaaegu jäin, kui teosammul Peetri kiriku juures teed ületasin. Maru kärsitu autojuht oli. Tundus, et tal oli olnud raske päev. Ma arvan, et ta oli lihtsalt kade, et mul pole peas ühtegi olme-elu probleemi, vaid tühjus ja sõbralik olesklus iseendaga. Ma ei tea täpselt, kes ma päriselt olen, aga ma tean, et olen päriselt ja füüsiliselt olemas. Ning vahepeal käib mu sisemus siin uduses maailmas ringreisil. Lihtsalt et päriselt ka puhata ja taastuda. See maailm on nii väsitav ja mul on pidevalt tunne, et pean peitu pugema. Siia.

Kaduvikku.

Mul on kodus diivan. Ja mu sõpradel on kodus diivan. Vahepeal pikutan seal, jalad pigem lae poole suunatud. Vaatan laelampi. Ja juhet, mis sellest lülitini voolab. Kristall-lühtrit, mis ei ole isegi kristall-lühter, vaid plastmasslühter. Hall ja kole. Oleks mu kodu siis ekstravagantne avar kuningapalee, aga see on lihtsalt külm ja kõhe hallitav koobas, pooleldi maa all, saja torujamaga ning aknast vaatega otse prügikastidele ja peeretavale Porschele.

Huvitav, kas tegemist oli poe odavaima laelambiga või oli korteriomanik lampi valides mitte just kõige selgema mõistuse juures. Või mõtles, et oh, suht lambine lamp see lamp. No ma ei tea, aga olen seda nüüdseks kaks aastat pea igal õhtul vaadanud ja mõelnud, et küll see on ikka üks kole lamp.

On ka teine lamp. Vedrulamp. Täielik vastand sellele hallile kristall-lühtri odavale koopiale. Just selline, nagu mu vanaema juures köögis ilutseb, aga natuke teistsugune. Saan selle kõrgust reguleerida, muidu on lampi väga keeruline tolmust puhastada. Vanaema juures on see augukeste ja valge kupliga. Sellise vanaaegse emailist makaronisõela moodi kauss. Mul on ka valge, aga mitte ainult valge. Kui hakkan tolmu pühkima, naeratab mulle vastu öösinine pind.

Ja siis ma mõtlen juba, et kas ma peaksin endale ostma ka vedrutelefoni. Sellise, mis oli kasutusel enne minu aega. Et eemalduda veelgi tõhusamalt siit tüütust ja tänapäevasest maailmast. See võiks olla punane ja asetseda mu kollasel öökapil, mis on tegelikult hoopis taburet. Helista mulle vedrutelefonile, kuulen su häält siis kõikjale.

Laman seal diivanil ja see on kui omaette maakera omaenda gravitatsiooniga, mis mu endasse tõmbab. Ainult et see on diivan. Diivan, mis kutsub mind oma sügavusse. Sinna seljatoe ja istumisaluse vahelisse prakku. See ongi kaduvikuportaal. See mu endasse võtab ning mu vaimule ja kehale puhkust annab. Seal on kitsas, kõik mu jäsemed on tihedalt üksteisega põimunud. Üle kogu keha jooksevad sipelgad. Ma tunnen, et mu õlaliiges väljub vaikselt liigesepesast, selgroog on vertikaalselt kokku pakitud kui raamat ja kael on krampis. Aga mul on nii mugav ja hoitud olla. See on vist peamine.

Silme ees on väikesed valgusmoodustised. *Bacillus*'ed, mis võnklevad ja lehvitavad, sellised piklikud. Natuke nagu need värvilised koogidekoratsioonid. Nad ühinevad ja moodustavad tervikliku keha. Neid kehasid on siin omajagu palju, nad voolavad ja loovad mustri, mis näeb välja nagu närvirakkudest koosnev kude. Jäsemed on

nagu dendriidid, mis omavahel üheks korralikuks tugivõrgustikuks põimuvad. Nad mind hoiavad. Nad on kaduvikuinglid.

Ja siis käib plahvatus. Portaal on sulgumas. Vist peaks välja voolama. Ees on paremad ja jõulisemad olemised-tegemised. Pean vist venitama. Mu keha on valus. Keegi võiks mu selja peale astuda.

Marie Ojamaa

*

eeskujulik peremudel
algab pehme koduaia kiige peal
ja lõpeb peegli ees
kõrvad lukus
katatoonilise rahu sees
kui õndsat rahu võivad ometi pakkuda
yks peegel räpases vannitoas
ja valge pulbri jäljed wc potil
kes lööb see armastab
lyya

*

piimjat kehavedelikku täis käed on
pärandus isalt
nagu seegi
et mind tõmbab
päikese nartsissistide ja ilusate naiste poole

valkjaks kylmunud kõnniteel koos jyri ydiga

sel tydrukul on raske veretõbi
kuid ta on elus täies jõus
et kukutada riigivõim
tydruk tahab loita leegitseda
ja loitsida
ta hapras kehas hõõguvad söed
tydruk unistab
koldist oma taskus ja
mustas mantlis mehest
unistab et
mehe luudelt lakub liblikana formaliini
ja huultelt martsipaanipudist kyynlavaha
käes on võrk ja veelkord tulekumast läbi
liibub ymber väriseva niudenaha
tydruk unistab
et tõmbab end pilve
hingusest õhkuvast fosforihõngust
neelab kirmesjäist myrgisylge ta
silmist valkjaid piimatilku nõrgub
oo kui pikk on tee kui lyhike on päev
valu ja kurbus ja valgus ja rõõm
jah tydruk unistab
et leek ta kõhus lahvab
et
yletab udust kummitavad seinad
kõik siin kohe nyyd ja praegu
jõuab sinna kus on
must valkjas kõnnitee
must tähine november
mustas mantlis mees ja
mustalt raske veretõbi
ta kopsud on tõrvast läbi imbunud
ta ihkab rängalt peksa saada
ta ängistusest kängitsevad sooned (made in Poland)
peaksid praegu hoopis veritsema
värisevad suitsused sõrmed
igayks kui väike valge tõuk
pusivad sõlmekeste kallal
hull kahvatu tuttavvõõras tõug
kristaljad sooled ta käristab käändu

valguvad mustalt valkjale teele (sada grammi vorsti)
neist põimib niiti hingehaavadele
sydamest õngitseb lumivalgeid vaklu
hõõrub põlenud armumist näkku
mu armas minu arlekiin sul tunnistada tahan
NÄITLEJA ON INIMLIKU HÄBI ETTEKANDJA LAVAL
ja tydruk lendab langeb liblikad kõhus
kukub vastu sytest taevast
mustaks pihuks ja põrmuks

(nii on hea tuhastatult võtab ta vähem ruumi)

nõiajaht

lokkis juuksed on saatanast
punane rist su koduuksel
tuleriit mis kiirgab vikerkaarelisi loojanguid
tuleriit
oled sa nõid või schrödingeri kass
sulg nõel väikene varblane või surnud rott
mahemaitsmatu käegakatsutav
jah tõesti parem surnud rott peos kui varblane katusel
sest ainult laste ja nõidade silmad kilavad täiskuu ajal
rott aga jääbki surnuks
kui juhtud pinnal hulpima
võid kohata
yht valges kleidis naist
nõid
ta annab sulle käe
või tahaksid sa pigem olla surnud rott

*

vahel ei mäletagi enam, mis aastaaeg parasjagu on
ja vahetevahel on see kõik, mida üldse tean
sügisene pööripäev kuldab õhus keerlevaid lehti ta elu jääb alatiseks
musta laega aga hing jääb tasakesi haigeks
koolitreppidel kuumab kokkukuuluvuse palavik ja pisaraid ei peagi
enam varrukasse peitma sest ta suri juba paar tundi tagasi
ja tema suurim soov on olnud viitega lõpetada kool

*

mind painavad hobuserahustiunenäod
kõrvuti kiilutud kui kilud karbis
unenäod kanepihõngulistest tubadest
kopli lõpmata tyhjadest tänavatest
konide silmaauku kustutamisest
veidrast videvikulisest maailmast
kus me oskasime võluda
sa võlusid lume raudteedele tuiskama
aastavahetuseks välja miinus viiskymmend kraadi
ja söövitasid taevasse augud
olen liblikas su kõhus
kui väga pyyan olen ka ilutulestik
mul on hirm et enam kunagi magada ei saa
või enam kunagi yles ei ärka
aga armastus peab saama tugevamaks kui hirm

diagnoos deliirium

palun ärge pange mind
musta laega
mustade seinte vahele
olen kellavärgiga apelsin
mu veenides on meskaliin
sipelgate siblin naha all
judinad mööda selga
ja aina rohkem talumatuks läppub
varjuinimesed nurgas
keegi kuskil karjub see vist olen mina
kopsupõletik ja ketserlik ekstaas
seesama vana hea
kuus jalga mulla all
armastuse vastik hais

raudteejaamatagune vaikelu jänestega

kes nylgimisele koperdavad
verdtarretav vaatepilt
jänestele meeldivad absint psalmid ja poliitika
seks kohe kindlasti seks
klaveriklahvide kylm kõlin
rabamylgaste täitanud soojus
nikotiin lumetuisk ja soe surin lihastes
ei meeldi varjud pimedas toas
või liiga kaua inimestele silma vaadata
nad tahaksid osata lennata
rongi alla
ribidest kuhjunud kildudeks
sest jänestel on silme ees
et see on tee nirvaanasse

Marie Ojamaa (25)

Ma tahaksin alustuseks küsida ühe üsna klišeeliku ja mõnevõrra ebatäpse küsimuse, mis lasub alatasa südamel: miks ja kuidas kirjutada luulet kurjas maailmas?

Ma arvan, et luulet kurjas maailmas kirjutada on hädavajalik, sest iga loomingukilluke, mis tuleb puhtast südamest, aitab kaasa tolle maailma päästmisele. Ta võib tunduda vaid tilluke tilk, aga kui me ühes oma südameid paberile ehk dokumendifaili valame, võime vabalt loomearmastusemere moodustada. Luule näitab näpuga valukohtadele ja aitab toimuvat mõista läbi tõelise toore emotsiooni, mis viib toimuva südamikku, sest kurjusest kirjutatud looming tuleb tihtipeale isiklikust kogemusest. Teistpidi kätkeb luule kõike kaunist maailmas toimuvat ning kangastab selle eredalt me meeltesse. Ma ei usu, et maailm on üleni kuri, ehkki neil päevil kipub kajastatud sündmuste valguses kahjuks nii tunduma. Seda enam on meil vaja armastuse kübemeid, luua või lugeda, et vahelduseks hoopistükkis headusest kirgastuda. Looming on minu arvates võimsaim kaitsevahend kurja maailma vastu.

Siin ilmuvad luuletused laekusid minu postkasti juba aasta eest ning mul oli huvitav näha, kui põhjalikult sa tekste enne avaldamist toimetasid. Kas kirjutad alati nii, et luuletus on justkui pidevas protsessis, väljendus ja kujundid vormuvad ajapikku üha ümber?

Tore, et Sa seda märkasid! Olen ise samuti täheldanud, et mu luule on metamorfne nagu plastiliin. Seda on endal põnev vaadata, sest tavaliselt salvestan kõik eelnevad mustandid võrdluseks ära. Ma vist ei saa kunagi ühtki luuletust lõpuni valmis, sest vormun ise ajas niivõrd palju ümber (nagu kõik elus), et leian alatasa uusi variante enese väljendamiseks. See võib vahel olla kiuslik needus, sest jään toimetamisega oma tekstidesse kinni ja on oht, et kaotan esialgse mõtte ära. Düsmorfia või nii. Aga siis on mul mitu luuletust, mis kõik käsitlevad omaenese mõtet omaenese ajas!

Ja lõpetuseks mõnevõrra helgemal noodil: mõni innustav kultuurisoovitus?

Just lugesin Alessandro Baricco raamatut „Ookean meri“, mis on üks imeilus, valushelge ja põrunud-naljakas maagilise realismi unenägu. Tabas mind kuhugi õigesse kohta (pisarakanaleisse ka). Ja teisest meediumist — del Toro film „Paani labürint“ on üks mu lemmikuid ning selgitus küsimusele, miks luu(letad)a kurjas maailmas. Sünkjas pool ja haldjavägi on vapustavalt erkkontrastses tasakaalus. Hea võidab ikka.

OLEN
YHÄ
LAPSI

Sulen silmad, siis

Maara Parhomenko

emme kuule mis sa sünnipäevaks tahad
häid lapsi tahan mis ma ikka oskan muud tahta kui et lapsed oleksid head ja –

Ka Saša köögi kusekollased seinad lähevad näost valgeks, kui istun logiseval taburetil kaksiratsi – jalad pisut rohkem laiali, kui ühele hästikasvatatud tüdruklapsele lubatud – ning üritan tasakaalu kaotamata pead sirgelt kuklas hoida. Terve mu vaatevälja katab kolmeteistaastase Saša esimestest habemeajamiskatsetest armistunud aadamaõun, mis klõnksatab ähvardavalt iga kord, kui ta suu vandumiseks avab: „Lihakahvel, ei, bljä, pähklitangid, sushipulgad, veinikorgitser nahhui, või noh need hambatikud." Tunnen, kuidas tema üksikud pikemad lõuakarvad minu ripsmetesse takerduvad, ning kuulan kannatlikult üht söögiriista koukimiskõlbmatuks kuulutavat põntsu teise järel.

Sulen luugid ja triivin mõtetega Saša kehale. Väikese varba kõver küüs, ei, bljä, kõrvavaik, poolkuuklapikesed, huuleherpes nahhui, või noh need varajased veenilaiendid. Liiga kaua sel ekspeditsioonil aga kesta ei lubata: piisab häälemurdelise kõri kimedast kiljatusest ning olen tagasi kusekollases köögis, valgete seinte vahel. Teen silmad lahti ja tunnistan huviga mulle avanevat vaatepilti: hüsteeriliselt sõimlev Saša kompab ühe käega tühjaks jäänud laigukest oma tumepruunil pealael ning osutab teisega kiharate seast puuduvale paksule karvasalgule, mis nüüd laelambi küljes rippuval liimilindil keerleb.

„Kuradi taat ja tema äädikakärbeste holokaust!" urahtab oma uut minitonsuuri sügav Saša pahaselt. Mina aga ei pea olukorra veidrusele vastu ning lasen turtsatuste lainel ennast läbi raputada. Koos naeruga purskab ninast välja ka rosinakomm, mida Saša ennist nii visalt erinevate söögiriistadega mu sõõrmetest välja tõmmata üritas, ning maandub kleepuval vakstul. Enam ei suuda ka Saša tõsiseks jääda ning lisab kelmikalt: „Oleks ma teadnud, et väikesest naljast piisab, ma poleks tangidega surkima tulndki!"

Minu kiiresti allavajuvaid suunurki Saša ei salli. „Aga kes viimasena naerab, see...," huilgab ta valjult, korjab paar tundi ninas

laagerdunud rosinakommi räpaselt vakstult üles ning hakkab kärmel sammul minu poole astuma, käsi pikalt ette sirutatud. „Suu lahti, tirts, lennuk tuleb!“

Haaran laualt klaasi liigmagusa suhkruveega, mille Saša mulle ennist ninakommi-paanika leevendamiseks kokku segas, ning sõõman põsed punni. Iga stata-tagune laps teab, et omaenda suu on veepüstolina vaieldamatult parim relv suurte poiste vastu: alati kaasas, suu- ja käepärast. Ka kõige jõledama jõmmi võib osavalt sihitud sülitusega taanduma sundida nagu ühe suhkrust-jahust-maasikavahust plika-plönni.

„Oi, kus tuli alles püss välja!“ irvitab Saša, kuid tõmbab siiski käe tagasi. Ohu möödumisest hoolimata jätab mu süda ühe löögi vahele: mina ja „püss“ ühes ja samas Saša lauses pole tühi-tähi. Mis siis, et kaudselt, mis siis, et läbi nalja.

Saša paistab minu kimbatust nautivat: ta kissitab kavalalt silmi ja pistab väga aeglaste liigutustega endale kommi suhu. Ta mälub häälekalt, matsutades suud sama imelikult nagu degusteerijad kokasaadetes. „Mmm, vapsjee, pole üldse paha! Päris soolakas! Seda need rikkurid siis mõtlevadki, kui kassisita seest läbi käinud kohviube delikatessi pähe ostavad!“

Taas halvab mind naeruhoog ning enne kui arugi saan, on Saša näolapp alla neelamata ununenud püssiveest märg. Ta pühib kärmete liigutustega suhkru- ja süljesegu silmist ning asub vasturünnakule: kätepesukausi järel tühjeneb minu kraesse ka solgiämber ning peagi ei leidu kusekollase köögi valgete seinte vahel enam ainsatki kuiva kohta.

Hiljem, kui me läbiligunenult köögipõrandal lamame, teeb Saša tasasel häälel juttu: „Kuule, tirts, räägi ära, kuidas see rosinakomm ikkagi sinna sai?“

–

Ega vanaema eriti tihti külas ei käigi, pigem helistab ja pomiseb pahaselt, et emme on jälle mingi suuremat sorti supi kokku keetnud. Viskan selle peale rõõmsalt toru hargile ning jooksen kööki suppi maitsma. Kuid selleks ajaks kui mina kohale jõuan, on alati kõik potid juba tühjad. Lubatud supist pole jälgegi.

Kui vanaema siiski vahel emme voodi ääre peale istuma tuleb, kutsub ta kõigepealt appi taevast ja hiljem jumalat kaa. Aga mina pole neid kumbagi siin veel kohanud. Ja seepärast teen ma ise emme voodi alla tolmuingleid. Teen kohe mitu tükki korraga, sest vanaema ütleb, et teiste peale ei tohi lootma jääda. Vanaema ise on kaa see „teine“, kelle peale mina loota ei või. Tema arvates poleks temasugune rauk-ema kuskilt otsast ronk-emast etem.

Ma pole vanaemale öelnud, aga vahel ei ole ma üldse suur ja tubli, kuigi lubasin. Kui ma ei jaksa enam vapper olla, siis ronin emme voodi alla, aga tolmuingleid rohkem ei tee. Siis peksan jalgadega voodipõhja ning kuulatan iga natukese aja tagant, ega emme minuga juba ei pahanda. Ootan, et ta ütleks, et tal on minu pärast häbi, kui lasteaiakasvataja kurdab, et räägin liiga valju häälega. Ütleks, et mina ajan rohkem vingu tuppa sisse kui meie puhastamata lõõridega ahi. Ütleks, et tal pole sünnipäevaks vaja muud kui häid lapsi. Kingiks mulle „Olen hea laps!“ rinnamärgi, et ma saaksin endale iga kell meelde tuletada, kuidas käituma peab.

Tegelikult ei ütle emme mitte midagi. Ta on vait kui haud, ainult ragistab õlakonte. Mina kükitan siis voodi all edasi ja arutlen, mitu rosinakommi ühte ninasõõrmesse küll mahtuda võiks. Ja huvitav, mis siis veel saaks, kui komm ninna kinni jääks ja ma enam ei hingaks? Kas siis emme tõuseks ja pahandaks? Siis tõuseks emme kindlasti.

–

„Kas hea laps ei peaks hoopis aasal lilli noppima ja liblikaid püüdma või mingi muu emme-tissi-otsas-rippujate pasaga tegelema, mitte rosinakomme endale ninna toppima?“ ei saa Saša jätta lõõpimata, kui leiab köögipõrandalt rüsina käigus maha kukkunud „Olen hea laps!“ rinnamärgi.

Vabastan end järsu liigutusega Saša haardest ja jään näoli vastu köögipõrandat lamama. Pigistan silmad kõvasti kinni, aga ebameeldiv ei kao kunagi laugude taha päriselt ära: kusekollane köök ei muutu päiksepoolseks toaks; Sašast ei saa printsi valgel hobusel; ka minu voodiga laulatatud emast ei ole võimalik teha jõge, kes aeg-ajalt oma sängist välja roniks ja end ümbritsevaid kaldaid ülevoolavalt kallistaks.

„Tirts, ole nüüd, ära pulli noh! Ma ei mõelnud ju selle emme-asjaga midagi. Sina ei ripu kuskil tissi otsas, selge see. Mul taat ütleb kaa, et hoopis sinu ema on see, kellel miskit ripub. Hing paelaga kaelas või nii...“

Äkki ema lihtsalt ootab kedagi, kes oskaks teda õigesti paluda, heade sõnadega avada.

„Kuule, äkki sa tahad kommi või midagi?“

Ehk sulges ta viivuks oma unised silmad ja need lihtsalt kukkusid lukku. Midagi jäi luukide vahele kinni ja oligi kõik. Liiva alla pistetud pea silmad on alati puru täis.

„Bljä, kommi oli küll vale pakkuda praegu, me just opereerisime sul ühe ninast välja ju!“

Aga kus asub selle liiva täis lukuaugu võti? Milline on õige märksõna või hea parool?

„Oota, tirts! Ma tean küll, mis su tuju jälle heaks teeb. Ruts eile stata taga rääkis ülihead nalja! Kuulad, jah?“

Ja mis siis, kui juba ongi liiga hilja? Lukuauk jäädavalt umbes, tee välja suletud. Kes tõmbab pea liiva alt välja inimesel, kes kaelapidi sees? Kust haarata kinni, kui puudub pidepunkt?

„Niisiis, tirts, kas sa tead, mis on ühist Opelil ja tampoonil?“ küsib Saša, tehes iga paari sõna järele pausi, et itsitust alla suruda, „mõlemat peab nöörist tõmbama!“

–

Vanaema-vanaema, miks emme nii hilja õhtul metsa poole läheb? Vanaema, vasta! Aga milleks emmel metsas nööri vaja on? Vanaema, vasta! Mina tahan kaa karja minna, vanaema! Mina tahan kaa lambaid lugeda! Aga vanaema, see pole aus! Ma olen enne magamaminekut palju harjutanud, juba oskan kümne lambani loendada! Aga vanaema, sa ju ise rääkisid mulle, et vanasti oli karjas käimine laste töö! Miks siis emme praegu karja minema peaks? Ta on juba nii vana ju! Lase mind! Vanaema, lase! Lase! Emme! Emme, tule tagasi! Emme, sul pole vaja praegu karja minna! Kuuled sa, ma ise lähen hommikul! Emme, see on laste töö! Vanaema ütles, et on! Kuuled sa, ma luban! Ise lähen! Kuuled sa, homme lähen! Tule tagasi juba! Ise lähen! Emme, tule koju! Ei, ei lase lahti! Ei lase! Ma tahan ise minna! Ma ei lase lahti! Lase ise lahti! Lase parem heaga lahti! Kas tead, ma võidan spordipäeval alati kõik köieveo võistlused! Lase, emme! Lase!

–

Kraabin kokku oma viimase tahtejõu ning noogutan vaevumärgatavalt pead, justkui Sašale kinnitades: jah, oled vaimukas küll. Ta saadab mulle ühe hädise naeratuse, tammub mõnda aega abitult mööda tuba ringi ning sülitab siis otsustavalt solgipange.

„Kui nali enam ei aita, siis ma kohe ei oskagi... Aga ära kurva... Tähendab, ära anna alla, sest lootusetuid juhtumeid pole olemas. Isegi minu taat, muidu täiesti parandamatu parm, muutub üsna talutavaks, kui talle õigel hetkel peaparandust pakkuda. Äkki me saaks su emale kaa miskit tujutõstvat viia?“

häid lapsi tahan mis ma ikka oskan muud tahta kui et lapsed oleksid head ja

„Tal on täna s-s-sünnipäev,“ surun need neli sõna vaevaliselt läbi hammaste ning korraga hakkab palju kergem. Nagu keegi oleks mind lahti korkinud, vahu välja lasknud.

Ka Saša pahiseb kergendatult ja ta nägu lööb särama: „Oh, aga see on ju väga hea! On ta midagi sünnipäevaks soovinud? Torti või šampust või lilli või mis need naised tavaliselt tahavad?“

„Ma ei tea, ta ei räägi minuga, ainult ragistab õlgu.“

„Aga mida ta vanasti tahtis? Siis kui tal veel pööningul kõik korras oli.“

„Siis ütles ta alati, et talle pole vaja muud kui häid lapsi. Ma polnud tema jaoks vist piisavalt hea.“

Saša jääb korraga harjumatult mõtlikuks, kuid hetk hiljem on tema silmad taas tuld täis: „Kui häid lapsi, siis häid lapsi! Tõuse püsti, lähme!“

„Mis asja, kuhu, Saša?“

„No kuhu-kuhu,“ ahvib Saša minu virilat tooni, „tead, jõuluvana juurde Rovaniemi lähme. Ta käib ju igal jõulul ukselt uksele ning küsib, kas siin majas häid lapsi kaa on. Järelikult peab tal olema hea ülevaade, kust neid häid lapsi siis kah leida võiks!“

Minu ehmunud ilme peale lisab ta aga kiiresti: „Okei-okei, nali oli noh! Lähme nüüd, mul on päris plaan kaa!“

Ajan end vastumeelselt püsti: ma ei taha Sašat kuidagi solvata. Saša on hea poiss, lööb mind ainult siis, kui kollast värvi autot näeb, ja see on stata-taguses maailmas midagi uut.

–

„Tere, palun üks hea laps!“ kuulutab Saša enesekindlalt üle kogu külakaupluse. Ma jõllitan kabuhirmunult poeonu Illimari küpsisepurust valendavat vuntsi ning ootan, et suu selle all esmalt naeraks ja seejärel meid välja viskaks, aga seda ei juhtu. Illimar hoopiski muigab vandeseltslaslikult ning enne kui ma protesteerida jõuan, on tema kollased hambad juba poeleti taha kadunud.

Astun täistallaga Saša varvastele ja sisistan:

„Mis sul viga on?“

„Ai, mis sul endal viga on?! Vaata, memm on mulle alati rääkinud, et vanal heal nõukaajal sai meie külapoe leti alt osta kõike! K-õ-i-k-e! See olevat olnud piisavalt kõrvaline urgas: salapuskar ja ei-tea-mis-kraam, kõik käis läbi! Ühesõnaga täiuslik pesa salaküttidele, inimkaubitsejatest rääkimata. Siit saame kindlasti mõne hea lapse ühes tükis kätte. Iseasi kui hea ta muidugi enam on, aga... Samas siinsed külmikud tunduvad korralikud ja su ema ju ei täpsustanud kaa, millises seisukorras ta häid lapsi soovib. Küll kõlbab, ära muretse!“

Arvatavasti on mul Saša jutu ajal karp lahti vajunud, sest ta märgib: „Pane suu kinni, tirts, süda jahtub ära! Või siis tuleb suur ja hirmus organidiiler ja krahmab kõik endale! Ja siis oledki südametu ja pärast sööd veel enda elunditest tehtud lastevorsti kah, vat nii on lood!“

Kõlab vali mütsatus ja Illimari kollased hambad on tagasi. Tema käsi osutab uhkelt leti poole, mis on nüüd kõikvõimalike ajakirjade ja -lehtede all lookas.

„Palun väga, lapsed! Siin on teile üks Hea Laps, täpselt nagu tellisite! Meie hästivarustatud külakaupluses on saadaval kolm kõige uuemat numbrit! Vanemaid eksemplare küsige raamatukogust. Aga vat seda ma teile öelda ei oska, kas need seal enam Hea Lapse mõõdu välja annavadki, äkki on juba Heaks Pubekaks sirgunud... Muide, kui te juba siin olete, siis tutvuge ka trükisoojade tabloididega: Eesti Naine, Postimees ja Tiiu. Oi, no näete, siit saab ju terve väljaannete perekonna kokku osta: ema, isa, vanaema ja lapse. Tõeline idüll! Äkki tahategi nukkude asemel hoopis ajakirjadega kodu mängida, mis? Ja see pole veel kõik! Isegi kodu saate oma värskele *big happy family*'le soetada: riiulil seisavad ju Pere ja Kodu ning Kodu ja Aed kaa! Ainult ole hea laps ja vali!“

–

häid lapsi tahan mis ma ikka oskan muud tahta kui et lapsed oleksid head ja ole nii hea ole hea laps ole parem laps ole tubli laps ole pai ja ole laps pailaps hea laps

„Sulen silmad, siis“ on novellikonkursi Värske Novell võistlustöö.

Ly-Ann Kõllo

ysast lahkumise võlud

kui vankri kõigutust
ma laeva kõhus olles
mäletan
või sooja rinda tunnen vahest oma suus
siis selge miks
siin nyydses maailmas ainult
täheldan
ma kylmust kargust
ärapõlgust
ja surelikkust oma
luus
tahan olla justkui kõike
ja jälle siis ei taha ka
sest kui on raha pole aega
ja aega pole
rahata
maises valus nagu teised
kuid ainust pole parata
et minu jaoks jääb siinne *sequel*
jumaliku järjeta
võõra lohutust ei võtta
alluda ei saa
kui käib hõõrdes
tema vari
sinu enda varjuga
ja pole kahju
tõesti hoolivust ei jaga ma
sest omaenda ema peale
lihtsalt
ei karjuta

teisipäev

see on ydini sooneutraalne supp
luuydini
soolata peab leppima
ja mina loll veel tahan abieluvolitusi
ei tea kas
bratislava kannad on juba eestimaa mulda kinnitatud
võtaksin nyyd omavoli teha
järelpäring
selle ilusa tydruku saabumisest
ta tavaliselt ei hyya tulles
vaid
karjub

paremkonserv

mul on lips ja mul on kohver
valijate hääleand
mustamäe keskkyttega korter
põltsamaa sinep
ja rasvane pann
peeglilaual haigutab
katkiste piidega
plastmasskamm
ja aknalaual vaikselt kõngeb
ema toodud alpikann
peres lauale toon leiva
naise palk on lihtsalt moes
kytuseaktsiisihinda
langetan
sest olen toeks
mis viga on mul bussis
võtta portfellile oma tool
kui vanaeide kanderaam
mu jalaruumist
hõivab pool
küll ükskord olen prii
kui nagu ikka
enamusel
saab kandva hääle minu klass
minu usk ja minu pass
mu rääbis hallikarva kass
ja erakonna loosungiga
lemmikkruus
mu teetass

no missa teed ära

kõik trammid sõidavad maitea kuhu
ja mina olen maitea kes
ammuste aegade suhu
jääb olekuline vabadus sest
praegu vabana end küll ei tunne ma
ja pole mul põhjust ehk miskiks
leida kodu selleks et
end õnnega pesta
mind tykkideks kisti
hetkes nii kylmas ja katteta
minu rajad on poolenisti minu oma rajad
ja usun ikka ja ei mõtle ma, et olid olemas paremad ajad
sygavamad mõtted ja kombed
ja sügavam põrandaalune juur
tugevamad sidemed
lihtsamad koed
ja veitsa vaesem popkultuur
et silmadest silmadesse suhelda ja loota et
varsti on parem
ja alati ikka jääb pysima see *classic*
rohelise muru valem

millal sobib?

kui mitu aastat korteris
et mind ei peetaks
metsikuks
kui mitu meetrit joont
et saaksin päris kunstnikuks
kui palju ridu et mind peetaks
omas kylas laulikuks
ja mitu paari kingi et
ma kõlbaks naise toorikuks

VÄLGATUS

Palvetades Sapiensi kabelis

Katarina Budrik

Viimasel ajal on teabekirjanduses tänuväärset tähelepanu pööratud „unustatud naistele“: teadlastele, revolutsionääridele, teerajajatele, kes olid oma ajastu „esimesed“. Taolisi kogumikke lapates saame teada, kes oli esimene naine parlamendis, esimene naiskirjanik, esimene sisestage-valdkond-siia, kes on tegutsenud võrdväärselt meestega ühel või teisel alal, loonud oma ruumi ja kindla koha ajaloos.[1] See on igati kiiduväärt ettevõtmine maailmas, kus pea igal aastal ja igal sajandil kostab kraaksatus, mille kohaselt naine/naised on „olemuselt laisad“ (Andrew Tate, 2022) ning „emotsionaalselt ülesköetud“ (Mart Helme, 2019) „invaliidistunud/väärarenenud mehed“ (Aristoteles, 384–322 eKr), kes on vajalikud vaid soo jätkamiseks (Aquino Thomas, 1274) ehk on inimkonna „möödapääsmatu nuhtlus, hädavajalik kurjus“ (Heinrich Kramer, 1486). Kui juba need sõnumid tunduvad jõhkrad, siis pole mõtet küsidagi, mida arvati naistest, kellel on olnud *võim* — sukeldumine sellesse sopaauku nõuab akvalangi.

Eelmainitud mõttehiiglaste teoste lugemine tekitab paratamatult küsimuse: kas mitte ükski tolle aja naine ei kirjutanud neile avalikku vastust? Ei haaranud Baruch Spinozal lokkidest ega uurinud, ega härra juhuslikult tindist joobes ei olnud, kui kirjutas, et naised ei tohi valitseda ega meestega võrdseid õigusi omada („Tractatus Politicus“, 1677). Kas *Kinder, Küche, Kirche* oli niivõrd magnetiline, et sulepea ei jõudnud paberile vastulauseks tõusta?

Õnneks jõudis. Selleks tuleb oma ala esimeste naissoost sangarite nimekirjade juurest kaugemale vaadata ning keskenduda debattidele, mille naised algatasid ja milles osalesid, ehk otsima naiste *agentsuse* ilminguid. Teisisõnu, käsitlema naist *teadliku kriitiku* ja *retsensendina*, kes on reageerinud oma kaasaja akuutsetele filosoofilistele küsimustele ning astunud argumenteeritud lahingusse ajastu absoluutsete autoriteetidega

1 Hiljuti on ilmunud näiteks Ҙing Tsjengi „Forgotten Women“ (2023), Regan Penaluna „How to Think Like a Woman“ (2023), Emma Southoni „A History of the Roman Empire in 21 Women“ (2023). Samas ei tasu unustada ka vanemaid teoseid nagu Margaret Alici „Hypatia's Heritage“ (1986), George Ballardi „Memoirs of Several Ladies of Great Britain“ (1752) ning Giovanni Boccaccio „De mulieribus claris“ (1361).

„Kuid miks?“ küsib terane lugeja, „kas „esimestest“ naistest siis ei piisa?“ Paraku arvan, et mitte. Esiteks nõrgestab naiste käsitlemine ühiskondlikult aktiivsete kriitikutena argumenti, et „ajastul *n* arvasid kõik nii“, mida tavaliselt kasutatakse homofoobia, rassismi, misogüünia ja muude toreduste vabandamiseks. Taolised näited ilmestavad selgelt, et ka enne 21. sajandit leidus häälekaid dissidente ning teisiti arvamine oli ka siis ikkagi võimalik. Teiseks loob *thème du jour* debattide päevavalgusesse toomine agentsuse silla meie ja varem tegutsenud naiste vahele. Nagu nüüdki, pistsid ka tollal sõnakad naised rinda diskrimineerivate arvamuslugude ja traktaatidega ning tegid raskeid valikuid turvalisuse, avaliku põlguse ja põhimõttekindluse vahel. Keskendudes vaid „esimestele“, eraldame end minevikutegelastest, sest *teerajajaid* saab olla üks. Kui suunata tähelepanu kriitika ja vastulausete kaudu osutatud vastupanule, ilmneb, et naiste tahtliku allasurumisega on võideldud järjepidevalt ning pingutus on seega olnud kollektiivne, ühendades kirjameistreid läbi aja ja ruumi.

Kolmandaks lõhub naiste vastulausete otsimine aktiivselt mõtteviisi, mille järgi on vaid ühel või teisel *Pater Omnipotens*'i staatuses isikul õigus teatud filosoofiatele: „Jean-Jacques Rousseau arvas nii ning tema hiilgava mõttega ei vaieldud!“ Siiski vaieldi ja üsna palju. Tänu sellele areneb silmaringi laienedes refleks, mis võimaldab iga „suurmeistriga“ kõrvutada naissoost kriitikut, retsensenti, arvamuse avaldajat, kohati isegi kaasautorit ja mentorit. Sokrates? Aspasia! René Descartes? Böömimaa Elisabeth! Friedrich Nietzsche? Hedwig Dohm! Nimepaaride meeldejätmine aitab tuvastada olukordi, mil lugejatele või tudengitele üritatakse müüa „monopoliseeritud“ kitsasvaadet lääne mõtteloole. Näiteks kirjutab professor A. C. Grayling 2019. aastal ilmunud raamatus „The History of Philosophy“ suuresti vaid 20. sajandil elanud naistest, kes olidkokkutopitudvahettegemata peatükki „Feminist Philosophy“, mis oli tervelt 5 lehekülge pikk (raamat ise on aga üle 700 lk). Filosoofiadoktor Regan Penaluna hindas seda „kahetsusväärselt kitsarinnaliseks käsitluseks“[2], mina politoloogiamagistrina kasutaksin pigem väljendit „hullem viineripidu kui Rakvere lihatööstuses“.

Kui aga otsida selget algust protofeministliku (kirjandus)kriitika või vastulause žanrile, tuleb pöörduda keskaja-renessansi piirile Prantsusmaale. 1399. aasta paiku sattus haritlase ja õukonnakirjaniku Christine de Pisani[3] kätte 13. sajandil ilmunud (kohutavalt) naistepõlglik, kuid samas bestselleri staatuses poeem „Roosi romaan“ („Roman de la Rose“, 1230–1275). Kui teose esimene pool, mille autor oli Guillaume de Lorris, mahtus veel õukondliku armastuse promokampaania alla, siis teises osas, mille kirjutas vaimulik Jean de Meun(g), tembeldatakse naisi vulgaarselt võrgutajatest hooradeks, mis paistis olevat inspireeritud aristotellikust filosoofiast (vt tsitaati ülal). „Suur

2 Regan Penaluna. „How to Think Like a Woman“ — London: Grove Press, 2023, lk 251.

3 Samuti tuntud kui Christina da Pizzano, Christina de Pizan, Christine di Pisan.

hingevalu ja kurbus täitis mu südant, sest ma jälestasin end ja kogu naiste sugu,“[4] kirjeldab Christine de Pisan „Roosi romaani“ lugemise mõju enda vaimsele tervisele. De Pisan oli huvitavas olukorras: kas kritiseerida avalikult armastatud menukit ning riskida oma mainega või vaikida, aktsepteerides keskaegset versiooni vihakõnest. Selline dilemma võib pärast järjekordse x-foobse arvamusartikli lugemist tabada ilmselt paljusid poliitiliselt aktiivseid inimesi.

Lahingu esimene pauk avaldus de Pisani poeemis „Kiri armastuse jumalale“ („L'Épistre au Dieu d'amours“, 1399), kus Amor kui naiste advokaat kirjutab teistele jumalatele kirja, milles ta mõistab hukka naisi põlgavaid mehi ja nende kirjutisi „eriti Prantsusmaal“. Kas de Pisan peidab end Amori kuju taha ettevaatlikkusest või soovist end võrdsustada jumaliku autoriteediga, sõltub tõlgendusest, ent just selles kirjatükis avaldub esimene väitlusmoment: kui „Roosi romaani“ teine osa esitles naisi lihtsalt tühipäisete võrgutajatena, keda tuleb kas petta või vallutada,[5] siis advokaat Amor juhib seevastu tähelepanu sellele, et üldistatud pilt kogu naissoost on üdini vale. Naised on „vooruslikud“ ehk heatahtlikud, targad, truud, vaprad ja armastavad. Väite ilmestamiseks kasutab ta näiteid kirjandusest ja müütidest: Dido, Penelope, Neitsi Maarja.[6] Teisisõnu ei lasku Christine de Pisan Amorina kõneledes metafüüsilisse analüüsi stiilis „mis on patt/voorus/naiselikkus?“, vaid keskendub konkreetsetele empiirilistele näidetele. On üsna huvitav, et taolist argumenteerimisvõtet kasutab ta ka kuus aastat hiljem teoses „Naiste linn“.

Lahingu teine pauk kõlab Christine de Pisani, Jean de Montreuil' ja Gontier Coli kirjavahetuses, mida kirjandusloos tuntakse kui vaidlust „Roosi romaanist“ („Le Querelle du Roman de la Rose“, 1401–1402),[7] kus Christine de Pisan võtab punkthaaval lahti „Roosi romaani“ ning raamatut kiitnud de Montreuil' traktaadi sisu ja vormi nõrkused. Peamised etteheited: i) vulgaarse kirjakeele kasutus; ii) seksuaalvahekorra kirjeldamine ning iii) naiste kujutamine indiviidide asemel homogeense grupina, mille tõttu nende väärtegusid esitletakse kui universaalset ja loomuomast pahet. (Viimane võte on kahjuks elusa ja tervena jõudnud ka meie sajandisse, pesitsedes õdusalt *incel*'ite foorumites ja sotsiaalmeedia kommentaariumides.) Selle peale Jean de Montreuil — väga pehmelt öeldes — solvus ning võrdles oma 1402. aastast pärit ladinakeelses kirjavahetuses tundmatu poeediga[8] de Pisani lõbunaise

4 Christine de Pisan. „The Book of The City of Ladies“ — London: Penguin Classics, 2000 [1405] lk 6–7.

5 Romaani lõpus aset leidva Roosi „vallutamist“ meestegelase Armatseja poolt võib tõlgendada vägistamisena, nagu seda teeb Rosalind Brown-Grant teoses „Christine de Pizan and the Moral Defence of Women“ (1999).

6 Tasub mainida, et „Kirjas armastuse jumalale“ saab pihta ka Ovidiuse „Ars amatoria“ (2 pKr), mis on loomult antiikaegne seksi- ja kohtingumanuaal soovitustega nagu „ära unusta oma naise sünnipäeva“.

7 „Le Débat sur „Le Roman de la rose““ — Genève: Satkine, 1999.

8 Suure tõenäosusega Eustache Dechamps või Honorat Bovét.

Leontiumiga, kel oli jultumust vaielda filosoof Theophrastosega. De Pisan vastas talle aga silmagi pilgutamata: „Ärgu olgu see omistatud rumalusele, ülbusele või jultumusele, et mina — naine — julgen noomida ja ümber lükata nii peent autorit ning vähendada tema teose ausära, kui tema — vaid üks mees — julges laimata ja hukka mõista tervet sugu!“[9] Kirjavahetuse ümber tekkis aktiivne ühiskondlik poleemika, millega liitusid ühelt poolt Gontier ja Pierre Col, kes olid „Roosi romaani“ truud austajad, teisalt aga Pariisi ülikooli rektor Jean Gerson, kes raamatule vastu seisis. Debati käigus hinnati „Roosi romaani“ moraalset ja kirjanduslikku väärtust ning samas puudutati ääriveeri ka naiste rolli ühiskonnas. Delfi kommentaatorite eelkäijatest mõneti väsinuna võttis Christine de Pisan 1402. aastal kirjavahetuse kokku ning edastas selle Prantsusmaa kuningannale Isabeau de Bavière'ile, kutsudes teda üles küsimuses seisukohta võtma. Kuigi de Pisan jätkas ka oma edasistes teostes „Roosi romaani“ kritiseerimisega, sunnin end siin peatuma ja lugejale halastama.

Mida võib aga Christine de Pisani misogüüniavastasest ristisõjast järeldada? Esiteks oli „Roosi romaani“ avalik arvustamine sisuliselt esimene kirjandusdebatt Prantsusmaal. Teiseks algatas see silmapaistva filosoofilise väitluse naiste olemusest, intellektuaalsest võimekusest ja võrdsusest meestega. See läks ajalukku vaidlusena „naiste küsimuse“ (*querelle des femmes*) üle, mis venis üle mitme sajandi ning tõi meieni märkimisväärseid mõtlejaid nagu Laura Cereta, Moderata Fonte, Marguerite de Navarre, Bartolomeo Goggio, Baldassare Castiglione jne. Debatis rõhutati naiste õppimisvõimet — ehk on just tänu sellele meil täna ligipääs (kõrg)haridusele? Kolmandaks avaldus de Pisani vastupanu kolmes vormis: ilukirjanduslik (poeem), arvustav (kiri) ning poliitiline (üleskutse Prantsusmaa kuningannale), mis on ka tänapäeval peamised naiste agentsuse väljendamise viisid!

200 aastat pärast Christine de Pisani võidukat sõda avaldas Ravenna kirjanik Giuseppe Passi traktaadi „Naiste hälbed“ („I donneschi difetti“, 1599), mille sisu on üsnagi etteaimatav. Irroonilisel kombel kutsus Passi oma kirjutises naisi vaikima ning temaga mitte polemiseerima, ent filosoof Lucrezia Marinelli Vacca kirjutas talle õige pea vastulause „Naiste õilsus ja tublidus“ („La nobiltà et l'eccellenza delle donne“, 1601). Marinelli esitas igale Passi väitele vastuargumendi, vaidlustas Aristotelese bioloogilisi teooriaid, aga koostas ka misogüünse mõtlemise genealoogia, kus kaardistas naistepõlglike ütlemisi Boccacciost Passini. Lõök oli nii tugev, et Passi avaldas oma seisukohti selgitava ja mõneti pehmendava teose „Abieluseisust“ („Dello stato maritale“, 1601), kus väitis, et teda on valesti mõistetud (vägagi tuttav kommunikatsioonistrateegia).

9 „Le Débat sur „Le Roman de la rose““, lk 22.

Lahkume Itaaliast ning suundume 20. sajandi Saksamaale. Kui Adolf Hitler avaldas 1926. aastal kurjakuulutava autobiograafia „Minu võitlus“ („Mein Kampf“) teise osa, ei leidnud see lugejate seas suurt populaarsust. Menukiks sai see alles 1933. aastal tema võimuletuleku tõttu. Umbes samal ajal võttis selle ette Austriast pärit antisemitismivastase võitluse aktivist Irene Harand. Ahastuses raamatus esinevate vandenõuteooriate pärast, avaldas ta 1935. aastal vastulause „Tema võitlus — vastus Hitlerile“ („Sein Kampf — Antwort an Hitler von Irene Harand“), kus paljastas valeinfot, esitas vastuargumente ning tunnistas sügavalt uskliku katoliiklasena kristluse rolli antisemiitlike stereotüüpide tekkimises. Nagu Jean de Montreuil omal ajal, solvus ka Adolf Hitler — väga pehmelt öeldes. Raamat keelati Saksamaal ära ning Irene Harandile omistati aukoht Heinrich Himmleri hukkamisnimekirjas. Harand aga ei mõelnudki lõpetada, ehkki „Tema võitlus“ ei osutunud just bestselleriks ning 1938. aastal lubati tema pea eest 100 000 riigimarka. Teatud kurb iroonia peitub asjaolus, et tänapäeval on Adolf Hitleri sõnaokset võimalik osta võrdlemisi kergelt, kuid Irene Harandi vastulause soetamine nõuab pühendumust ja detektiivitööd.

Näiteid on veelgi. Mary Wollstonecrafti „Naiste õiguste õigustus“ („A Vindication of the Rights of Woman“, 1792) on vastulause muu hulgas Jean-Jacques Rousseau'le, kes väitis raamatus „Émile ehk Haridusest“ („Émile, ou De l'éducation“, 1762), et naiste õpingud peavad keskenduma ainuüksi meestele meeldimisele ühel või teisel viisil. John Stuart Milli teosele „Vabadus“ („On Liberty“, 1859) andis tagasisidet Harriet Taylor Mill, kes on seeläbi teose kaasautor,[10] John Locke teritas oma argumente vaidlustes Damaris Cudworth-Mashamiga, kes oli samuti filosoof ja terava silmaga kriitik. Ning taolisel viisil võib tuvastada autori-kriitiku või algataja-reageerija suhte enamiku suurteoste puhul, tasub vaid otsida-otsida-otsida.

Neid „vastulausujaid“ on veel, kuid miks me tunneme nii väheseid? Ühelt poolt seletab seda tõik, et reformatsiooni ajal ja edasi puhastati raamatukogusid „ebasündsatest“ teostest, seejuures kandis osa säilitamisele mittekuuluvatest raamatutest märgistust *Femina*, mis tähendas, et käsikirja autor oli naine.[11] Kahjuks pole isegi kujutlusvõimet rakendades võimalik tekitatud kahju hinnata. Teiseks võib olla süüdi kalduvus lugeda „suurteoseid“ nende tausta uurimata, lähtudes teadvustatud või teadvustamata eelarvamusest ja hoiakutest. Näiteks kaitsti 2017. aastal Tartu Ülikoolis doktoritöö Jean-Paul Sartre'i eksistentsiaalsest filosoofiast, kus mainitakse „Ebaselguse eetikaga“ („Pour une morale de l'ambiguïté“, 1947) eksistentsialismile eetikasüsteemi loonud Simone de Beauvoir'i 253 leheküljе jooksul vaid 7 korda (ja sedagi vaid ääremärkustes ja sulgudes). Sisuliselt kustutati ta tema enda loodud

10 Harriet Taylor Milli läbivat panust ja osalist kaasautorlust *kõigis* tema tekstides veel enne abielu tunnistab John Stuart Mill ise teose „Vabadusest“ pühenduses.

11 Janina Ramirez. „Femina: A New History of the Middle Ages, Through the Women Written Out of It“ — London: Ebury Publishing, 2023, lk 11.

filosoofiast, ehkki muidu on de Beauvoir'i kui Sartre'iga võrdväärset partnerit ja eksistentsialistlikku traditsiooni panustajat avalikkuses tunnustatud.[12]

Võib leida suurt lohutust ja rahu teadmises, et suurema osa inimkonna ajaloost on naised avaldanud arvamust, vaielnud ja võidelnud katsetega võtta nendelt inimväärikus. Selleks on avaldatud omaette raamatuid, aga astutud ka vaidlustesse ning kirjutatud (kirjandus)kriitikat ja vastulauseid. Ent dissidentide suurimaks vaenlaseks ei osutunud mitte oponent, avalik halvakspanu ega (kiriku)võim, vaid nende kustutamine mõtteloost.

***

Kandes endas selle essee veel sündimata sõnu, läksin palverännakule Bolognasse Chiesa della Santa kirikusse. Mitte otsima Jeesust, vaid teda — Laura Bassi Verrattit, esimest doktorikraadiga naist, iga ülikooliharidusega naise esiema. Ta puhkab väikses kirikus, kus ei käi turistide horde ning mis lõhnab niiskuse ja hallituse järgi. Hoidsin kätt tema külmal marmorist hauaplaadil, mis asus — kokkusattumus või mitte — Sapiensi ehk tarkuse kabeli kõrval. Kõrgel kupli all ilutses fresko sulepead ja täiskirjutatud pärgamenti hoidvast naisest, kes luges keskendunult raamatut. Huvitav, kuidas isegi unustuse äärel on Tarkusel alati naise nägu.

12 Vt nt Toril Moi raamatut „Simone de Beauvoir: The Making of an Intellectual Woman" (1994).

Anna Arvidsdotter
rootsi keelest Ragne Schults

*

mäletan tööintervjuud
motivatsioonisein ooteruumis
nothing good comes by accident
winners never quit quitters never win
meid oli kümme tükki
puiselt sama laua ümber
ootame võistu
individuaalintervjuud
mis filmitakse üles

keegi mainis naljaga pooleks
et natuke nagu näljamängud

ütle kaamerasse
ma olen ustav selline kellele saab alati loota
great things never come from comfort zones
tunnitasu alusel töökoormus 0,0 kohta

the harder you work the luckier you get
sisimas teame
don't stop when you're tired stop when you're done
kui vähe me väärt oleme

*

minu haritud sõbrad
kaaluvad sõna hoolikalt käes
analüüsivad intersektsionaalselt modelleerivad
muretult ümbritsevat maailma
naeravad
elu karmi kooli üle

käed mida kulutavad ainult suved
lisades elukogemust vastavasse kollektsiooni

käed millel on alati olnud teisi käsi millest kinni hoida

*

need majad on identsed
üks rida teise järel samu valgeks krohvitud maju
samu lihvitud pealispindasid
välisukse kõrvale aknale on nad sättinud tähed
home
home nii palju kordi, et ma tardun
kui ühel aknal on kirjas hoopis
armastus

pöörata pilk geneerilisele
toimetada lastele raamatuklubipakke
täiskasvanutele veiniklubikutseid

ma varastasin kirsse
kalkstensvägeni viimasest aiast
tuhat säravpunast märki
ripub
taevas

*

rivaalitsemine on prožektor
valgus alati valesti suunatud
rüseleme omakeskis
lahinguvälja haardes
sellesse neelatud

oleme päevatöölised
pimedad töömesilased

sõda on utoopia

löön sõna guuglisse
utoopia ei tähenda paradiisi
tähendab ainult
kohta
mida ei ole olemas

*

cost and risk are being socialized
while profit is being privatized
üritan seda viha endaga kaasas kanda
üritan eristada keha tööst tööd elust

mitte teha välja poliitikute põlgusest
mis on kopsusompudesse sisse tikitud nii me hingamegi
kaubeldud kuulekust
suguseltsi vaikust

cost and risk are being socialized
while profit is being privatized
üritan läheneda millelegi suuremale
unistada väljaspool iseennast

*

miks ei taha kapitalism et teda nimepidi kutsutaks
ma rõivastun firmamärki ja kaon
töötan kõrvu teiste firmamärkidega me oleme tõhus mass
kakleme samade teravate tuultega
ilm on ühisnimetaja
käed on ühisnimetaja
oma kohta sel põrandal me kunagi ei nimeta

võtan firmamärgi seljast ja kaitsen seda õhtusöögilaua ääres
selgitan rutiine terminali ladusid ei kunagi aga kolleege
olen ettevõtja kaitsja
miks ei taha kapitalism et teda nimepidi kutsutaks
kogu ametiuhkus nähtamatu asjatundlikkus ma töötan selles
käed käte kõrval me oleme masin me oleme inimmasin
kui miski kokku kukub jookseme

*

tahan inimkapitali keha küljest ära lõigata
tahan värvi leeke end võlast vabastada
tunda lootust on võtta kohustus
kas ma seepärast hoidun lootmast?
unistan enda vabaks ostmisest
naeruväärselt unistan ka kodust mis oleks minu
kaitsevall maailma vastu
varjupaik

*

miks kõlavad kapitalism ja kapitulatsioon nii sarnaselt

Broiler

Oskar Speek

50-aastane poliitnõunik Peeter Peni vaatas klaasistunud silmadega oma endisele ülemusele otsa. Peetri riigikogulasest leivaisa oli öelnud, et partei halveneva finantsolukorra tõttu pole võimalik teda enam palgal hoida. Vaikus venis piinlikult pikaks, kuid Peni ei liikunud kohalt. Suured usaldavad silmad vahtisid tühjusesse ja andsid mõista, et ta ei adunud veel oma olukorda. „Ma loodan, et tead, kui väga me sinu panust väärtustame," ütles nüüdseks endine ülemus muuseas pabereid sorteerides. Teised nõunikud ja sekretärid vaatasid hämmeldunult, kuidas nende staažikaim töökaaslane hajameelselt asjad pakkis ja kontorist välja venis. Värskelt töötu poliitnõunik vaatas veel vaid viivuks neile otsa. Nad olid teda alati Broileriks kutsunud, aga ta polnud kindel, miks.

Broiler oli erakonna noortekogu liikmeks astunud 16-aastaselt, alati kampaaniatelgis usinalt pastakaid jaganud, kandidaatide vihmavarju hoidnud ja ministritele kohvi toonud, kuid nüüd, peale rohkem kui kolme kümnendit laitmatut teenistust polnud parteil teda enam vaja. Mõnda aega oli olnud raske vahet teha Broileril ja erakonnal, sest igal koosolekul ja üritusel oli ta kohal. Istus vaikselt nurgas, tegi kaustikusse mõned märkmed, klõpsutas ülemusest paar pilti ja ootas pingsalt võimalust kellelegi veeklaasikest pakkuda. Ametinimetused vaheldusid ja need olid alati umbmäärased, nagu „meedianõunik" või „poliitiline konsultant", aga ta suutis endast alati kõneleda ülima kiituse ja väärikusega. Kunagi oli mees ehk ise ka mingile positsioonile kandideerinud, aga nii kaua, kuni keegi suutis mäletada, oli ta alati oma kohaga rahul olnud. Broiler oli uhke, sest tähtsate inimeste selja taga tekkis endal ka tähtis tunne.

Algse šokiseisundi möödudes hakkas Broiler sammhaaval leinaetappe läbima. „Ei, see ei saa ju minuga juhtuda, minuga, 30 aastat tööl!" pobises ta oma väikeses korteris diivani ümber tiirutades. „Pagana tattnokk poleks kunagi valimisi võitnudki, kui ma poleks kampaaniat teinud! See tänamatu logard, ma veel ütlen, mis ma temast ja tema finantsolukorrast arvan..." vatras Broiler tühjas elutoas endise ülemuse telefoninumbrit otsides. „Palun, palun mõelge ümber, härra... See töö on terve mu elu, ma ei tule selleta toime," sosistas endine nõunik läbi pisarate telefoni, millega

oli ühendus juba ammu katkestatud. Elutoa ühte nurka kokku tõmbununa aktsepteeris Broiler oma saatust ja hakkas lahinal nutma.

Pärast paari päeva enesehaletsemist otsustas Broiler ennast august välja kaevata. Loogiline esimene samm oli pakkuda end igale võimalikule erakonnale, aga miskipärast hoidsid kõik temast eemale. Küll müüs ta end sotsiaaldemokraatidele, konservatiividele, liberaalidele, Isamaale ja isegi kommunistidele, aga keegi polnud nõus Eesti kõige kogenumat vihmavarjuhoidjat palkama. „Uskumatu," juurdles ta tülgastusega, „ma olen kauem poliitikas olnud, kui pooled nendest parteidest eksisteerinudki, aga äkitselt on nad minu jaoks liiga head." Tigeda mõttekäigu lõpuks jõudis Broiler kindla järelduseni: kõik poliitikud on korrumpeerunud, nendega ei tohiks üldse koostööd teha ja oma teed minnes on edu palju kindlam.

Aga mida teeb terve elu poliitikas töötanud inimene, kui äkitselt enam poliitikas tööd ei saa? Broiler vaagis olukorda pikalt. Ta teadis, et peab kindlasti saama prestiižse ametinimetusega koha, mis sobib tema kujuteldava staatusega. Palk pidi samuti peegeldama aastatepikkuse töö käigus omandatud oskuste väärtust. CV koostamisega polnud mingeid probleeme, sest erinevatel aladel valitsevate poliitikute nõustamise kogemust oli tal nii palju, et näiliselt jagus ekspertiisi igas valdkonnas. Ainus probleem olid soovitused – nimelt ei õnnestunud hoolimata sagedasest helistamisest ja palumisest ühegi endise ülemuse käest neid saada. Muus osas oli aga kõik valmis, paar tüüpilisemat intervjuuküsimust, nagu „kus sa näed ennast viie aasta pärast?" said peegli ees üle korratud, usaldusväärne tumesinine ülikond üle pressitud ja peenike lips ette tõmmatud. Suuremad digioskused Broileril kahjuks küll puudusid, nii et CV Keskus ja muud netileheküljed intervjuu leidmiseks ei sobinud. Tuli kasutada veidi arhailisemat lahendust, seega sättis ta sammud ainsa koha poole, kus teadis tööotsijatele võimalusi pakutavat.

Töötukassa uksest sisse jalutades voolas külmavärin üle Broileri keha. Töötu oli tema jaoks lihtsalt number paberil, osa mingist statistikast, mitte päris elus eksisteeriv inimene. Siiski hakkas iga sammuga aina selgemaks saama, et nüüd oli ka tema osa sellest statistikast. Karjäärinõustaja oli Broilerist vanem naine, kelle näost võis lugeda tüdimust, aga ka tarkust ja iroonilist huumorisoont. Viisakusi vahele jättes asus Broiler kohe asja juurde: „Ma sooviksin midagi kontoris." Nõustaja kulm kerkis: „Ahah. Mida teie eelmine töökoht hõlmas?" „Olin nõunik Rahvaerakonna juures, töötasin mitmes ministeeriumis ja mitu korda Riigikogus," ütles Broiler halvasti peidetud naeratusega. „Jajah, aga mis te tööl tegite? Milliseid oskuseid või kogemusi omandasite?" Naeratus kadus

mehe näolt. Teda polnud keegi kunagi niimoodi küsitlenud. Õnneks tuli kohe hea vastus: „Nõustasin meie riigijuhte kõige olulisemate probleemide lahendamisel.“ Naine põrnitses teda umbusklikult. „Mida see tähendama peaks?“ Nüüd Broiler juba higistas. Mida ta siis ütlema peaks? Seal kõrval seistes oleks võinud kuulda, kuidas hammasrattad mehe peas pöörlevad, kui ta õiget vastust leida üritas. „No... oh, eks ma...“ Broiler aina kogeles närviliselt. Ta ei saanud ju öelda, et viis ülemustele kohvi või jagas valimistelgis partei logoga meeneid. See kõlas nagu sekretäri töö, aga ta oli ju ometi aastatepikkuse kogemusega poliitnõunik. „Eks ma ikka nõustasin neid riigimehi ja aitasin neil oma osakondi juhtida ja...“ Nüüd segas naine juba vahele: „Olgu, aga mille põhjal te seda nõustamist siis tegite? Kas te olite varem ettevõtja või teadlane või riigiametnik? Kas te olite üldse mingit tööd teinud, enne kui kõigile teistele soovitusi jagama hakkasite?“ Broiler vaikis. Ta oli omadega täiesti tupikus. „Kas ma saan õigesti aru, et te pole viimase 30 aasta jooksul mitte midagi kasulikku teinud?“ küsis karjäärinõustaja murelikult. Vaikus venis peaaegu sama pikaks, kui see koondamise ajal kontoris oli olnud. „Vaadake, härra, ma ei saa teid ühelegi kohale soovitada, kui teil pole varasemat kogemust. Teie CV on pikk ja uhke, aga mulle jääb mulje, et selle tapeedi taga pole mitte midagi kindlat ega sisukat. Lahendusi on ainult üks,“ jätkas ta haletseval toonil, „te peate päris tööle minema.“ Šokk. Need sõnad olid nagu külm dušš lagipähe. „Mis? Mis mõttes päris tööle? Te ei saa mind ju mingiks kraavikaevajaks saata, ma olen tunnustatud professionaal!“ Äkitselt läks nõustaja peas tuluke põlema: „Kraavikaevaja? Jaa, teate, see võib sobida küll! Just oli üks kuulutus, näete, Sauel on vaja põllul kuivenduskraavi kaevata. Sinna sobite suurepäraselt! Ja kui tõestate, et saate päris tööga hakkama, aitan teil leida koha mõnes kontoris.“ Naine tõmbas rahulolevalt Peeter Peni nimekirjast maha, ehmunud nägu märkamata.

Esimeseks tööpäevaks valmistudes saatis Broilerit kabuhirm. Üks niivõrd lihtne sõnapaar nagu „päris töö“ oli mehele elu suurima ehmatuse põhjustanud. Mõte põllul mulla sees rügamisest ajas südame pahaks ja pani pea ringi käima. Siiski oli vaja üüri maksta ja kõhtu täita, nii et ega midagi üle ei jäänud, tuli minna. Naabrilt laenatud kummikud jalas ja vana mantel seljas, suundus mees järgmisel hommikul bussi peale.

„Kus ma seda kaarti nüüd piiksutama peaksin?“ küsis ärritunud Broiler suvaliselt kaassõitjalt. Esimene buss oli temata minema sõitnud, sest kust pidi Broiler teadma, et tasuta ühistranspordis on mingit kaarti vaja. Tollesama tasuta ühistranspordi loomine oli partei suurimaid saavutusi, aga ega nõunik ise kunagi bussiga

sõitnud ei olnud. Ülemuse ametiauto ootas alati ukse ees, mingist sõiduplaanist, ühiskaardist või valideerimisest polnud Broiler kuulnudki. Siiski jõudis meie kangelane üle kivide ja kändude kuidagi kohale.

Ega maal orienteerumine linnakodanikule lihtne ülesanne ole ja õige põllulapi leidmine möödus vaevaliselt. Eestlasele kohaselt ootas ta viimase hetkeni, et mõnelt kohalikult teed küsida, aga kui kell juba kaheksa poole kippus ja tööpäeva algus aina lähemale jõudis, tuli julgus kokku võtta ja abi paluda. Tänavaäärsele aiale toetavale töömehele tundus linnast tulnud reisija väga kohatu: vales suuruses värvilised kummikud, teksad, imelik palitu, juhm nägu ja tagatipuks küsib veel suvalisele põllule juhatavat teeviita. Kuid õnneks on maarahvas sõbralik ja üsna varsti oli Broiler seal, kuhu ta jõudma pidi. Tee ääres ootas kohalik töödejuhataja Madis, kes seletas, mida oli teha vaja: „Põhimõtteliselt, kopamees tegi juba suurema murdmise ette ära, sina lihtsalt haara kaigas ja hakka põhjast pori loopima. Päeva lõpuks on see lõik vast puhas." Broiler ei olnud aga võimeline lihtsa inimese kõnepruugist aru saama ja vastas ülima viisakusega: „Kuidas palun? Ma ei saanud teist päris aru. Kas saaksite palun korrata?" Madis oli mõistlik, aga otsekohene mees, kellele pikale veninud tööpäeva algus tohutult meele järele ei olnud: „Haara kaigas, hüppa sisse ja hakka kühveldama, vennas!"

Ülesanne oli iseenesest üsna lihtne, aga Broiler oli ikka segaduses. Esiteks ei saanud ta teiste töömeeste võõrast kõnest aru. Teiseks polnud ta kunagi elus õues tööd teinud, nii et talle jäi mõistmatuks, miks mehed ka vihma käes edasi kaevasid. „Kas me märjaks ei saa?" küsis ta Madise käest, kes juba mudas müttas. Peale naerulagina küsimus mingit vastust ei saanud. Järgmisena tulid suured raskused ette labidaga, Broilerile täiesti tundmatu vahendiga, sest isegi teisi töölisi matkides ei saanud ta tööriista korralikult maasse surutud. Madis proovis kohmetust välja kannatada nii kaua kuni võimalik, aga raske on õlg õla kõrval töötada mehega, kes ei oska isegi labidat käes hoida. „Kulla mees, mida sa seal ometi leiutad? Ühe käega hoiad käepidemest, teisega varrest, otsa paned maha ja jalaga surud sisse. Võta nüüd kokku ennast!"

Piinlikkus jättis nüüd rõveduse ja hirmu tagaplaanile. Broileril oli piinlik, et ta ei saanud meeste jutust aru, ei osanud kraavi kaevata ega tööriistu korralikult käes hoida. Ta kuulis, kuidas teised mehed tema üle nalja heitsid ja mõnda aega mõtles endine nõunik, et kaevaks kraavi asemel endale parema meelega hauda. Samas oli ta uhke mees ja aina naerualuseks olemine sundis teda

ennast kaitsma. Hetke kogus Broiler julgust ja teatas siis valjult: „Ma kuulen küll, mida te seal omavahel räägite. Lihtsalt, et te teaksite, mul on magistrikraad politoloogias Tallinna Ülikoolist! Ma olen presidendiga kätt surunud! Olen töötanud peaaegu igas ministeeriumis! Olen kordades tähtsam mees, kui teie kunagi võiksite loota olla, nii et näidake üles minusugusele inimesele väärilist austust!“ Kraavitäis mudaseid mehi jäid vait ja pöörasid sünkroonis oma pilgud Broileri poole. Ta ahmis närviliselt õhku ja vahtis meeleheitlikult neile vastu. Taas tuttav vaikus.

Esimesena hakkas naerma Madis ja üsna varsti järgnesid kõik ülejäänud. Mis oli alanud irvitusena, kujunes aina võimsamaks ja võimsamaks mürinaks, kuni lõpuks kajasid lähedalasuvast metsatukast meestele nende endi lõkerdused vastu. Kui hea tuju lõpuks vaibus, pöördus Madis uuesti Broileri poole, kelle meeleheitlikust pilgust oli saanud häbelik naeratus, nagu ta üritaks ülejäänute naljaga ühineda. „Muidugi väga tore, et sul kõrge kraad on, enamik vennad siin pole keskkooligi lõpetanud ega kunagi kodukohast kaugemal käinud. Ja sa võid tunda seda või teist tähtsat meest ning teenida misiganes tähtsat pintsaklipslast, aga siin sa ikkagi oled, kühveldad kraavist muda välja nagu kõik teised.“ Tol hetkel oli töömehe iga sõna sulaselge. Ülejäänud päev möödus sündmusteta, või vähemalt jäi Broilerile selline mulje, sest pilku ta enam maast ei tõstnud.

Koju kõndis Broiler üldsegi jalgsi, sest viimane, mida ta vajas, oli lisaks tööl põrumisele jälle mingite kaartide ja valideerimistega jändama hakata. Tee peale jäävast ehituspoest ostis ta kaasa tugeva köie. „Ehk saan vähemalt millegagi korralikult hakkama.“ Koju jõudnud, tõmbas ta korteriukse niivõrd lõdva liigutusega kinni, et see peaaegu ei sulgunudki. Ta suundus jälle elutoa nurka, paigaldas poomissõlmega köie lae alla ja astus taburetile. Palav hakkas ja juba oli tunda pisaraid mööda põske alla voolamas. Kuid äkitselt segas vaikust mingi helin. Telefon. Broiler kõhkles korra, aga astus siis toolilt maha ja märkas ekraanil tuttavat numbrit. „Jah?“ sõnas ta nuttu tagasi hoides. „Kuule, me paneme siin uut koalitsioonilepingut kokku, ma ei tea, kas sa oled uudistest jälginud. Põhimõtteliselt, üks osapool tahab luua Infotehnoloogiataristutoetusministeeriumit ja me mõtlesime erakonna juhtkonnaga, et nõuaks portfelli endale. Noh, näitaks musklit natuke, mõistad? Me pole täpselt kindlad, mida see uus nimetus tähendab ja mis seal ministeeriumis tegema hakatakse, aga ühte me teame: meil on juhatajaks vaja kindlat ja ustavat peni. Said mu naljast aru, onju? Igatahes, kuidas kõlab, oled valmis ministriks saama?“ Broiler ei suutnud vastata. Rõõmujoovastus lainetas läbi terve keha, käed värisesid ja pea pöörles.

Huultelt ei pääsenud enam valla midagi muud kui „Aitäh, aitäh, aitäh!“. Eufooriast haaratud keha vappus põrandal. Justkui oleks surmamõistetule võllal seistes armu antud. Broiler oli pääsenud.

„Broiler“ on novellikonkursi Värske Novell võistlustöö.

e. g. s.

*

teen endale süüa nagu kokk armunud kuninga degusteerijasse
pesen oma keha nagu väsinud põetaja hooldekodus
teen endale ukse lahti nagu valvuriks riietatud revolutsionäär
tuulutan oma magamistuba nagu palmilehvikuga ori kuninga
    haaremis
kütan endale ahju nagu grete hansule
armastan end
hambad ristis
ja pesen neid nagu palsameerija surnukuuris

*

paar peatust tagasi
oli see elu mida ma tahtsin
võin ju pühkida oma ila akna pealt ja vabandada
aga ega juht minu pärast marsruuti muutma hakka
turvavöö soonib mind
nagu singinöör rulaaditükki turul
ning ma ei mäleta enam lõpp-peatust

mõnedel öödel paistab kuu sama eredalt kui päike
tuletab meelde et ta ongi üksnes peegel
ja see väike valge täpp
mis aeglaselt üle taeva liigub
on üksnes satelliit
pole mõtet edastada talle oma soove

kui mul oleks mu tervis
mu mõistus
kui mu keha kuuluks mulle
kui mu käed ei väriseks
kui ma saaks püsti tõusta
kui mu keha ei üritaks mind karistada selle ilmsüütu asja
olemasolu
eest
kui mu peas ei elaks
vana naine
kes kardab olla tema isa
kui mu peas ei redutaks
noor mees
kes kardab olla tema ise

sel ööl hoiavad mind mu enda käed
laulavad hällilaulu
rütmis bussi loksumisega
paitavad pead
pühivad varrukaga aknaid
sellel ööl hoiavad mind mu enda käed
kuulen enda häält
kõrva sisse sosistamas
pea vastu naine
vähemalt su valu on su enda oma

*

ütle mulle
ilus tüdruk baaris
kas sa oled lihtsalt
järjekordne tempel oma vanemate passis
pealinna magnet külmkapil
milles seisab sissetungijate toit eilsest õhtust
ütle
kas sa ajad söögilauas segamini oma keele ja maksa

ütle mulle
ilus tüdruk vetsus
kui mitu uusaastalubadust
kuni sa lõpuks õpid end armastama
kuni sa lõpuks jätad maha kõik mis su kurvaks teeb
pühid pisarad
ja tuled minuga tantsima

ütle mulle
ilus tüdruk bussi ootamas
kas sa jagaksid minuga oma kõrvaklappe
kui ma sulle oma salli annan
kas sa lõpuks annaksid alla
ja langetaksid oma pea
minu õlale
lubaksid endal olla
sõita läbi öö
saada voodile langevaks varjuks

ütle mulle
ilus tüdruk tänaval
kui kaua sa kavatsed veel kannatada
kardinaid kulissideks pidada

ütle mulle
ilus tüdruk
kas sa ei ole väsinud ilus olemast

I

lahkus ei tule mulle loomulikult
otsin seda enda seest nagu hulkur prügikastist pudeleid
komistan sellega nagu joodik viimasele bussile
olen hiiglane korjamas asfaldilt tigusid pärast vihma
märkamata maju mis talla all purustatud
tahan nii väga olla hea
ent ei tea kuidas olla õrn
oma hirmsa näoga ei aja ma iial nutvat last naerma
keelel puhkab iidne hällilaul
päevaks kui kohtan pimedat titte

kui lahkusel on reegleid mida rikkuda on see esimene:
ma tahan et sinuga juhtuks midagi kohutavat
et ma saaks su päästa
et ma saaks läbi sinu silmade
selleks kes ma tahan
ent ei oska
olla

ma tahan nii väga olla hea
nii lahke et keegi ei suudaks midagi muud mu kohta mäletada

kas ma saan
kas ma saan sind kuidagi
äkki ma saaksin sind kuidagi
sa vajad abi

ma ei tea miks ma urisen
ma tahan üksnes olla hea
ma vannun ma aitaks kui ma midagi millestki teaks

on mul üldse õigus aidata
siis kui vaja olen teises linna otsas
möödakäijatele ust lahti hoidmas

kas sa üldse palusid abi
tahtsid üldse minust midagi peale selle et lõpetaksin kulmude
kortsutamise

ei ei
lahkus ei tule mulle loomulikult
need niidid mu suunurkades lõigati läbi
ma lihtsalt tahan et ma oleks suutnud jääda sama pehmeks kui olin
    sündides
aga ema ütles et ma ei nutnud siis
nii et las ma nutan nüüd

homme
homme on uus päev
tänaseks olen juba piisavalt head üritanud teha
homme
homme on uus päev

II

ehk leiaksin lunastust maast
aga ma pole eriline rohenäpp
ainsad vaod mida ma künnan on mu kohvipaksus
palvetan ainult siis kui piim tükki läheb

nagu kõik asjad mu hoole all
on ka mu toataimed määratud hukule
mäletan kasta neid ainult siis kui ise vett joon
nii et nad on kolletamas
ja mitte ükski bachi sonaat ei saa neid enam päästa

nagu kõik asjad mu hoole all
on ka mu öökapp määratud mädanema
kui arheoloogid lõpuks siia jõuavad
leiavad nad eest raamatute surnuaia
nimekirjad soovituste ja täitmata lubadustega
ja tosin pliiatsit mida olen närinud nagu marutõbine hamster

ma lähen nii rahutuks kui kevad saabub
magan halvasti
tuian ringi tolmulapiga
pesen hullunult pesu
tähtis külaline on saabumas
ta kutsub end ise sisse
ja paljastab kõik mille olen talvevaiba alla pühkinud

ja kui ta küsib mida head ma teinud olen
vastan
ma jätsin tolle ämbliku ellu
tolle kes lukuaugus elas
leidsin et mul polnudki toda tuba nii väga vaja
ja see mille ma sinna luku taha panin ei ole tähtsam
sellest imest milleks on elus olemine

hoida elus midagi väikest
ei ole üldse väike tegu

*

saan hingata ainult siis kui põgenen
selveri parkla päikeseloojangud taustaks
aga pohhui
ma kirjutan end sellest läbi
ma kirjutan end sellest kõigest läbi
kuni jõuan siit autode labürindist
kuhugi rohelisele aasale

kuidas saan elada
teades et parim osa minust tuli sinult

mul peab alati midagi viga olema
ma ei oska muudmoodi olla
kas mäletad kõike mida tegime
et saada õnnelikuks
mul ei ole sulle midagi näidata
mida sa juba näinud ei oleks
ja ma nii tahaks olla mingit uut sorti kohutav
ning sedagi olen juba millalgi ammu öelnud
ütle palun
kas see on vahepeal huvitavaks muutunud

kuidas peaksin elama
teades et
mul tegelikult ei olnud midagi viga
vajasin lihtsalt vaheldust
kõik on okei
mitte miski pole muutunud
ma olen okei nüüd
kõik on okei nüüd
kes lukud ära vahetas

ma vannun
kõik on okei nüüd
tegelt ka
lase mind sisse

*

väike merineitsi
tunneb läbi oma jala varjude
pragu asfaldis
logisevat munakivi
muhke valgusfooride kõrval
betoonplaatide servi

ta laulab aknale nõjatudes
lootes meelitada postiljoni hommikuselt maadeavastusretkelt
hetkeks enda voodisse

väike merineitsi
tunneb läbi aukus sokkide
puitpõrandast välja turritavaid naelu
lahtitulnud linoleumi
uksepiida servi
väikseid kivikesi uksematil

väike merineitsi
tunneb
krõpsutükki vastu oma vasakut reit
vedrumadratsit tungimas ta selga
patja vajunud lohku
ja täielikku apaatiat

kui nad on lõpetanud
lamab väike merineitsi vohavates
vahutekkides
ja postiljon ulatab talle veearve

*

magamistoarevolutsioon – ma tean, kuidas see lõppeb, aga las teen selle teekonna veel kord läbi – on puhmad ja põõsad, põõsad ja puhmad. on liiga palju, liiga vähe, just piisavalt riideid. liiga palju nööpe, mitte piisavalt lukke, liiga kõrged müürid, liiga lühikesed käed. ja kui me lõpuks lossile tormi jookseme, langeb sild ise. olen mina, jah, ikka veel vist mina, ja ma otsin mingisugust lepitust, pärgamendirulli keritud lepingut. ükskõik mis nurgast otsin, ei leia endast pääsu, ja iga nurga alt näen välja vale – liiga pikk, liiga lai, liiga palju vaeva. kas me võiksime tõrvikud kustutada? selle raudrüü all olen nii kohutavalt, talumatult pehme, laialivalguv. liiga kõrged tornid, liiga väike troon. aga kui me hetkeks teeskleks, et siin on tõusmas veel miski, ei, mitte äratatud draakoni pea kaugel koopas, ei, mitte eilne õhtusöök mu kurgus, ei, mitte päike sel koidikul. kui me hetkeks teeskleks, et miski ajab oma tiivad laiali, ei, mitte see ülekasvanud sisalik, lõpeta juba tema pärast muretsemine. kui me hetkeks teeskleks,
et siin, maailma alguses, kahe mäe vahel orus, on tõusmas kolmas. vat see pilt oleks väärt maalimist, väärt troonisaali riputamist. seda ei rebiks pooleks, sellel ei harjutaks mõõgalööke, seda ei peidaks keldrisse valge lina alla. see tunduks nii õige, nii truu, nii loomulik nagu päike tõusmas igal hommikul, isegi kuninga narr ei oskaks selle kohta nalja visata. kas see üldse toimiks? või on see lubatud üksnes siin, keset patju, mis on ainsad asjad maailmas, mis on sama pehmed kui mina, siin ainsas kohas, kus ma ei tunne end liiga raske, liiga ihne, liiga suurena. ma ei suuda ennast vaadata, palun ära sunni mind mõõka haarama ja tagasi välja minema, vaatama, kuidas ta suur raske keha purustab terve linna enda all, kuidas müürid pragunevad ta jalge all, katused lendavad, tuli purskub, ma ei suuda seda hävingut vaadata. see kõik pidi jääma siia, siia koopasse, siia tekkide-vaipade-patjade vahele, siia ärapuhutud küünla kõrvale, vaid kuuvalgus neil valgetel mägedel, ma teadsin seda kõike ette, esimesest sõnast saati – revolutsiooni tehakse magamistoas. ei-ei, mitte minu.

Luule nagu suhkur — midagi, mis üksindust ära ei võta, aga leevendab selle mõru maitset. Intervjuu Päiv Dengoga

Johanna Roos

Kui saan pakkumise teha intervjuu Päiv Dengoga, kellel ilmus hiljuti luulekogu „Kilpkonn üheks päevaks“, otsustan kohe, et keskustelu märksõnaks saab *taju*. Tekib suur uudishimu selle vastu, mismoodi tema kui mittenägijast luuletaja maailma tajub ja kogeb, millised mured tal on ja kuidas ta need tekstideks või tekstidesse kirjutab, kuidas ta üldse kirjutab. Kõigest sellest ühel varasügisesel pärastlõunal Werneri kohvikus vestlemegi.

Miks sinust sai luuletaja?

(*Pikk mõttepaus*.) Minust sai luuletaja umbes samamoodi, nagu juhtub see, et ma hommikul söön hommikusööki või joon kohvi või teed. Oli üks tuttav, kelle nime ma ei avalda, sest me pole sellest rohkem vestelnud, aga kes omal ajal ütles: „Ära tee!“ Noh, minu keskaaegsed luuletused, võrdlemisi labane kirjutus. Ja Triin Ploom ütles, et ära tee. Tegelikult ei öelnud kumbki seda päriselt, aga seal oli ikkagi mõte, et „see ei kõlba mitte kuhugi; siin on vaja rohkem lugeda, rohkem kirjutada“. Ma tegin ikka edasi.

Kuigi — väga pikka aega ma ei kirjutanudki teadlikult üldse luuletusi. Luuletasin nagu emotsionaalselt. Kui olin Szegedis vahetusõpilane, siis tundsin, et tahaksin luuletusi kirjutada, ja

E=mc²
Energy= milk x coffee²

mul tekkis süsteem. Riimis kirjutada ei viitsi, need ei sobi ka mitte kellelegi, aga mingisugune süsteem peab olema, sest kui muidu midagi pähe ei tule, siis äkki mingit süsteemi järgides on lihtsam. Tegin sellise süsteemi, et esimene sõna võib olla kaks silpi, järele tuleb reas kolm silpi, kus on kas siis ühe- ja kahe- või üks kolmesilbiline sõna. Mingi järjekord oli ka, ma täpselt enam ei mäleta. Pärast viskasin need kokku, sest viiesilbilistena tundusid need read väga lühikesed, tegin kümnesilbikuteks nad, aga põhimõte jäi samaks: kaks silpi, kolm silpi, kaks silpi, kolm silpi. Oli selline kistud, kammitsatesse surutud keel.

On süsteemsus sulle oluline?

See oli tollal meeletult oluline. Just nimelt sellepärast, et siis kuidagi jõudis kohale see, et mulle on korduvalt öeldud, et ära kirjuta riimis, noh, teismelise lapse luule, nagu selle kohta öeldi, aga ma ei saa ju tegemata jätta. Mõtlesin, et kui ma nüüd lõpetan hoopis luuletamise ära, siis ma ilmselt rohkem ei hakkagi. Ja siis ma lihtsalt tegin selle süsteemi järgi. Kirjutasin oma unenägusid, kirjutasin juhtumisi üles. Süsteem oli hästi oluline.

Kuidas sa kirjutad, kuidas su luuletused sünnivad?

Mingi sisemine rütm peab olema. Alguses on rütm, pärast saab sellega mängida. Mõtlesin just hiljuti, et mingil hetkel luuletusi kirjutades olen ma nad ilmselt kõik läbi tantsinud.

Läbi **tantsinud?**

Lihtsamal juhul istun tooli peal ja liigutan end kuidagi nii (*teeb kehaga ringe*). Aga mul on kombeks oma energia maandamiseks tegelikult hüpata. Üsnagi heameelega hüppan ühe koha peal. Ja ilmselt umbes nii see välja näebki — mõtlen mingi teksti peale ja siis järsku avastan, et hüppan. Üks esimesi helisalvestisi, mis minust on tehtud, on selline, kus olen kahe ja poole aastane ja ütlen kõva häälega: „Ma taan üppada!“

Kas tajud luulet millegi kehalis-vokaalsena? Luuletad sa valjult või vagusi?

Igatepidi, sõltuvalt tekstist. Näiteks mäletan konkreetselt, et luuletuse „Tahan tagasi kilpkonnaks“ kirjutasin oma peas valmis, sest ta ei tulnud kuidagi välja, ta ongi sees, tahab veel rohkem

sisse tagasi. See on tekstiti erinev, aga prõmmul kipub õnnestuma just see, kui tekst saavutab vokaalsuse ja kehalisusega kontakti, nad hakkavad kuidagi niimoodi üksteisest läbi sõitma. Ma oskan punuda, olen korve punu nud. Kududa ei oska. Aga vokaalsus-kehalisus-tekst hakkavad põhimõtteliselt samamoodi käima — nagu mul patsid (*Päival on pea patsidesse punutud*), salk üle salgu. Luuletused, millega prõmmul on hästi läinud, on omavahel luulepatsiks kokku põimitud.

Oled tuntud slämmija ja prõmmija, enamikule tuttav just lavalaudadelt. Pimeda luuletajana toetud näoilmete asemel muule, mis saalist vastu kajab. Oled öelnud, et tunned laval kehadest kiirguvat soojust, kuuled peade kratsimisi, hingamist...

Tegelikult, nii naljakas kui see ka ei ole — siis hakkan tajuma, kui lugema hakata. Sellel lühikesel momendil enne prõmmu luuletamise algust, kuna enamasti kõlarid undavad ja undavad kõik 50 hertsi peal, siis seal kellegi hingamist ega midagi ei kuule. Võib-olla kõhatust. See elektrooniline müra on märkimisväärne. Aga kui lugema hakata, kõlab kogu see asi omaenda sõnadena vastu ja siis on võimalik ka juba inimestele keskenduda. Ja siis kuidagi hakkavad need asjad läbi kostma. Ma ei oska seletada, miks see mulle niimoodi tundub, aga sõnadega pihta saanud inimeste kohalolu on palju lihtsam tunda.

Mida publiku kohalolu sulle annab?

Arendame seda kujundit siis edasi — võib-olla neljandaks salguks punubki publik end sinna teksti sisse. Hääl, keha, tekst ja inimesed. Kolmesalgulist patsi oskasin kunagi punuda, neljasalgulist patsi ma ei ole mitte kunagi punu nud, aga näed, luulega saab sellega kuidagi lihtsamini hakkama.

Sul peab olema hea mälu ja närv, et suudad kõiki oma tekste laval peast, ilma spikrita esitada. Kas treenid oma luuletusi nagu näitlejad teksti? Kordad ridu-salme, kuni need pähe kuluvad?

Kordan neid, kuni nad pähe kuluvad, sest mul on tegelikult fenomenaalselt halb mälu.

E=mc²

Uskumatu...

Pean seda lihtsalt tunnistama. Ja närvi sedavõrd palju, et mul läheb tekst meelest ära, aga ma lasen lihtsalt edasi. Ennegi terveid salme lavaluule tekstis vahele jäetud (*naerab*). Järsku: „Mis, juba sai otsa? Oot, oot, midagi läks väga valesti.“

Sul on nüüd ilmunud debüütkogu „Kilpkonn üheks päevaks“.

Kui läks hästi, siis mul õnnestus isegi kilpkonnaga pluus selga panna.

Sul on pluusi peal $E = mc^2$...

Ahjaa (*elevusega*), selle ma ostsin AHHAA keskusest. *Energy equals milk and coffee*. Mul tegelikult on üks pluus, millel on kilpkonn peal, aga nad on sarnasest materjalist, ju ma ei saanud õiget kätte, aga see on ka vägev pluus.

On, väga hea pluus. Aga raamat — oli selle väljaandmine eesmärk, unistus omaette?

Nii karm lugu kui see ka ei ole, aga mingil hetkel, kui veel hüplesin bipolaarsuse maaniliste ja depressiivsete olekute vahel, oli mul mõte, et see siin on tegelikult kõik nii saast. Ja selleks et vastu pidada, ütlesin enesele midagi stiilis, et annan ühe raamatu välja ja võib-olla teen plaadi ka ja siis on kõik. Õnneks on sellega nii, et esiteks sain endale rohud ja teiseks kasvab süües isu. Nüüd tuli see raamat välja ja lubasin, et teen veel. Aga et unistus... ühelt poolt oli ta paratamatus: kui juba kirjutada, siis võiks midagi välja ka anda. Mul on hea meel, et võtsin seda karmi kriitikat kuulda. Olin sellest küll väga haavunud, aga mis sa teed. Võtsin seda lõpuks ikkagi sellena, et pean midagi parandama, mitte lihtsalt järele jätma.

Milline nägi välja käsikirja kokkupanek? Läks see lihtsamalt?

Sirel Heinlooga panime kokku. Sel hetkel, kui aru sain, et sellest tuleb raamat, kirjutasin selle mõttega, et algab hommikul, keset päeva joostakse täiesti kokku, minnakse hulluks ja tantsitakse ja siis tuleb õhtul mingi magamaminemine. Ja siis kokku pannes toimetati ja tõsteti tekste ümber ja mingil hetkel oli mul isegi see küsimus, et huvitav, kas see nüüd üldse on minu raamat...

Miks nii?

Mul läheb natuke aega, et muutustega harjuda. Pidin igaks juhuks kinnitust küsima, et kuulge, kas see kavandus ja päeva kujund veel välja paistab. Kinnitati, et paistab. Ju ta siis paistab.

Su tekstides on omajagu siirdeid ja muid vormilisi eripärasid. Kuidas sa vormi tajud?

Ma tegelikult ei kujuta ette, kuidas tekstid raamatus välja näevad... (*Loen Päivale ette kohad, kus on siirded ja taandread, muu hulgas teksti, mis algab ridadega „Palju on kirjas aegade raamatus, õndsusest, // nägemisest, vaevast“.*) Seal on natuke toimetaja kätt. Tekstikujuga mängimine on suures osas toimetaja töö, aga väga hea töö — see mulle meeldib. Mina ilmselt kirjutasin need sõnad ühele reale, ühte ühikusse. Aga kindlasti arendan omi tekste, õpin uusi vormivõtteid. Katsun mitte üksnes meie lääne värsikultuuriga tutvuda, vaid uurida üldse seda, kuidas erinevad rahvad on kirjutanud. Ja mulle väga meeldib just väikeste rahvaste luule — see on teinekord hästi huvitav, et kui nad just ei jää mingitesse raamidesse kinni, siis need nii-öelda viimased mohikaanlased, viimased väikeste rahvaste luuletajad võivad mõne koha pealt asja täiesti pöördesse viia.

Minu jaoks peab luules mingi rütm ikka sees olema. Ja mõnes kohas olen, nagu kirjeldasin, loonud silpide järgnevuse süsteemi, sest lihtsalt tahtsin kirjutada, ja mõtlesin, et kui ma mingist päästepaadist kinni ei hakka, siis vajun luulepõhja. Aga kõige lähemalt tunnen ma ju ikkagi meie enda rahvalaulu vorme — see on niisugune asi, mis mingil kujul une pealt jookseb peas. Päris automatismi ma vist ei ole üldse kirjutanud, vähemalt mitte siin kogus. Hiljem olen teinud katsetusi, aga neid ei ole praegu veel kuskil avaldatud ja ega ma pole neid ka vist kuskil jaganud. Aga mingisugune rütm on mulle ikka tähtis. Et oma luuletust tunda, tuleb ta esiteks läbi lugeda, läbi laulda ja läbi tantsida.

Kuidas sa ise oma loomingut iseloomustaksid: millest su luule kõneleb?

Õndsusest, nägemisest, vaevast... (*naerab*). Ei tea. Ungarlannast kaaslannaga sai räägitud ja tema küsis ka seda. Seal on kirjanduskriitika tava kuidagi selline, et loed raamatut ja siis kritiseerid kirjanikku, et kuidas ta niimoodi kirjutas. Küsimus „mida mõtles luuletaja“ on hästi oluline.

Kas see on sinu arust oluline?

Ei, ja seda oligi talle nii keeruline seletada. Loeb oma lonkavas eesti keeles, laseb mul ära tõlkida teksti ungari keelde ja siis küsib: „Mida sa mõtlesid sel hetkel, kui selle kirjutasid?“ Mis see puutub siia, mida ma mõtlesin? Sina loed seda teksti. Kust mina pean teadma, mida see täpselt ütleb. Tuleb mingi impulss, kirjutan. Tekstid on ju nii erinevad ka: üks on täpselt see, kuidas lambikuppel kukub pähe kinni, teine sellest, et tahaks kilpkonnaks muutuda, ja kolmas sellest, kuidas kaalusin 20 lonksu šokolaadi ära. Ma ei tea, millest nad kõnelevad.

Meeldib sulle, et luuletus hakkab elama oma elu, kui oled ta kirja pannud?

Ma unustan ta ära, kui ma olen ta kirja pannud. See on väga omapärane. Kunagi Olavi Ruitlasega arutasin sel teemal, ta kirjutaja-inimesena sai must aru. Ütles, et nojah, aga siis ta on ju valmis, võid ta kõrvale panna ja peas uuele ruumi teha. Mul on sellevõrra lihtsam oma tekstidest lahti öelda — teevad, mida tahavad.

Kas kannad või proovid oma tekstides ette ka mingeid maske? Või **meeldib Sulle neid pigem eest tirida?**

Mul on üks tekst, mis sellesse kogusse ei läinud, aga kui ma sellest kellelegi rääkisin, siis kommentaar selle peale oli, et miks ma ei öelnud, et ma šamaan olen. Ma ei ütle enda kohta, et ma olen šamaan, sest esiteks on see suur vastutus, kandam, koorem, aga mäletan, kui olin 15–16 ja lugesin esimest korda tšuktšide kohta. Nende šamaanidel oli võimalus tahte korral kanda mõlema soo riideid, näotätokaid, võisid kanda ehteid. Sealt mul tekkis tahtmine teha kõrvarõngaaugud. Ma ei ütleks, et tekstid on maskid, aga võib-olla on ka. Saad nagu olla see, mis sa tahad. Korraks.

Aga kui luulega saab endale maske ette panna, siis kuidas nende äratirimisega on? Kas teistelt saab luulega maske eest tõmmata?

Hoolimatust tuleb peegliks tõsta. Kuidagi näidata: vaat, selline sa oled; sul on valik, inimene, kas nüüd olla parem.

Kas sinu luule sünnib sellest, mis hetkes juhtub ja kõnetab, või on sul ka üldisi teemasid, mis alati käivitavad?

Tegelikult oli see esimene kogu ka natuke eneseparandamine. Seal on päris palju niisuguseid tekste, mis kirjutades kiskusid verele nii mõnegi asja, mis muidu olekski nii jäänud. Aga veritses see kogu niisugusena, nagu ta veritses.

Mida sa verele kiskusid?

Noh, näiteks „Tahan tagasi kilpkonnaks" oli sellest, kuidas lasteaias oli tegelikult väga üksik olla, sest olin kodust kaugel, ja kõige turvalisem koht oli mingi mängukilpkonna sees. Seal on selliseid tekste, kus otseselt tuleb välja pandeemiaaegne üksindus, mis oli väga karm. Näiteks kui käisin Rumeenias vabatahtlikuks, siis tagasi tulles olin esimesed kaks nädalat karantiinis, ei tohtinud üldse kellegagi kokku saada ja pärast avastasin, et kuna olen maal, siis seal ei olegi mitte kedagi. Ja kolmandaks see, et ma läksin 2019. aastal oma kaaslasest ja tütre emast niimoodi lahku, et ma ei teadnud, kas ma oma tütartki kunagi enam näha saan. Sain küll ja nüüd olen nendega uuesti võrdlemisi lähedane, aga selle kõige lahtikaevamine... Seal on veel palju sellist, mida on lahti vaja võtta.

Ja sinna juurde sellised nägemuslikud kujutelmad. Selline erakordselt elav ettekujutus ja mitte ainult meie maailmas võimalikest asjadest, vaid üldse võimalikest asjadest ja ka mittevõimalikest asjadest. Sellega tuleb hakkama saada.

Kas luulekogu on aidanud sul nende asjadega paremini toime tulla või midagi lahendada?

Ei.

Mida su tekstid sinuga siis teevad?

See on nagu koogi küpsetamine. Õppisin ühel hetkel muretainast kooki tegema ja puuviljakook on väga tore. Ja kuna meie kandis on sõstrad, kirsid võrdlemisi hapud, siis mõne asja kannatab läbi teha ainult suhkruga. Ja luuletused ongi minu jaoks kohati nagu suhkur, üksindus jääb sisse niikuinii, paneme suhkrut juurde. See elav kujutlusvõime jääb niikuinii kaasa käima, kiusama, aitama...

Segame millegagi kokku. Sama on lahkuminekute ja muuga — segame tainaks kokku, paneme ahju, ehk saab midagi.

Kes on Päiv Dengo lisaks luuletajale?

Inimene olen ja inimesena tahan olla tunnistatud, ütles tekst, millega 2023. aastal kväärluule konkursi võitsin, ja see on vist see kõige olulisem. Selle pimeduse, selle soolisuse võib kõik ära jätta ja kui see kõik on ära jäetud, siis äkki jääb inimene alles.

Eks on sattunud, et olen meesterahva kehasse sündinud, eesti emakeelega, teise keelena räägin ungari keelt, mis on mulle samuti väga oluline. Pime olen ma ka, aga seda ma tavaliselt mainima ei hakka, see paistab niigi välja (*muigab*)... Mulle meeldib soe vihm, kilpkonnad ja kohv.

Tule tagasi, õde

Lisete Talvar

Mäletan, kuidas ta minult kunagi kiviaial istudes küsis *kas sa oleksid pigem pime või kurt?* Vaatasin ta roosasid rihmikuid, mis edasi-tagasi kõlkusid. See oli siis, kui ta oli veel mu väike õde ja mina tema suur õde. Ma ütlesin *ma oleksin pigem kurt*, mille peale ta jalad seisma jäid. Õe taga laius suvi, mis oli kõrge värske heina ning horisondil sulava päikese embuses. Ta küsis mult *miks? – Sest muidu ma ei näeks sind või kuidas hein kasvab. – Aga miks sul on mind vaja näha?*

Õde läks järgmisel päeval naabripoiste juurde. Neil oli keset aeda suur batuut, mida õde igal aastal jõuludeks ja sünnipäevaks endalegi palus, et ei peaks enam Volli ja Joni juures käima. Ta rääkis, kuidas poisid nokivad liiga tihti nina ja kannavad suuri pükse, mis hüpates pepu peale vajuvad. Õde kurtis, et Volli vaatab teda alati väga veidralt ja ei luba teda kunagi batuudile enne, kui ta on pois-tega sõda mänginud, milles õde alati kaotab, sest talle ühtegi relva ei anta. Kuid õde oli nõus sellega leppima, sest hüppamine oli tema supervõime. Mitte keegi meie külast ei hüpanud kõrgemale ega püsi-nud õhus kauem kui minu õde. Ta unistas õhku jäämisest. Ta unistas sellest, et kunagi on ta suvise heinakõrre tipp, mis lendleb tuules, kui päike sametiseks tekiks sulab, ega puuduta kunagi maapinda. Aga ema ja isa ei ostnud kunagi õele batuuti, nii et ta käis peaaegu iga päev ülejärgmises majas. Uksel karjus ta *miks sina minuga tulla ei võiks?* iga kord piisavalt valjult, et see minu tuppa kostaks. Lubasin endale alati, et homme lähen.

Sel päeval tuli õde tagasi, põlved marraskil, silmad nutetud ja juuksed pusas. Uksest sisse astudes jättis ta rihmikud ja nuuksed vihastades esiku eri nurkadesse, marssis enda tuppa ning lukustas ukse. Koputasin, kuid kuulsin vaid õe aeglast nuuksumist. Läksin siis majast välja ning piilusin aknast tema tuppa. Õel oli nägu patja surutud. Kui ma aknale klõbistasin, pani ta käed kõrvadele, allus gravitatsioonile ning kadus täielikult oma roosasse patja.

Kui ema ja isa õhtul koju tulid, rääkisin neile, kuidas õde Volli ja Joni juurest tulles end tuppa oli lukustanud. Neil polnud kaenlas batuuti ja õde ei tulnudki oma toast välja. Läksime hoopis vanematega koos naabrinaise juurde. *Minu poisid ei teinud midagi.*

Järgmisel päeval tuleb õde kööki, et putru süüa. Õigemini et pudrus lusikaga sonkida. *Kas sulle ei maitse?* Õde ei vasta. Tal on endiselt põsed punased ja pikad lumivalged juuksed krässus. Nügin õde parema õlaga, tema ei reageeri, vaid songib, songib, songib. *Kas me täna heina läheme vaatama? – Sa võid minna, kui tahad. – Ei, tule ka, me käime alati koos. – Minuga sa küll kunagi kuskile ei tule.*

Läksin õhtul õe tuppa, mille ta oli jälle lukku keeranud, kuid seekord koputamise peale lahti tegi. Ta oli juukseid kamminud ning põsed ei punetanud ka enam. *Pane kampsun selga, lähme. – Aga ma ei taha.* Võtsin toolilt pusa, ajasin õele vägisi selga ning haarasin tal käest, et ta esikusse juhatada. *Ma ei taha tulla.* Otsisin üles õe rihmikud ning pistsin ta varbad nendesse.

Kiviaed oli meie vanaema oma. See asus pooletunnise jalgrattasõidu kaugusel. Ei ole suve, kus me poleks seal vähemalt korra käinud. Tegelikult hakkas õde seal esimesena istumas käima, et heina vaadata. Ja siis hakkasin mina ka käima, kuna vanemad ei tahtnud, et õde üksi oleks. Emme teeb meist igal aastal pildi. Õde ei suuda kunagi kaamerasse vaadata, nii et lõpptulemus näeb üsna totter välja – mina hoian tal ümbert kinni nagu kooliplika ja õde vibutab jalgu ning vaatab heina, vanaema vana maja või päikest.

Terve tee sinna on õde vait. *Kas sa oleksid pigem pime või kurt?* Õde ei vasta ning suudab isegi rattaga sõites maha vaadata. Väntan tema kõrvale, mispeale ta kiirendab ja ees ära sõidab.

Kui lõpuks sinna jõuame, hüppan esimesena aiale. Õde istub maha kiviaia ette, justkui sulgeks ukse. *Noh, tule istu nüüd minu kõrvale.* Ta võtab maast heinakõrre. *Ma oleksin pime ja kurt nagu hein.*

Alles nüüd, aastaid hiljem seda lugu meenutades, taas õe uksele koputades ja pea norus oma tuppa tagasi kõndides, alles nüüd, kui ta on läinud, tean ma vastust. Õiget vastust. Kui su nägemine on kõrge värske heina ja sulava päikese värvi, kui su kuulmine on uksekoputuste häälega, siis ei ole sul valikut. Ma ei kuule ega näe, kui õde ukse lahti teeb.

„Tule tagasi, õde“ on novellikonkursi Värske Novell võistlustöö.

Lisete Talvar (17)

Nii oma luules (Värske Rõhk, nr 84) kui ka selles proosapalas tegeled palju mälu ja minevikuga. Mis sind just lapsepõlvemälestuste ja möödaniku poole tõmbab? Kas see on miski, mis käib paratamatult kokku isiklikuma ja pihtimuslikuma tooniga?

Mulle väga meeldis olla laps. Seostan lapsepõlve tihti teadmatusega, sest tol ajal oli mul vabadus asjadest mitte midagi kindlat arvata, kuna arusaamad ja vaated olid alles kujunemas. Ometi tundsin toona peeglisse vaadates, et see, kes vastu vaatab, on läbinisti minu oma, mulle teada, tuttav. Sellest ajast kirjutades tuletan endale justkui meelde, et olen endiselt seesama laps, kuigi tekstid, mis lõpuks valmivad, ei ole peaaegu kunagi otsesed väljavõtted mu minevikust. Aga kuna impulss sünnib alati mõtestatud mäletamisest, siis mõjuvad paberile ilmuvad sõnad kui pihikambris esitatud sisemonoloog. Mäletamise juures on tore asi see, et pähe turgatav minevik omandab olevikuvarjundi ja muutub täiesti teist värvi reaalsuseks, formuleerub uueks maailmaks, mida on tervendav üles kirjutada, eriti kui veel enda fantaasiakiired ka sinna peita. Möödanikust tuleb lahti lasta, aga mitte kunagi unustada, sest mälestused on kõik, mis meil on.

Kirjutad sellest, kuidas lähedast hoida ja mõista. Mismoodi me igapäevaelus enda ümber olevatele inimestele kõige paremini toeks saaksime olla? Kuidas tuleks ise olla, et teised meid kõige paremini hoida saaksid?

Kui leiaks retsepti, mis annaks juhised, et teha kõik enda ümber olevad kallid inimesed terveks, siis ma poleks ainus, kes selle saamiseks mõne oma ihuliikmetest ohverdaks. Antaks mulle võimalus päästa maailm, päästaksin kellegi teise oma. Arvan, et kõige olulisem on olla kohal. Olla seal, sest see aitab mõlemaid. Ega midagi muud ei saagi teha, sest pole võimalik parandada midagi, mis ei ole sinu korda seada. Kui inimene aga päriselt avali silmade ja kikkis kõrvadega tunnetab, siis sünnib temas endas see päästja, kes vajaliku retsepti valmistab. Tuleb näha ka iseennast, tuleb leida endas see laps, kellele arvamusteta peeglisse otsa vaadata. Tunnistame seda või ei, aga meie suurim fundamentaalne iha on olla hoitud. Hoida tähendab teada ja näha, seega oleme kohal ega lahku, kui vaadatav muutub häguseks. Olen kindel, et kõigi maailm saab mingil viisil päästetud.

Millist proosat võiksime pimedatel novembriõhtutel lugeda?

Usun, et sügis soosib ka sel aastal aju-kurdusid kratsivaid avastusi, seega koge-muse tugevdamiseks soovitan külastada Baldwini „Giovanni tuba“ ning valguse leidmiseks Kivirähki „Maailma otsas“!

Kristin Üksvärav

Sõprade (muinas)jutud

Las mu sõbrad pajatavad sulle
minu heategudest vägitegudest
ma ise ei oska end näha veel
nii kirgastes värvides
kui mu sõbrad kes end mu südame külge
imelikul imelisel arusaamatul tabamatul
kombel on pookinud
ja mulle aeg-ajalt teki ümber mässivad
kui iilid kimbutavad
mind sedasi korraks kardetava tõelisuse
mustaks määrdunud koledaks kulunud
lapitekist välja lõikavad

Närviline nina ehk Vasomotoorne riniit

Nohu naaseb kimbutama
igal hommikul
endast märku annab
mõnikord viisakalt, vahel
karmilt kehtestab end
eri palgeid tutvustab see
talve kargusega laetud nohu
kevade tärkamist tulvil nohu
suveleitsakust laastatud nohu
sügise sorgusest surutud nohu
liialt sagedasti pisaramaiguline
õhtuti hoopis hämarikuhõnguline

Teinekord teen teisiti

Häda häbematult häirib.
Keeruline keel keerutab.
Kibe kihin kimbutab.
Melanhoolne meeleolu meelitab.
Meeletused meelega meenuvad.
Süütunne süüdimatult süüvib.

Jõuetusest jõkke jõudsin.
Koletud kohinad kolletusid.
Piprased pisarad pisenesid.
Taktitundetud tarbetused taganesid.
Teinekord teen teisiti.

Ei heiduta

Iroonia meie üle nalja heidab
Klišee kelmikalt silma heidab
Stress meiega ühte heidab
Kadedus karme pilke heidab
Ebakindlus meie teele takistusi heidab
Ülemõtlemine mõttetusi ette heidab
Rõõm meist vahel hoopistükkis hoidub

Ent neist külastajatest me ei heitu
Ei igaveseks kavaleridega naitu

Omas mahlas

Palun tule ja lihtsalt ole
istume kampsunisse mässitult
hoitult tekikurdude vahel
võtame ette ürgaja mõttetute
müsteeriumite harutamise ainult selleks et
müsteeriumid müsteeriumiteks jääksid
ruumi me vahel täidame
teeauruga mis puhutud
kruusidest ainult selleks et
üks lonks tulist ingverit rüübata
seejärel kruus pihku unustada
neelame mõttetarkade ütlemisi
leiame ehk ridade vahele peidetud pärleid
hinged helisemas
südamed särisemas
Palun tule ja lihtsalt ole
ja lase mul olla omas mahlas

Eleegia Lumivalgekesele

Maarja Katariina Kerge

Kui Ene kogemata, eneselegi meelehärmiks nii vanaks poleks elanud, oleks matusesaal olnud täidetud Ene siiraste austajate ja muidu pervertidega. Nüüd aga peab Ene leppima vaid pere ja sugulastega. Sõbrannasid pole Enel kunagi liiga palju olnud, aga ega see teda ka väga häiri. Küll aga häirib prouat fakt, et tema enda poeg pole suvatsenud oma ainsa ema matusele korralikult triigitud särki selga panna. Tõepoolest, Ene on küll kange naine ja sellisest asjast palju ei hooli, aga isegi tema hädine poeg peaks teadma, et proual ei ole kavas rohkem kui korra surra, mistõttu oleks Hannes võinud vähemalt selleks sündmuseks ennast kokku võtta ja adekvaatse üldpildi peale mõelda.

Vähe sellest, et poeg on kohale ilmunud kui hulgus, on Ene tütar endale selga pannud seeliku, mille kohta oli Ene mitu korda märkinud, et see muudab tema pisitütre lühikesed jalad veelgi paksemaks. Ja muidugi pole see siin kõige traagilisem moeaps. Enele endale oli tiritud selga maitsetu vanamoorikleit. „Üle minu laiba!" mõtleb Ene.

Nii lamabki Ene kirstus ja mõtleb surma üle järele. Surm ei olnud muuseas absoluutselt glamuurne. Ei mingit ophelialikku uppumist ega klassikalist rongi alla hüppamist. Ta ei saanud isegi une pealt surma rüppe jõuda, nagu oli juba viimased kaks aastat planeerinud. Igal õhtul enne magamaminekut oli Ene korralikult läbi kamminud oma pikad hõbedased juuksed, üle pea tõmmanud kalli öösärgi, lõhnastanud ennast oma lemmikparfüümiga ning pugenud voodisse surma ootama. Madami tegelik surm ei vastanud aga ühelegi standardile: ta oli saanud infarkti teatri vetsus, poti peal. Laipa ei leitud enne kolmanda vaatuse lõppu.

Jah, Ene ei saanud oma surma kontrollida, aga vähim, mida ta teha saab, on päästa enda matus. Matusekõned on nagunii igavad ja pisaraid pole pooltki nii palju, kui võiks. Keegi ei suvatse isegi mainida, kuidas Georg Ots oli kunagi Enele öelnud, et too on võluvam kui Audrey Hepburn. Üldse, mida nad mõtlesid, kui planeerisid tema matuse kõige ilgema lörtsiga päevale? Ene tõuseb üles ning hüppab kirstust välja. Esmalt kõnnib ta poja juurde ning kohendab tolle lipsu. Särgi triikimiseks on hilja, kuid vähemalt sai selle detaili korda.

Tütrele ei suvatse Ene isegi läheneda, kuna too on ilmunud kohale seelikus, millest oleks ammu pidanud lahti saama. Tema saab ainult ühe põlgliku pilgu osaliseks. Järgmisena haarab Ene matusesaali nurgast harja ja hakkab õuest sisse vingerdanud porist lund demonstratiivselt kokku pühkima. Kas tõesti ei tulnud keegi ise korrahoidmise peale? Ka surnuna ei saa vaene naine rahu.

Koristamise käigus aga langeb pilk seina ääres seisvale tüdrukule: 16-aastasele lapselapsele Kamillale, kes näeb välja täpselt nagu Ene selles vanuses. Esimese hooga Ene ehmatab, kuid jääb siis tütretütart vaatama. Sarnasus noore Enega on tõepoolest hämmastav. Kamillal on isegi kaasas pikk ja sümmeetrilise näoplaaniga poiss, kes tuletab Enele meelde tema hiilgeaegu. Enel pole peale tema neljanda abikaasa Arturi surma uut korralikku meest tekkinud. Tervelt kolm kuud enne surma oli Ene fundamentaalselt üksi.

Enam ei olegi proua niivõrd häiritud sellest, et just tema matus pidi olema kõige nilbema lörtsiga päeval või et talle pandi just selline vanamutikleit selga, vaid hoopis sellest tobedast plikatirtsust siin. Ene kortsutab kulmu, haarab aknalaualt küünlajala ning taob sellega tütretütart, kuni too surnult maha kukub. Surnuna häirib lapselaps aga Enet veel rohkem. Vähe sellest, et Ene ei saanud olla kõige ilusam inimene oma matusel, ei luba noor preili Enele sedagi privileegi, et ta võiks jääda kõige ilusamaks laibaks oma matusel. Ene haarab Kamillal jalast ning lohistab ta ukse taha.

Seal aga avastab Ene, et Kamillal on täitsa korralik kleit, nii et ta koorib selle tüdrukult seljast ning vahetab enda ilge hilbu vastu. Vähemalt kellelgi ta peres oli olnud hea maitse. Ene astub saali sirge seljaga tagasi, värvib lapselapse taskust välja pudenenud huuleläikega huuled, tõmbab vaiba ukse ees lebava vereloigu peale ning ronib vaid talle omase elegantsiga kirstu tagasi. Tseremoonia võib jätkuda.

„Eleegia Lumivalgekesele“ on novellikonkursi Värske Novell võistlustöö.

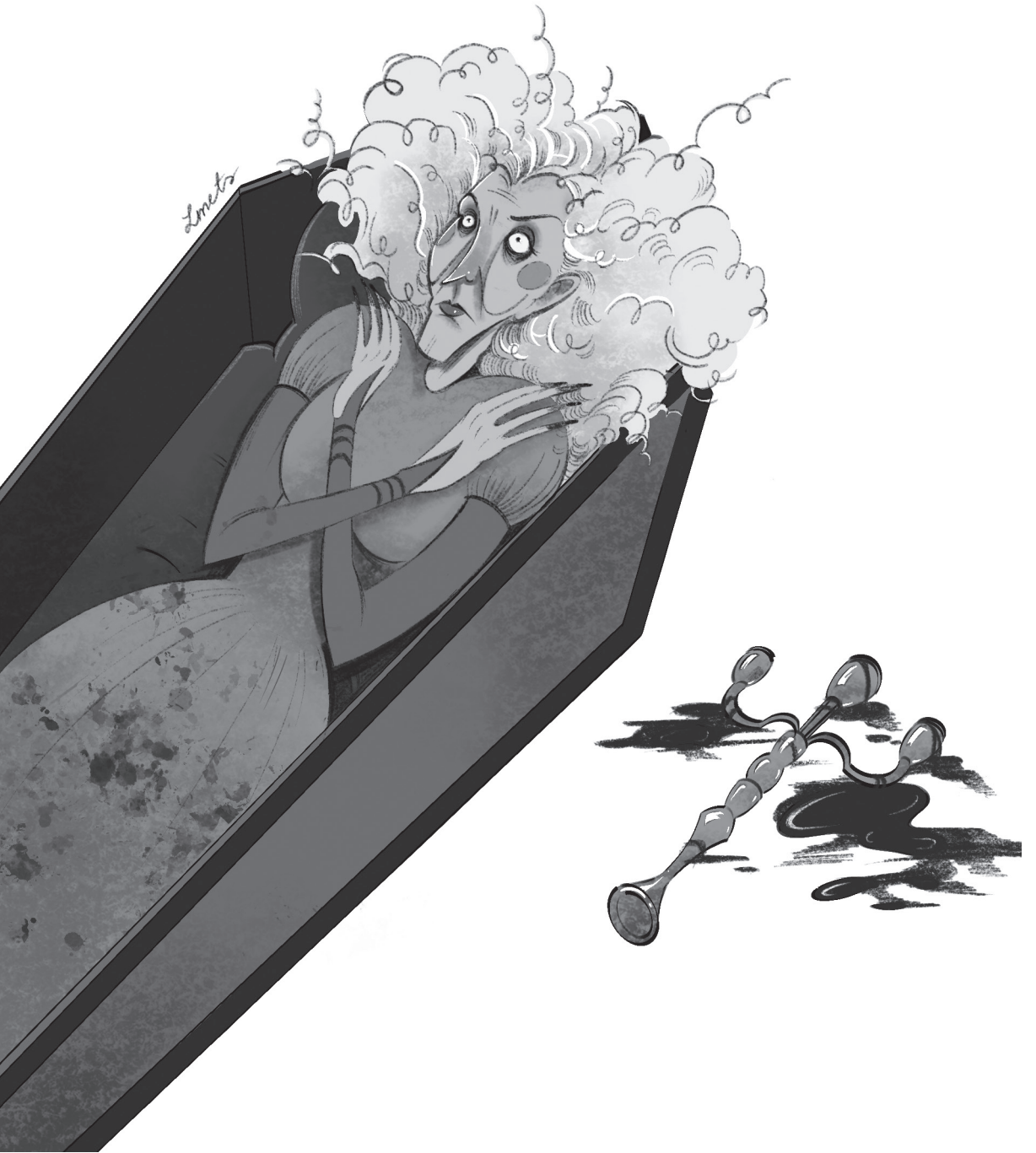

Mihhail Boitsov

*

ma kaklesin kolmandas klassis
kukkusin, lõin oma lauba pingi vastu
hetkeks kõik peatus, lõppes
enne kui ma tundsin verd
mis värvis mu nägu punaseks

trepist alla minnes
nägin neid pilkusid
mis olid loomahuvi ja hirmu täis

ja seda, kuidas meid peatab
nägemus sellest
mis voolab
meie kõigi sees

*

poiss istub vastaspoolses trammis
kõnnitab näppu udusel klaasil
kirjutab „eyB“
tramm hakkas liikuma
vastassuunas
kolina saatel
ka meie oma
sõidab edasi

panen silmad kinni ning kõik marsruudid
mis läbisin, sulavad aega vees
kõikide näod, keda olen kunagi näinud
kasvavad kokku
kolme silmaga korterinaaber koos mu isa kätega
tühi jalgpalliplats Narva-Jõesuus palavikulises voodis
päike

surm alati tundus loetamatu sümbolina
kõverpeeglina, mille peegeldus paistab vaid korraks, hetkeks
teise pupillides
kättesaamatu mälestus

teen silmad lahti
järgmine peatus

*

laubal kerge higistamine
higi ei uhu sinust kunagi välja
mind ja sind
mitte midagi
kergelt soe tuul merelt
toob kipitavad liivaterad mu jalgade ette

jalad, mis jätavad endast vaid hukule määratud kontuurid
männipuud kõikudes, krigisedes
väsinud raukadena
ainult ohkavad
vaikides, ei jutusta enam midagi

kuid ma ikka ootan nendelt lugusid
sellest, kuidas tundub elu, mis taevatasandile veidi lähemal
kuidas on võimalik selle ümbritseva sinisega harjuda

muulilt hüpe
ja meri avab oma peopesad
pea muutub puudutustest märjaks
mustas liivases vees
on kuulda vaid poiketi laulu
tagasihoidliku merineitsi häält

loojuv päike
langes jälle mu isa peopesadesse
soojus levis mu kõhu all

sündinud vees
üks hetk me peame minema tagasi

*

kuulen kuidas toanaaber jõmiseb unes
хрр-ннннажээ-ппнноо
keeletu, iidses nõiakeeles

minevikus tajusid inimesed magamist lühiaegse surmana
kui magama jääme
jutustame oma elud tühjusele

unetus omakorda tekitab nurjatuid
ajab neid hulluks
ajas mind ka

esimesed aastad ma püüdsin jääda unele
haakudes selle voodi-kirstu kopitusse

kuid pärast andusin neile
nendele tumenenud kuude vaimudele
nendele nägudele magusatest kuristikest

kes väänavad mind
oma somnambulantses tantsus

taevas on mustas kotis

millest läbi augu

voolavad välja riisiterad-tähed

mida näevad ainult need

kes jäävad magavate ja virgete
kes jäävad surnute ja sündimatute

vahele

*

kajakad külmusid taevasse

jahtide mastide ristidena

linn neelab meid

peidab majade, trammide, haiglate kõhus

purskab uuesti välja

sügise pimedates pisarates

kus laternate all

märgades kollastes parkides

ilmuvad minu teisiku kontuurid

risti löödud linna suure algustähe peal

Tallinn

✎ PÄEVIK

Mia Maria Amer

HAIGLAPÄEVIKUD

Esmaspäev

8.19

Väljas on juba natuke valgust näha. Linn ärkab tasapisi. Pole ammu Mustamäel ärganud, aga vähemalt on nüüd, millest kirjutada. Meeldiv tutvuda! Mu nimi on Mia ja minu elu muutus, kui mul diagnoositi 2014. aastal neljanda staadiumi vähk.

8.33

Mulle toodi kandikuga hommikusöök. Puder ja kohv. Mitte lihtsalt kohv, vaid haigla kohv. Ma ei tea, kuidas teistega on, aga ma pole selle suurim fänn. Paar minutit hiljem pandi toidu kõrvale topsiga ravimid ja need on mulle veel suuremad vaenlased. Nad päästavad mu elu, aga hea meelega ei võtaks neid kohutava maitsega kokkupressitud valget värvi pulbreid, mis panevad südame puperdama ja teevad aju ärevaks.

10.32

Vaatasin just aknast välja. Päike paistab ja taevas on sinaka tooniga kaetud. See hetk oleks palju maagilisem, kui saaks vaadet nautida presskannukohviga kaktusepildiga kruusis. Saatsin psühholoogile sõnumi. Ta vastas südame *emoji*'ga. Ta on imeline naine. Juba viimased kuus aastat on ta olnud minu kalju. Onkoloogiaosakond pakkus varianti ka vaimset tervist toetada, ma olin kohe nõus ja ei kujutaks enam elu ilma temata ette.

10.59

Keegi koputas uksele ja astus sisse. Tumedate lokkide ja prillidega pikk mees tuli ennast tutvustama. Ma sain füsioteraapiat ning ta palus iga päev teha neid harjutusi, mida ta õpetas. Mul on korralik ATH-aju, nii et sellest tuleb alles katsumus. Aga tervise nimel olen valmis alati kõike tegema. Tahan kopsupõletikust jagu saada.

12.43

Lõunasöök toodi lauale ja naine soovis head isu. Ma naeratasin ja ütlesin aitäh. Õpin nii-öelda uuesti sööma, sest eelmisel nädalal ei söönud ma midagi. Isu puudus. Seega olin õnnelik, kui nägin, et menüüs on keedukartulid kastmes. Sõin peaaegu kõik ära ja olin uhke. Kümme aastat keemiaravisid ja vähi põdemist annab teise perspektiivi, kui oluline on iga päev süüa.

14.03

Sirvisin telefonis, mis *podcast*'id mul on pooleli jäänud (vihje: kõik, sest ma ei suuda neid kunagi lõpuni kuulata). Lõpuks tundsin, et täna vajab mu aju Emma Chamberlaini taskuhäälingut. Pool aastat tagasi ma veel ei teadnudki, et ta neid teeb, ja nüüd olen suur fänn.

14.17

Mu põletikunäitaja on täna 240. Ma ei tea, kas see on uus rekord, aga olin sellest uudisest korralikult löödud.

15.00

Beebipill.

16.04

Külalised ilmusid külakostiga ukse taha! Sain küpsiseid, viineri-pirukaid, Pauligi kohvipulbrit ning maha jäänud hambaharja ja -pasta. Kallistasin kaksikuid ka. Mu päev on päästetud! Üksteist aastat

tagasi ootasin oma üllatuseks kaksikuid, mis tundus mulle päris hirmus ettevõtmine, aga ma ei suudaks oma elu nendeta ette kujutada. Emma ja Elise on minu põhjused mitte alla anda.

17.15

Õhtusöök toodi lauale: tatrapuder lihapallidega ning mõnus tass kuuma teed. Tuli tuju kuulata Billie Eilishit. Õues on pime, teki all on hubane. Tilgutid teevad uniseks. Proovin kuidagi veel vastu pidada.

21.03

Duo (mingi number) kanalilt hakkas *thriller movie* mängima. Ma olin kohe haaratud, tundus hea. Medõde tuli vererõhku mõõtma ja andis unerohtu. Ta pani tilguti käima ja soovis head ööd, ma vastasin samaga ja tahtsin kohe piinlikkusest teki alla vajuda. Ta naeris muidugi ja tänas mind. Magusat und, tõepoolest.

Teisipäev

08.36

Kuulsin läbi une, et keegi astub palatisse. Võtsin unemaski ära ja voodi kõrval oli hommikusöök. Puder, võileib ja keedumuna. Ja muidugi kohv. Täna sain juua õige maitsega kohvi ja see oli taevaline. Minu kohvisõltuvus võib murda läbi ka kõige raskematest haigustest, olen selles üsna kindel. Nagu mu isa kunagi ütles: „Alati saab aru, et Mia tervis on parem, kui ta ärkab üles ja nõuab kohvi!“

9.12

Hommikused tabletid. Ma olen kümme aastat sõltunud tablettidest. Ilma nendeta mind ilmselt poleks praegu siin ja ma ei saaks maailmaga oma lugu jagada.

10.15

Medõde tuli palatisse uue tilgutiga. Ta küsis, kuidas mu enesetunne on, mõõtis vererõhku, kontrollis verehapnikku, mis paraku on viimasel ajal langenud alla 90% – pean uneuuringule aja kirja panema.

10.32

Panin jälle Emma Chamberlaini mängima ja võtsin välja sodimisvihiku. Mulle meeldib oma mõtteid paberile kritseldada. Palju rahustavam kui

Enjoy the Little things
Locked

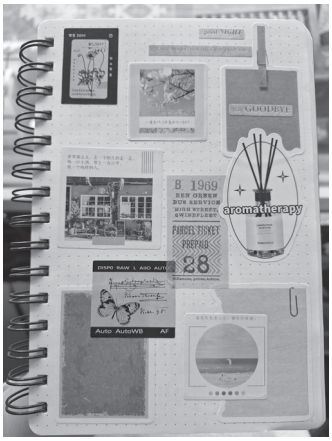
aromatherapy

DON'T WORRY BE HAPPY
Chocolate Muffins
Thank YOU!
hello Sunshine
Make TODAY Magical

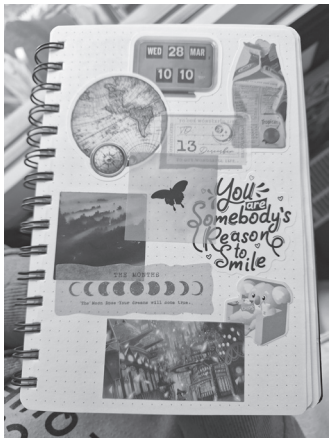
WED 28 MAR
You are somebody's Reason to Smile

Black
I have courage and be Kind

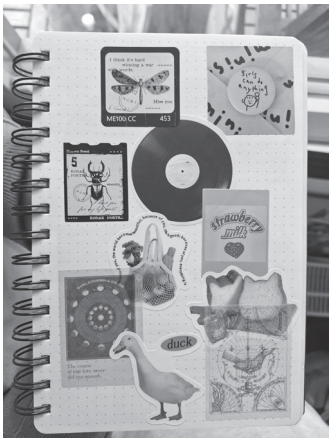
strawberry milk
duck

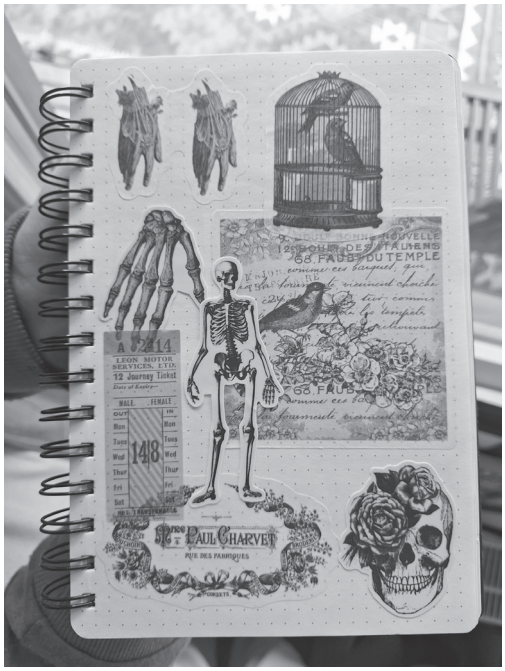
PAUL CHARVET

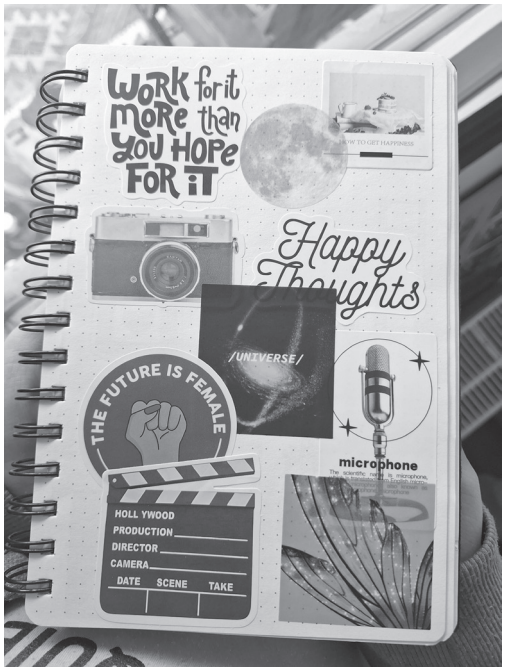
Work for it more than you HOPE FOR iT
Happy Thoughts
/UNIVERSE/
THE FUTURE IS FEMALE
microphone
HOLL YWOOD
PRODUCTION
DIRECTOR
CAMERA
DATE SCENE TAKE

geelküüntega klaviatuuril toksida. Mida ma siis täpselt sinna kirjutan? Lüürikat, luulet, *to-do list*'e, vahel isegi mõne lühijutu põikpäisetest rakkudest, kes surevad traagiliselt keemiarünnakus.

12.42

Lõunasöök. Täna oli köögiviljasupp, isegi väga maitsev.

15.00

Beebipill.

15.03

Ma olen luuüdi siirdamisest saadik olnud pillidel, et mul ei saabuks enneaegselt menopaus. Väike hind, mida maksta nooruse säilitamise nimel. Kui nii mõelda, siis üldse kõik ravimid, mida ma endale sisse ajan, on selleks, et aega peatada. Arstid kinnitasid mulle, et siirdamine aitab mul elada vähivabalt, aga nende pilkudest nägin ikkagi väikest kõhklust, sest peale surma pole siin elus miski 100% kindel. Üks asi veel, millest arstid ei taha kunagi rääkida, on see, mis juhtub peale siirdamist: kuidas Sa hakkad elama mullikile sees. Immuunsus kaob, oled kogu aeg haige ja vähi tagasitulek pole välistatud. Nii minu depressioon ja ärevus- ning paanikahäired hullemaks läksidki.

16.02

Arst tuli minuga rääkima vereproovidest, need pole endiselt head, aga näitajad langevad, mis tähendab, et ravi toimib. Vähemalt midagi positiivset. Jätkame sama skeemiga: iga kaheksa tunni tagant uus tilguti ja „head vastupidamist". Minu elu ongi muutunud üheks vastupidamiseks teise järel. „Kuidas Sa nii tugev oled? Kuidas Sa hakkama saad?" küsitakse sageli. Mida ma ikka vastan – peab hakkama saama.

17.41

Õhtusöök saabus – keedukartulid, liha ja kaste. Tass kuuma teed, saiake ja õun. Telekast tulid seriaalid, poole silmaga vaatasin ekraani.

18.07

Sirvisin sotsiaalmeediat. Mulle on eriti südamelähedane Tumblr. Ma saan sealt nii palju inspiratsiooni ja kirjutamisideid. Kahjuks pole

praegu selleks viitsimist. Tahaks juba magama minna. Väljas on öö juba peaaegu käes.

20.12

Medõde tõi õhtused tabletid. Ta mõõtis vererõhku, verehapniku taset, küsis, kas vajan lisahapnikku. Ma ütlesin, et praegu pole vaja.

22.00

Õhtune tilguti pandi käima ja ma vajun vaikselt ära magama. Head ööd, Mustamäe.

Kolmapäev

7.14

Uni läks eriti varakult ära. Medõde käis vereproove võtmas.

8.20

Hommikusöök toodi kohale – puder ja kohv. Minu kohv. (Siirad vabandused PERH-i ees.)

8.22

Hommikused ravimid.

9.55

Medõde tuli palatisse, pani tilguti tilkuma. Ta mõõtis vererõhku, verehapnikku, pulss on kahtlaselt kiire, ärevushoog tuli peale. Ma palusin rahustit ja neelasin selle viie minuti jooksul külma veega alla. Räägitakse, et külm vesi pole kasulik, aga minu ajukeemia rahuneb just selle abil maha.

10.58

Füsioterapeut tuli mind jälle vaatama ja kutsus jalutama. Mulle anti rulaator ja suutsin teha kaks ringi ümber osakonna. Olin omadega nii läbi, jalad valutasid, hingeldasin, aga sain hakkama!

11.22

Lõunasöögiaeg. Riisi, brokolit ja kala. Jahukaste oli ka kõrval.

12.03

Arst käis mind vaatamas. Näitajad lähevad iga päevaga natuke paremaks. Põletikunäitaja oli 128, ma pole vist kunagi sellise numbri üle õnnelik olnud. Kirjutasin vanematele ka. Mitte et nad jagaksid meditsiinitermineid, aga kui ma olen rahul, on ka nemad rahul.

12.20

Ma panin taskuhäälingu mängima ja hakkasin füsioterapeudi antud harjutusi tegema. Ootan juba homset, et saaks jälle jalutama minna. Proovin seekord neli ringi teha.

15.00

Beebipill.

16.00

Sain sõnumi, et mulle on haigla pakiautomaati pakk tulnud. Palusin, et keegi selle mulle üles palatisse tooks. Tuli välja, et mu sõbranna oli saatnud päris hämmastava *care package*'i. Seal oli hapusid komme (kes veel ei tea, need on väga head ärevuse maandajad), *scrapbook*'i-materjali, ilus küünal, kaksikutele šokolaadijänesed, südamekujulised pulgakommid. Ma olen sõnatu. Suur-suur aitäh ja kalli!

16.25

Võtsin vihiku välja ja hakkasin kingiks saadud kleepse paberile paigutama. Mul on kerge kleepsusõltuvus – jah, ma olen täiskasvanud inimene. Ma ravin oma sisemist last, kes pidi liiga kiiresti suureks kasvama. See on minu teraapia. Mitu aastat tagasi avastasin sotsiaalmeedia kaudu grupi, kus inimesed üle maailma tulevad internetis kokku ja jagavad oma kunstiteoseid – ma tundsin, et olen lõpuks kodus. Ma ei tea, mis maagia selles peitub, aga kui kleepsud paberilehele toimetan, annab see ajule lisadopamiini.

17.10

Õhtusöögi aeg. Ma arvan, et ma ootan neid söögikordi siin rohkem kui terveks saamist. Kartulid, liha, kaste. Vahepalaks tee, pirn, küpsised. Hetkel on küll suur isu mingi burksieine järele, aga olemasolev on ka hea.

21.00

Õhtused rohud, vererõhk, verehapnik. Olen nii valmis magama minema, aga mul tuleb veel tilgutitega jaurata. Ma olen haige olemisest nii väsinud. Ma ei jaksa. Magusat und.

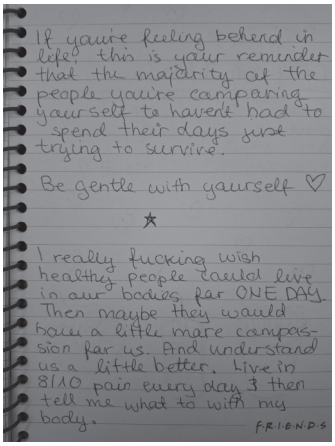

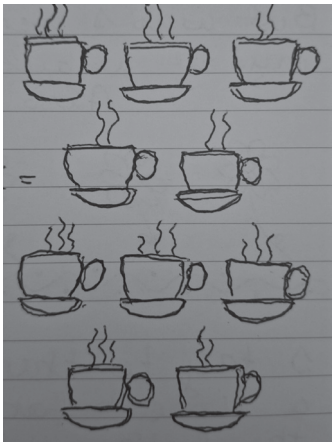

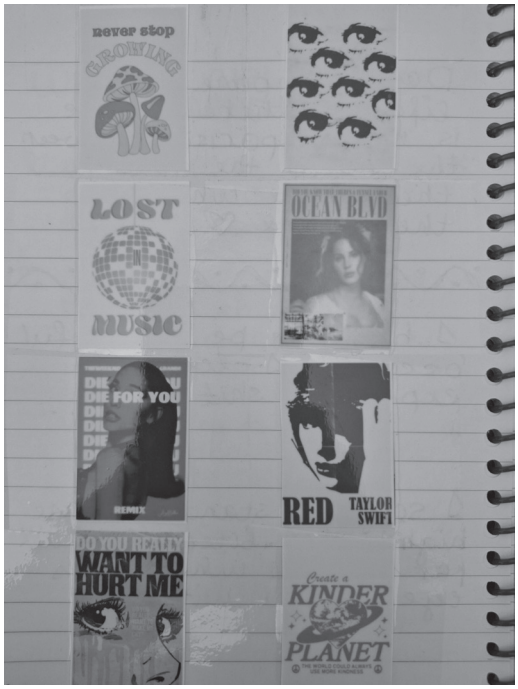

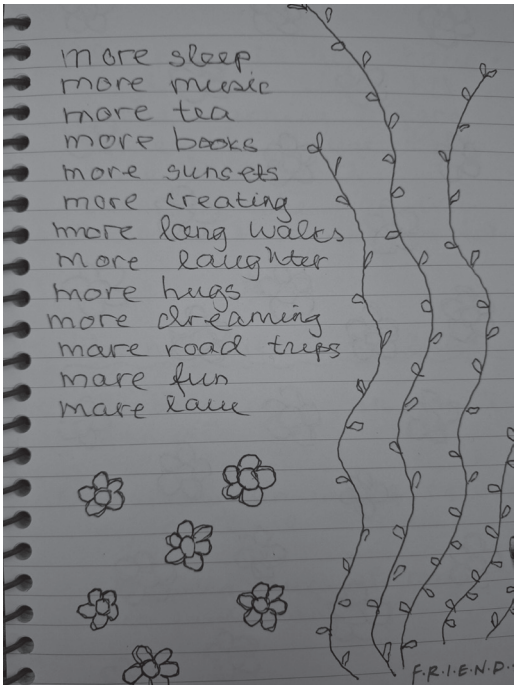

Neljapäev

6.33

Hommikused vereproovid ajasid mu üles, mul oli nii hea unenägu, mida ma kahjuks eriti ei mäleta. Käisin vetsus, läksin tagasi teki alla ja panin unemaski ette. Minu puhul on vereproovide võtmine nagu miiniväljal jalutuskäiku teha – keemiaravi tappis mu veene ning seetõttu on väga keeruline nõel õigesse kohta saada.

7.04

Haarasin telekapuldi ja vaatasin, mis sealt tuleb. Tahaks juba kohvi juua.

8.50

Hommikusöögitädi ilmus uksest sisse ja soovis head isu. Mõni minut hiljem toodi mulle hommikused ravimid. Kandikul oli puder, võileivad ja keedetud vesi, mis ootas Pauligi kohvipulbrit. Nüüd tuleb jälle inimese tunne peale.

9.46

Taas kord pandi tilgutid peale, ma olen sellest juba nii tüdinud. Vahel tahaks tühjusesse karjuda. Miks on mul neid päevi, mil olen tervem, lihtsam kokku lugeda kui haiguslehti? Ma olen selle kõige jaoks liiga noor. Enne siirdamist kaklesin vähiga kaks korda ning nüüd, kuus aastat hiljem, on minu tervis veel hapram. Eriti veel kuna minu üllatuseks arenesid vähkkasvajad ka emakas. Mitu operatsiooni, ravi, hulluksminemist ning teraapiat hiljem palvetan ikka veel.

11.58

Lõunasöök tuli! Täna on boršisupp. Ma pole kunagi olnud selle suur fänn, aga õnneks on mul veel mõned viineripirukad alles. Sain nendest enam-vähem kõhu täis ja otsustasin minna uutele jalutusringidele. Iga päevaga teen paar ringi rohkem. Jalad on valusad ja nõrgad, aga muudmoodi ennast püsti ei saa. Kui mulle üksteist aastat tagasi keisrilõige tehti, sain heal juhul kolm-neli tundi pikali olla, enne kui mind liikuma pandi. *Gotta do what you gotta do.*

13.10

Arst käis mind vaatamas. Kontrollis üle kopsud, jalad, lümfid, kõhu. Rõõmustas mind uudisega, et põletikunäitaja langeb ilusti ja näidud on iga päevaga ilusamad. Kirjutasin jälle vanematele, et plaan kulgeb ilusti. Kaksikud saadavad aeg-ajalt sõnumeid, et millal ma koju tulen – süda tilgub iga kord verd. Tahaks nii väga neid kallistada.

15.00

Beebipill.

16.04

Tegin füsioteraapiaharjutusi, panin taskuhäälingu jälle mängima ja võtsin vihiku lahti. Pastakas kätte ja mõtted hakkasid voolama.

17.17

Õhtusöök! Kartulipuder, kaste, porgandisalat, õun, pirukad, tass kuuma teed. Panin maiuspalad kõrvale ja sõin kõhu täis vaatamata faktile, et tekkis isu friikartulite järele. Alati tekib haiglas kiirtoiduisu. Aga jõuan veel – kui kõik läheb sujuvalt, lähen järgmisel nädalal koju.

18.03

Sirvisin telekanaleid, vaatasin sotsiaalmeedia läbi. Päike on juba loojunud ja tahaks magama minna, aga liiga vara on veel. Kui enesetunne paremaks läheb, proovin duši all käia.

19.15

Mulle toodi õhtused rohud, mida ei tohi enne üheksat võtta. Siis mõõdeti vererõhku ja -hapnikku. Kontrolliti ka palavikku, mis on ilusti alla läinud. Enesetundel pole otseselt midagi viga, pigem kipub igavus peale tulema.

19.30

TV6 ja *chill*.

21.32

Õhtused tilgutid, ravimid, hambapesu, kreemitamine, juuste kammimine ja varsti vajungi magama ära.

Reede

8.55

Tõstsin unemaski eest ning nägin, et ravimid ja toit on juba kohal. Sirutasin lihaseid, läksin hambaid pesema ning lõpuks hakkasin sööma.

9.43

Hommikused tilgutid ja kontrollid. Kopsud, selg, kõht, jalad, lümfid. Arst ütles, et näitajad on veel paremad kui eile ning et nädalavahetusel midagi suurt ei toimu. Ehk siis tuleb jälle mitu jalutuskäiku ette võtta ja pesemas käia. Oleks nagu aeg juba.

11.23

Söögiaeg! Mu lemmikaeg. Keedukartulid, kala, jahukaste, salat. Imeline! Panen Spotify tööle ja söön kõhu täis.

13.23

Kanüül läks katki, pidime selle välja vahetama. See on muidugi problemaatiline, sest mul on ainult üks hea veen. Aitäh, keemiaravi [mõmises ta sarkastiliselt]. Kolm medõde käis proovimas, üheksa veeni läks lõhki, kümnes kanüül läks edukalt sisse. Jeesus, ole Sa tänatud.

13.30

Uued tilgutid pandi tilkuma. Võtsin jälle oma vihiku ette. Ma tahan selle lehed täis kleepida ja lilli joonistada. Elu võib olla ümberringi raske ja valus, aga see väike maailm, kuhu ma saan aeg-ajalt põgeneda, aitab mul takistustega toime tulla.

15.00

Beebipill.

15.10

Võtsin ennast kokku ja läksin jälle rulaatoriga jalutama. Nii mõnigi medõde ja arst naeratas mulle vastu tulles.

15.45

Mul läks lugemine sassi, aga tegin vist kuusteist ringi mööda osakonda. Ma olen enda üle nii uhke! Varsti proovin juba ilma abiliseta.

17.47

Õhtusöök. Nii väga tahaks praegu praetud pelmeene süüa, aga lepin supiga. Kõrval olid veel võileib, saiakesed ja Earl Grey.

18.30

Väljas on pime, mul on tunne, nagu kell oleks kümme õhtul. Tahaks juba magada. Haaran telefoni järele ja vaatan, kes mulle kirjutanud on. Ma pole ainus, kes mu tervise pärast muretseb. Mind ümbritsevad head ja südamlikud inimesed, kes on nõus vastu tulema kas või teiselt poolt Eestit.

19.00

TV6 ja *chill*.

20.59

Medõde tõi õhtused ravimid, mõõtis vererõhku ja hapnikku. Kraadis mind ja minu õnneks palavikku polnud... Võib täna rahus unne vajuda. Varsti tuleb tänase viimane tilguti ja saangi põgeneda unenägude maale. Head ööd, Mustamäe.

Musta Linnu Saba Valge Naise Taga

Mia Torn

Ärkan iga päev kella poole kaheksa ringis. Äratuskella ma enam ei vaja, rütm on sisse harjunud. Tasahilju ajan end istuli ning sellega hakkama saanud, püsin mõnda aega paigal end tuikavate kätega toetades. Tok – tok – tok – t... Hoogsa lennuga tõuseb tekk õhku ja langeb siis korralikult voodi peale tagasi. Kahe sammu pärast olen juba köögis. SHhhhhh usaldusväärne pott täitub veega, asetan ta juba kuumaks aetud pliidile. Esimene pilk aknast välja. Nii vara pole veel õieti kedagi liikvel. Ainult maja 147b teise trepikoja Kristel jalutab oma koeraga. Kristeli koer on juba vana ja väsinud, ma ikka imestan, et ta seda nässakat iga päev solgutada viitsib. Koer ju vaevu enam kõnnib, lohiseb naisel järel. hhHHHHHHH vesi läheb keema, pööran tähelepanu Kristelilt ja jändan mõnda aega hommikusöögiga.

Ajapikku on mul välja kujunenud oma kindel rutiin. Ärkan, söön kaks keedumuna soolaga ja joon tassi kummeliteed ning see-järel istun köögiakna äärde. Lohistasin oma suure ja toretseva tugi-tooli elutoa nurgast kööki ja see on minu elu põhjalikult muutnud. Veedan päevad naabritega, igal hommikul näen koeraga jalutavat Kristelit, lõuna paiku marsib mööda paar seljakotiga jütsi, nädala-vahetusel kohtab ikka tervisesportlasi ja igapärastlõunased küla-lised on vastasmaja Pille ja Malle. Olen naabritega juba läbi ja lõhki tuttav, enam nad mind üllatada ei suuda. Ometi olen neid nähes hetkekski rõõmus.

Olen end nüüdki tugitoolis sisse seadnud ja pleedi mässinud. Toetan teetassi aknalauale ja alustan päeva.

Tuleb mainida, et viimaks ometi on kevad saabumas ja maa juba rohetab, kosta on lindude võistulaulmist. Kuigi väiksemat sorti linde on siinkandis hulganisti, jääb mulle silma midagi tavatut. Suur must lind, keda ma kaugelt õieti määrata ei oska, tiirutab meie hoovi kohal. Jään lindu pikemalt vaatama ja mul käib justkui judin üle selja, veider. Lind tiirutab paar korda pealtnäha eesmärgitult majade vahel ringi ja kaob siis äkitselt. Ülejäänud päev möödub harjumuspäraselt. Õhtul jään tugitooli tukkuma ning ärkan tuikava peavaluga. Ajan end pleedist kramplikult kinni hoides vaevaliselt

püsti ja lohisen hämarasse magamistuppa. Uni saabub kohe peale voodisse vajumist.

Uus päev vanas rütmis. Pärast vaikset vaagimist ajan end linade vahelt püsti ja suundun kööki. Peagi istun juba kerra tõmbunult köögiakna all. Olen täna kergelt närviline, kuid tuttav pilt rahustab mind. Midagi ei muutu, päevad on siin Mustamäe kortermajade vahel igatahes vennad. Aja kulg on rahulik ja ka uued tuuled puhuvad tasahilju, justkui häbenedes. Selle aasta suurim muutus oli viimase trepikoja Aleksandri uus auto. Mäletan hästi, kui mees selle edeva autoga keset nädalat maja ette keeras. Esiti pidasin teda mõneks külaliseks, kuid saabumise aeg oli suvaline ja kuidagi kohatu. Auto oli liiga läikima löödud ja torkas kohe silma, niisiis jäin huviga ootama, kes sealt nüüd välja astub. Aleksander oli, oma napi jope ja turris juustega. Praegu on auto juba samasuguse tolmukihiga kaetud nagu kõik teisedki.

Keskpäeval ilmusid Pille ja Malle välja. Nad olid tavalisest varasemad, eks päike meelita kõik korterisügavustest välja. Naised istusid pingile ja Pille tõmbas jopetaskust kilekotitäie sihvkasid. Nad hakkasid neid kordamööda lindudele loopima. Hulkades lendas tuvisid kohale, paar valjuhäälset kajakat, varesed muidugi ja paar varblast tippis ka arglikult suurte lindude vahel. Jälgisin vaatepilti hea tujuga. Linnud mulle meeldivad. Paar aastat tagasi, kui ma veel ise rohkem ringi liikusin, ostsin ikka lindudele rasvapalle. Riputasin välja ja olin rahul, kui nad täitsa minu akna alla tulid. Siis hakkas toidupunkt aga suuri kajakaid ligi meelitama ja ma loobusin üritusest.

Mõttesse vajunult jälgin naisi. Märkan parve seas järsku eilset musta lindu, seekord pole ta aga üksi. Lausa kaks on neid, mustavad linnud mõjuvad kesk muud melu ähvardavalt. Vaatan neid hoolega, kuid ei suuda ikka liiki määrata, ometi on nad nii tuttavad. Üks lindudest pöörab järsult pea minu akna poole. Ehmatan, võibolla rohkem, kui tarvis. Tõusen ruttu tugitoolist ja kiirustan vannituppa, et aknast eemale saada. Võtan kahe käega kramplikult kraanikausist kinni ja hingeldan. Selline ringirapsimine ei ole mulle hea – miks ma ometi mõne linnu peale niimoodi endast välja lähen? Tõstan pea, peegel on udune. Imelik, üritan seda käega hõõruda, et endale korra otsa vaadata, kuid midagi ei muutu. Peegel on täiesti kuiv, kuid üleni hägune. Teen käega veel paar kiiremat liigutust, kuid tulemuseta. Kogu see veider olukord ajab pea pööritama, kiirustan magamistuppa ja peidan end teki alla. Kööki ma täna enam minna ei tihka.

Seekord ärkan hiljem. Päike on juba kõrgel. Kõhe tunne on endiselt sees ja kööki minna tundub vastumeelne. Venitan kõigi tegevus-

tega nii, kuidas annab, aga lõpuks suundun ikka kööki. Mida muud ma siis tegema peaksin? Istun tugitoolis, aga vaatan otse seina, pea ei lase ennast pöörata. Märkan, et kalender näitab eelmise aasta oktoobrit. Jään toolis tukkuma.

Ärkan intensiivse toksimise peale. Unesegaselt vaatan aknast välja. Kohe minu aknalaual on kaks suurt musta lindu, kolmas tuleb eemalt lennuga. Ei-ei-ei, see ei või ju olla. Vererõhk tõuseb ja käed hakkavad higistama. Ajan end värisevi jalu püsti. Miks nad ometi mind rahule ei jäta? Kuulge, minge minema! Siin ei ole teile midagi, minge ära, no palun lihtsalt minge minema, ma ju tõsiselt anun teid... Linnud paistavad mind otsekui pilkavat. Kuhugi me ei lähe, hoopis sinul on aeg minna! Ma ei suuda neid enam välja kannatada, see on minu kodu! Koperdan toast välja ja välisukseni. Käed hullult värisevad, aga kuidagi saan haagi ukse eest tõmmatud. Tõukan end koridori ja jään seal hingeldades seisma. Koridor on pime ja külm, nagu alati. Praegu on see ka tühi. Ei mäleta, millal mul viimati siia asja oli. Olen koridori nii kaua vältinud, kuid ei suuda praegu oma julgete sammude üle isegi imestada. Mõtlen vaid suurtele mustadele lindudele ja nende pilkavatele silmadele. Korra mõtlen naabrite ukse taga kella lasta ja abi paluda, aga mida ma neile ometi ütleks. Hull vanamutt, kes mind kuulaks. Vaikselt lähen tuppa tagasi, vaatan ainult maha ja suu olen ka kriipsuks tõmmanud. Ülejäänud päev möödub ma ei mäleta kuidas. Kõrvus kohiseb, paha on.

Hommik. Ma ei taha enam üldse voodist lahkuda, seal väljas ei oota mind kedagi ega midagi. Põrnitsen lage ja mõtlen. Mulle tuleb ema meelde. Kunagi elasime kahekesi Valdeku tänaval. Ma olen kogu aeg memmekas olnud, mis mul üle jäi. Emal oli kõige kohta midagi arvata, ega see ei lugenud, kas ta tegelikult midagi teadis ka. Ehk sellepärast saingi ma nii ükskõikseks ja erapooletuks... Kõik on peale ema lahkumist teistmoodi, elu on pärast seda õieti vaid üks pikk päev olnud. Üks pikk päev Mustamäe tee 147a kolmanda trepikoja viienda korruse keskmise korteri köögiakna ääres. Mina kui isiksus olen ammu lakanud olemast, eraldi küsimus on, kas ma olen üldse olemas olnud. Või oli emal lihtsalt pikk vari? Kui inimene sureb, ei saa tal ju varju enam küljes olla.

Iseenesele märkamatult olen köögis. Seisan kivikujuna keset seda kitsast ruumi. Vaikselt pööran end akna poole. Terve parv. Täna on terve parv. Suured mustad pilkavad linnud tiirutavad õue kohal. Inimesi pole, aga kes siis tahaks nende elajatega hoovi jagada. Vaatan seda paigale tardunult pealt ja üle minu voolab külm rahu. Kui nii, siis nii.

Vali tümps vastu akent. Uimane lind langeb alla ja kogub vahetult enne maandumist jõudu end tiibadega rapsides vigastusest

päästa. Korrapäratult taarudes kogub ta hoogu ja vinnab end löök löögi haaval tagasi kõrgustesse. Aknale linnust jälge ei jää, lind on suur, kuid mitte nii jõuline. Sees on tühi. Köök on tühi, magamistuba on tühi ja vannitubagi on tühi. Uks on seestpoolt riivis. Korterit täidab kõrvulukustav vaikus. Keset kitsast kööki pliidi ees põrandal kiigub vaikselt puidust kiikhobu. Edasi-tagasi-edasi-tagasi-edasi... Aknalauale on jäänud üks must sulg.

„Musta Linnu Saba Valge Naise Taga" on novellikonkursi Värske Novell võistlustöö.

Mattias Arakas

01:29

sa jalutasid mu unenäo
lõpututel lehekylgedel
kirjutasid keeruliselt
aru ma ei saa
miks sa tulid
kuhu sa mu viid
kas uputad mu
või oled see
keda ma otsin
juhatad teed (?)

01:59

ytle mulle mida
sa tead
olen sygavamal
kui kunagi varem
ma ei tõuse kunagi
see ankur mu jala
ymber end aheldanud
ytle mulle mida
sa tead
voolisin selle maski
mida kannan
ei vaadanud kunagi
tagasi
miks (?)

02:58

kadunud silmades
vahetan värve
mustast valgeks
edasitagasi
kõrvus vilisemas
tyhjuse rõõmutud
yksikud noodid
ekslen liivarannas
iga laine aina tugevam
hirmsam
jõuledam
peletavam
õõnes
mina
miks (?)

17:10

tahtsin me lugu
edasi kirjutada
tint sai otsa
paber põleb
ylevalt juba söestunud
kuid tykk mille
jõudsin rebida
on nyyd osa
minu yksikust
tyhjast
ja kylmast
muinasjutust

01:03

kuis lainetab meri
me õue all
kuis vilguvad tuled
silme ees
äkki täna on
see päev
kui tõusen silla
pealt õhku
või vajun lumme
kylmuma jään
miks (?)

Kosmosest

Madis Miikael Arro

Mulle räägiti, et ta oli tol päeval täiesti tavaliselt käitunud. Selline oli ta ka mulle juba mõnda aega tundunud – täiesti tavaliselt õnnelik. Sest mis põhjust võis tal õnnetu olla? Kõigest 47-aastasena oli ta saavutanud kõik, millest keegi ainult ihaldada oskaks. Tal oli kaks tütart, vanem 15- ja noorem 12-aastane, armastav naine ja edukas arstikarjäär. Veel hiljuti olin teda utsitanud tennisega tegelema ja ka trenni tegi ta nüüd endale omase ülima pühendumusega.

Mulle meenub üks õhtu ülikoolis, see pidi olema maikuus. Mäletan igatahes, kui valge väljas oli ja et tulemas olid eksamid, milleks me õppida üritasime. Õppesessioonist sai aga jooming. Me istusime kahekesi minu toas juba kolmandat veinipudelit lahendades. Selle odava veini kibe maitse on mul siiani meeles. Tuba täitis meie kahe naer, mis vaibus ühel hetkel pikaks vaikuseks. Ta istus aknast välja vaadates põrandal ja ta nägu oli kastetud õhtu meekarva kumasse.

„Ma ei usu, et ma kunagi kooli päriselt lõpetan," sõnas ta, ikka aknast välja vaadates.

„Ah, miks sa seda arvad? Sa oled alati oma lennu tipus olnud; kui keegi üldse lõpetab, siis peaks see sina olema," vastasin segaduses ilmel. Ta vaikis mõne hetke ja ma avastasin üllatusega, et ta üritab nuttu tagasi hoida. Ma ei olnud teda kunagi meie siis peaaegu 7-aastase tutvuse jooksul nutmas näinud. Isegi mitte siis, kui ta kunagi põhikoolis käeluu murdis.

„Nojah, ma ei arvagi nii väga, et see suutmise küsimus oleks, aga ma ei tea, kas ma seda päriselt tahan. Kas sa tahad siis päriselt arhitektiks saada?"

Mõtlesin hetke tema küsimuse üle järele ja vastasin siis: „Ma arvan küll. Mulle meeldib majade kallal nokitseda ja see on tasuv amet. Aga sa tahtsid ju juba gümnaasiumis meditsiini õppida. Sina olid see üks inimene, kes alati teadis, mida vastata küsimusele „ja mida sa peale gümnaasiumit siis teed?"."

Ta pööras pilgu aknalt kätele ning mudis oma ainsat hõbesõrmust. Selle oli talle kinkinud Kristiina.

„Ma tegelikult ei tea, kas ma päriselt sellesse kunagi uskusin. Ma arvan, et ma pigem tahtsin tahta arstiks saada. Kas sa saad aru, mis ma mõtlen? Ma ei ole sellest kellelegi rääkinud, aga mõte arstiks hakata tekkis mul alles pärast seda, kui ma lapsena ühe

oma isa sõbraga kohtusin. Ta oli arst ja mulle tundus, et teda ümbritses kogu aeg mingi üleinimlik kuma. Ta oli nii enesekindel ja sõbralik. Kui keegi tegi mingi nalja, piilusid kõik naerdes alati tema poole, et veenduda, kas ka tema ikka naerab. Justkui siis, kui ta ei naeraks, muutuks nali järsku mittenaljakaks. Ja kui tekkis mingi vaidlus, küsiti alati tema arvamust ja loodeti salamisi, et ta on just nende poolel. Oma vaatepunkti esitas ta ka alati nii enesekindlalt, nagu olekski see ainuõige, ja kuulas siis rahulikult ära, mida ka teine inimene asjast arvas, laskmata tema argumentidel endas väiksematki kõhklust tekitada. Ja tänu temale mul idee arstiks saada tekkiski, aga ma ei mõelnud kunagi selle peale, kelleks ma ise tahan saada."

Ta vaikis ja ma vaikisin temaga koos. Ta pilk oli ikka oma kätele naelutatud ja mulle tundus, justkui räägiks ta iseendaga.

„Mis ajast sul need mõtted juba on?" küsisin.

„Talvest saati vist. Me käisime Kristiinaga enne kooli kohvi ostmas ja tavaliselt võtan ma lihtsalt sama kohvi, mis temagi, aga sel hommikul küsis ta, mida mina tahaksin, ja ma sain aru, et ma ei tea, mis kohvi ma tahan. Me olime seal kohvikus äkki oma sada korda käinud ja mitte kordagi, mitte ühtegi korda ei olnud ma ise midagi valinud. Ja mul oli ometi see võimalus. Otseselt ei olnud asi isegi kohvis, mulle ei ole kohv kunagi nii väga meeldinud, aga see pani mind mõtlema. Mis otsuseid olen ma üldse ise teinud? Ülikooli läksin vanemate algatusel, just siia ülikooli, sest sina tulid ju siia, ja arstiks õppima isa sõbra eeskujul. Isegi Kristiinaga olen ma ju suhtes selle pärast, et Karl tutvustas meid. Mida olen ma ise oma elu juures muutnud?"

Me ei rääkinud sellest kunagi uuesti ja ta lõpetas muidugi ülikooli ühe parimana oma lennust. Peagi nad Kristiinaga abiellusid ja said esimese tütre, Mareti, kellele pandi nimi tema vanaema järgi. Ta silmis helkis nii siiras rõõm, kui ta mulle esimest korda rääkis, et nad ootavad last. Ja siis kolisid nad sellesse nii ilusasse majja, mille kaunist aeda ma kadestasin. Suvel korraldas ta seal alati grillipidusid, kuhu kutsus ta minu mu naisega ja veel kolm peret. Tundsime kõik üksteist ülikoolist ja ma ootasin alati neid kogunemisi. Neil kõigil olid umbes samavanused lapsed, kelle mängude lärm alati aeda täitis, samal ajal kui meie täiskasvanutega laua ääres istusime. Me kõik veel narrisime teda ja Kristiinat, kes isegi pärast nii pikka suhet igal võimalusel käest kinni armastasid hoida. Ta teeskles alati solvumist, aga muie reetis iga kord, et ta nautis seda tõgamist.

Sellepärast tuligi mulle see kõne üllatusena. Oli detsembrihommik ja ma olin ametis hommikusöögi valmistamisega, kui naine tõi mulle telefoni, mis oli teises toas helisenud. See oli Kristiina ja

kuidagi teadsin ma kohe, mida see kõne tähendas. Esimese asjana kuulsin ainult nuttu ja sõnu, mis ei kõlanud nagu ükski keel, mida ma tundsin.

„Kristiina, mis juhtus? Palun hinga sügavalt sisse ja välja ning räägi mulle, mis juhtus."

„Ma ei teadnud, kellele teisele helistada... Nad ütlevad, et ta lihtsalt lamas seal... Ta läks ju lihtsalt välja jalutama, see ei ole võimalik, see ei ole lihtsalt võimalik!" oli nutu vahelt kuulda.

„Kõik saab korda, ma olen kümne minuti pärast seal. Palun mine kööki ja joo rahulikult klaas vett. Kõik saab korda, ma luban."

Mu naine oli mureliku ilmega kööki tulnud ja pärast kiiret seletamist istusime juba autos. Nad ei elanud meie kodust kaugel ja kohe olimegi seal. Ma sundisin ennast tol päeval nutma, kuid tegelikult tundsin ennast väga rahulikult – see hirmutas mind. See kõik tundus nii kohutavalt loogiline.

Oli erakordselt külm talv ja maapinda kattis paks lumekiht. Niisama lumes lamamas oligi ta leitud. Üks jooksja oli surnukeha nende lähedalt pargist sel hommikul avastanud. Ta kallihinnaline pruun mantel oli seljast võetud ja korralikult kokkuvolditуna tema kõrvale asetatud. Selle seest leiti ta käekell ja lakooniline kiri perele. Kiri oli tema ilusa käekirjaga rahulikult kirjutatud ja olukorda teadmata oleks tooni järgi võinud seda pidada ametlikuks kirjaks sekretärile. Seal seletas ta lihtsalt, kuidas oli pere finantsturvalisus edasiseks kindlustanud: fond, mis tagas tütardele ülikoolihariduse ja Kristiinale mugava ülejäänud elu. Alla kirjutas ta lihtsalt oma nime. Mantli kõrval lamas ta selili lumes, käed rinnal koos, justkui säästaks ta nii keha matusteks ettevalmistamisele kuluvat vaeva. Kehast ei leitud jälgi ei alkoholist ega teistest narkootilistest ainetest. Tema nägu kattis rahulolev muie, nagu näeks ta mõnd ilusat unenägu.

Mulle meenub viimane asi, mis ta mulle ütles. Meil oli plaan minna tennist mängima, kuid siis teatas ta, et ei saa ikka tulla, kuna ta väiksem tütar oli haigeks jäänud. Kristiina oli oma emal külas ega saanud tütart valvata, nii et tema pidi koju jääma. „Kosmosega ei saa vaielda või mis?" ütles ta ja ma naersin ning jätsin hüvasti. Ma ei teadnud, et see oli viimane kord, kui ma ta häält kuulda sain. Muidu oleksin ehk midagi veel öelnud.

Hele Pilve

*

Kui sured enne mind
Võtan su väikese varba
Ja teen ta luudest risti
Nii võtan su hauda kaasa
Et leiaksin sind üles
Kus iganes sa ei uitaks

Siis ole kole koos minuga

Käime suvitamas
Kõikides kunagistes kodudes
Kolistame kallite kappides
Luuvalgete luukeredena
Aga väga tasa ja ainult seal
Kuhu talveriided ära pandi

Leiad kapinurgast
Vanaema kirivööd
Ja mähid mu nendega
Muhedaks muumiaks
Et püsiksin koos
Nii kehas kui vaimus

Talvel kollitame ahju all
Ja kuulame õhtuti tule
Mõnusat praksumist
Kaks puntras luustikku
Ühte kuhja kukkunud

Kui leek lahvatab
Hammustad mind õrnalt õlast
Sest pole suud suudlusteks
Ja ma teen tasa kilgi häält

Loendame tütreid ja poegi
Segi läinud sõrmeluude peal
Kui sul käed täis saavad
Luban laenuks
Oma selgroolülisid

Pööripäeviti pöördume
Tagasi Looja juurde
Kes puhub me toruluudest
Nagu pasunast välja
Päris toredaid unelaule

Kui kõik lapsed on magama jäänud
Annab ta meile
Joovastavat verd juua
Ja klõbistab su kondise kolju peal
Mu sihvakate sääreluudega
Surmatantsu rütmi

Me hinged tantsivad taevas
Ja kukuvad kogemata
Veel puhastustulest toibumata
Siresinisesse sirelipõõsasse
Kus ootab pürjelinnukeste
Siidine pesa

*

Saunalaval
Ei pea kellelegi esinema
Vahel tundub seal
Et olen nähtus
Mida üleüldse
Nii väga ei esinegi

Olen mõnusasti
Ainult natuke olemas
Üks niiske ja jahe koht
Saunavaimu kuumas süles
Kõikide teiste kohtadega
Otseühenduses

Vahetan aineid õuntega
Mida vahepeal õues söön
Ja õhuga
Kuhu auran natuke
Oma olemasolust

Siis tuleb kärbes
Oma tuntud tüütuses
Limpsab korra londiga
Ja mu surnud naharakud
Leiavad temas
Uue elu

*

Kui su kolm soovi
On vaikus, rahu ja eimiski
Tahan kinkida neid külluses

Kasvagu rahu
Nagu punav korall
Iga vaikuseaastaga

Mu ütlemata sõnad
Suubugu
Su kõrvakohinasse

Kui hakkame teineteist
Juba igapäevaselt unustama
Kogun eimiskit
Nagu jaaniöö kastet
Magusast tühjusest
Mis elab kõigis
Mu aatomites

Kui saadan sulle
Kirjutamata kirjaga
Seda, mida pole
Saab temast silmaliiv
Mis toob kosutava une
Mis on niisama nägudeta
Nagu püha mosaiik
Tuhande ühes öös

*

Öeldakse, et täiuslikke asju pole olemas
Vale puha
Täiuslikke asju on palju
Ja me teeme neid kogu aeg juurde
Vaata võ̃i poeõunu

Kahjuks paneb see meid
Ootama täiust ka üksteiselt
Granny Smith
Rohuroheline importvanaema
Peaaegu surematu
Ühegi plekita
Värske ja krõmps
Alati kättesaadav
Kui paar senti on

Teeme imelapsi
Ja siis pettume
Isegi kui nad võ̃idavad
Kaheksa olümpiaadi
Ja iludusvõ̃istluse
Sest nad ei ole õnnelikud

Täiuslikke asju on palju
Aga kas nad kõ̃ik on päris?
Ja miks tahame neid siis
Kui pole õ̃ige aeg?
Haprad kodumaa maasikad
On hooajakaup

Kui unustan õ̃iged asjad ära
Siis tahab pea tuulutamist
Aga ma ei lähe hotelli
Ööbin päris inimese
Päris kodus
Ainult hüppa tundmatusse
Ja võõrast saab oma

Kui ikka ei aita
Kasvatan ise selle neetud maasika
Oma higi ja vihmaveega
Mulla sees millel
Mu vaarisa jalg on astunud
Kuni lõpuks võtan ta otse peenralt
Ja pistan suhu

Siis aeg vääratab hetkeks
Kaotab tähenduse
Nagu muinasjutus kaksteist kuud
Kuid raputab end kohe nagu märg koer
Paika tagasi
Nii, et parem saab

Kintsugi eeldus on ikkagi mõra

Teele Pärn

Janika Läänemets
„Linnupetja“
Puänt, 2024

Janika Läänemetsa luulekogu pealkiri „Linnupetja“ on petlik. Petmiseks on kogus sõnu liialt vähe ning need, mis sinna valitud, on väga selged ega sega jälgi, pigem loovad ja näitavad neid. Linnupette sõnas pesitseb inimese ja looduse antagonism — linnupetet ehk kerget suutäit tuleb võtta varahommikul, sest tühja kõhuga mõnd lindu kuuldes või nähes toob see inimesele väidetavalt õnnetuse kaela. Selline pelgus on aga loodusse igatsevale luuleminale võõras. Pigemini sobiks luulekogu pealkirjaks selle avaluuletuse nimi „Väljavalitud“ — kogu jätab mulje, et sinna sattunud luuletused on teiste võrdväärsete seast võetud, luuletaja ei ole pannud nii-öelda viimast välja, vaid teda jääb üle, nii et tõesti tekib esimese luuletuse lõpus tõstatatud küsimus: „kummad tegelikult olid väljavalitud / need / kes läksid / või need / kes jäid maha“ (lk 6). Ja see on igatahes hea luulekogu tunnus — terviklik ja isikupärane ruum koos imaginaarse ruumiga luulekogu ümber, enne ja pärast.

Luulekogu on kronoloogiline, kasvav. Esimestes luuletustes vilksatavad vanavanaema, vanaema, isa, ema, luulemina on veel kasvuvaludes laps, kes õpib „esimest korda elus küsimusi kartma“ (lk 6) ning kelle ohvrituli „on liiga väetike / ohvrid liiga tühised“ (lk 7). Suurekskasvamise süütundele järgneb isedusperiood, minevikusõnadest ja kaasavaraks saadud mälestustest köhitakse hääl teataval määral puhtaks. Tooni hakkab andma loodusega rööbiti jooksev Mina ja tema kõrvale ilmunud kõrvalpilku andev Sina (või Sinad).

Sina märgib luulekogus vastandit, kedagi teist ja teistsugust või äärmisel juhul ühesugust, kellega ei sobita kokku. Sina on võõras, omadustega, mis Minal on puudu või millest ta on lihtsalt ilma. Sina vastandlikkus tekitab luuletustesse pinge, vastandid tõepoolest tõmbuvad, kuid see tõmme ei ole ilmtingimata lepitav. Kui vesteldakse, ei jutustata

lugusid üksteisele, vaid „vastutasuks“ (lk 21), magatakse seljad vastamisi. Sageli on dialoogid ühepoolsed, vastatakse vaikusega, mõnikord lõppeb luuletus koguni Sina hävitamise, lõhki raiumise või välja oksendamisega. Kuigi igatsus Sina kõrval või juures olemise järele annab luulekogu keskpaigas tooni, iseloomustab Mina ja Sina(de) suhet abjektsioon, teise kui teistsuguse hülgamine, eemaletõukamine, mis omakorda hoiab mina (näilist) ühtsust ja terviklikkust. Luuletuste abjektiivsus mõjub kohati kurva ja kurnavana, luulemina teatav masohhism ja maailma- ning eluvalu tuleb lugejal afektiivse keelekasutuse tõttu ka omal nahal läbi elada või välja kannatada.

Mina oleks justkui pidevas (lõhki)kasvamise ootuses ja hirmus, mistõttu ka tihedas läbikäimises oma piiridega. Piir on rõhutatult kehaline — sõrmeotsad on külmunud, jalad kriimustatud, hambad keeles, käed kriibitud, ning nii mõnelgi tekstil on vere maitse juures. Terviklikkust ja tundlikkust hoidev nahk on väeti kest, mille võib katki teha kerge vaevaga, ja nii on luulemina pidevas purunemisohus. Enamik luuletusi kirjeldabki Mina afektiivset (ja kohati sünesteetilist) kokkupuudet välismaailmaga — nahk läheb sellest marraskile, naerdakse luksumiseni või kuni süda on paha, korrutatakse kurk kibedaks, süüakse keel jäätisest tuimaks, pärastlõuna (ja ka naeratus) lõikab sõrme ja suunurkadesse, kuuvalgus on kibe, öö vastu kukutakse katki, süda taob kurgu valusaks, keelel kipitab vaikus, mõte mõraneb, vaikus on mõrkjas, varakevade julmus tuikab, muld lõhnab mõrkjasvalusalt, vaikus krigiseb hammaste all. Kõik mõjub kuidagi liiga, miski pole pehme ega sujuv.

Kõik mõjub kuidagi liiga, miski pole pehme ega sujuv.

Kasvamine ning sellega kaasaskäiv pragunemine ja rebenemine tekitab tunde, nagu ei mahuks Mina enesesse ära, nagu kammitseks teda keha valus väiksus. Ta täitub kiirelt, sest asjad, mida ta enda ümber märkab ja millele ta sõna annab, on talle tähtsad, seetõttu rasked — naer „küpses / muutus raskeks“ (lk 5), ööd on „raskuseks jalgades / mis hoiab mu hinge kinni“ (lk 11), toimub „asjade aeglane kokkulangemine / iseenese raskuse all“ (lk 44). Nii räägib „Linnupetja“ Mina mahutavuse probleemist: „minusse [mahub] / vaid mina / ja sedagi / suurivaevu“ (lk 38). Iga elamus nõuab (füüsilist) lõivu, iga kokkupuude toob kaasa mõranemise ja prao. Kuid kui luulekogu keskpaigas kirjeldatud Mina ja Sina piiri kompamine mõjub tõepoolest pigem ennasthävitavalt, siis Mina ja looduse piiri haavatavuses on märgata potentsiaali, piiri murenemise valu tasuks end vahel justkui ära.

Mina ja looduse suhe on luulekogu läbistav ja kandev teema — luulemina toimetab sageli taimede, loomade, lindude kõrval, tema keskkond on sageli looduslik või sinna igatsev, võiks isegi öelda, et

luulekogu on nii otseses kui kaudses tähenduses „natuurist kirjutatud". „Linnupetja" looduslüürika põhiküsimus näib olevat, kas loodusega üheks saades Mina laieneb või voolab hoopis tühjaks — kas juhtub eneseleidmine või enesest ilma jäämine? Kontakt loodusega eeldab Minalt sageli looduse vastu katki kukkumist, mille tulemusena emb-kumb avaneb, mureneb, aga seda selleks, „et silmata korraks / läbi tekkinud mõra / aja alumist poolt / ja iseend / selle ööpilvedena / helkivas / kõverpeeglis" (lk 19). Iga kohtumine, nii Sina kui ka loodusega, eeldab luuleminalt väikest katkiminekut ja iga teadasaamine sedasama — tõde paistab sisse vaid pragudest. Ent siin näib seisnevat Sina ja looduse vahe — kui Sinaga kohtumisest tekkinud haavu peab luulemina ise ja omaette lakkuma, siis loodusega põrkudes vaatab too pragudest luuleminale vastu ja aitab prao, nagu loodusele omane, kinni kasvatada, kasvatades seeläbi ka luulemina justkui suuremaks.

Loodusega läbikäimine kingib Minale ruumi juurde, kuid nii nagu Sinaga, ei saa luulemina temaga alati kokku, vaid lookleb tema kõrval. Siiski — kogus kohtab luuletusi ka loodusega ühekssaamisest, mis sageli toimub küll luulemina unedes või unelustes. Seal ei jookse ta vastu loodust end katki, vaid „juuksed ajavad juuri / padjast saab padrik [---] veretuisse pihkudesse tekivad järved" (lk 25) ja on võimalik kasvõi „kujutleda end korraks / konnakuduks / või kärbseseeneks / karu käpajäljeks kraavipervel / sipelgaradade ristumiskohaks" (lk 31). Vahest kõige meisterlikuma sulatusahjuna mõjub luuletus „rebasekarva õhtu", kus sülle tulnud õhtu laseb ühekorraga paitada oma „põski ja põlde / kaharat saba / ja looklevat teed" (lk 18). Loodusesse sulandumistest, ärakäimistest jääb luuleminasse usk ja lootus, et pehme üleminek, endast välja sirutumine on siiski võimalik, ning luulekogu lõpus võib märgata, kuidas Mina saavutab harmoonia iseenda ja ümbritsevaga. „Linnupetja" Minale jääb küll omaseks seisund, mis meenutab pidevat pindpinevust, mis aeg-ajalt üle ääre ajab, kuid üle ääre minek eeldab ääre olemasolu, Mina ei jookse tühjaks, vaid tema mõõt säilib, ta säilitab oma mahu ja saab sellest seeläbi teadlikuks. Vähemalt luulekogu lõpuluuletustes on sellist eneseteadlikkust tunda, valu on vähem, vähem väljendatud, on võimalik lugeda isegi loodusele lõbusast vastulõõtsutamisest, mis tekitab muidu sõna otseses mõttes teravaid elamusi ja maitseid pakkuva luulekogu puhul tunde, nagu päike oleks välja tulnud.

Kriipivaid ja nurgelisi kogemusi kirjeldavale „Linnupetjale" annab pehmuse ja tundlikkuse selle vorm. Läänemetsa vabavärss on musikaalne, rütmistatud, täpselt komponeeritud. Aeg-ajalt hoiab luuletusi turvaline algriim, mis kohati karmi sisu puhul on ainult tervitatav ning toob luulesse ka mingi ajatuse mõõtme, isegi kui öeldakse „kusagil kuuekümnendate keskpaigas" (lk 13). Mõni üksik luuletus torkab arhailise meeleolu poolest

lausa eriliselt silma, vahest kõige enam „su suu oli soo“, mille rida „istusin samasse samblale“ (lk 23) mõjub lihtsa ja jõulise algriimi, värske sõnajärje ning rütmikaga eriliselt eepiliselt.

Lisaks folkloorsetele sugemetele meenutab Läänemetsa meloodiline vabavärss ja keelekasutus veidi Debora Vaarandi hilisemat luulet. Näiteks ühed kogu helgeimad luuletused, mis algavad vastavalt „istuda suveõhtul saunatrepil“ (lk 30) ja „heita pärast vihma / selili lõhnavate naatide keskele“ (lk 31), tuletavad meelde Vaarandi ridu „lebada kastesel murul ja tunda / maad nagu elusat, hella“[1] luuletusest „Lihtsad asjad“. Samamoodi kõlab vaarandilikult „uue aastatuhande raevukas müha“ (lk 13), mis oleks justkui võetud tema poeemist „Maanteel“. Kogu viimased luuletused „linnulinnad“ ja „vareste uni“ teadvuse voolu tunnustega meenutavad aga Vaarandi luuletust „Üminal“. Isegi luuletajate rütmitunne on pisut sarnane. Läänemetsa ridade vahelduv trohheiline ja jambiline struktuur loksutab lugejat teadlikult: „kahlan vette / nii külm / nii soe / tuul kõrvus / ahmib õhku“ (lk 55). Samasuguse efekti tekitab kolmeste ja kaheste värsijalgade vaheldumine: „vareste uni / tilgub tõrva / pimedus koguneb / puude alla“ (lk 60). Vormiline hoitus ja pehmus ning luulekogu ülesehitus hoiab ka lugejat — autor kirjutab vastutustundlikult, teadlik oma vastutusest lugeja ees.

Nii jääb vaid oodata, millal üle ääre voolanud luuletused sama hoolika käega järgmisse kogusse välja valitakse. Ning juba selle pea kuuekümne lehe jooksul toimuva mineku põhjal võib uskuda, et tulevastes kogudes saab näha armkoe asemel uhketes pragudes ilutsevat *kintsugi*'t või haavadest vere asemel immitsevat piima, nagu Aleksandria Katariinal luuletuses „maailma saatus“ (lk 43). Et kuldsed armid ei kaunistaks ainult jaapani keraamikat, vaid ka kasvamisega mõranevat luule- ja lugejamina.

1 Debora Vaarandi. „Lihtsad asjad“ — „Valik luuletusi“, Tallinn: Eesti Raamat, 1966, lk 216.

„Minust ei saanud sulle kallimat — minust sai nõid“

Annika Mägimets

Aliis Aalmann
„Väe võim“
Tuum, 2023

Aliis Aalmanni teine luulekogu „Väe võim“, mis pälvis selle aasta märtsis Gustav Suitsu preemia, seob ürgse ja aktuaalse. Teost kannavad pealkirjas olevad tähenduselt samalaadsed, ent mitte sünonüümsed sõnad *vägi* ja *võim*. Luulekogu suunab mõtlema, mis on tänapäeval vägi ja võim ning kas vägi suudab ületada võimu.

Võimul ja väel on luulekogus erinev kuju ja tähendus. Ka vormis peitub vägi — muistne vägi. Aalmann on inspireerunud vanemast (ja ka uuemast) rahvaluulest ning kasutanud palju algriimi, vähem lõppriimi, parallelismi ja murdesõnu, mis on sulatatud kokku vabavärsi ja tänapäevase keelega. Siiski torkab vabavärsi vahel silma ka mõni rõhuline luuletus. Seetõttu on paslik küsida, missugune võim on rahvaluulel. Vana ja uut keelt kõrvuti kasutades rõhutab Aalmann ühiskonna valupunktide ajatust. Samuti mõjuvad algriim ja mõttekordused loitsivalt, mis aga omakorda sobib autori illustratsioonidega. Joonistustes ja luulekogu keeles avaldub teose lüüriline mina — nõid. „Väe võimus“ on nõida kujutatud eneseteadliku, normidele vastu hakkava iseseisva ja väeka naisena, kes vastandub ühiskonna ootusele nunnust, tagasihoidlikust ja alandlikust koduperenaisest. Samal ajal väljendab nõia ja nõiaprotsessi kujund naiskogemuse valusaid tahke.

Eriti selgelt toob meeste võimu naiste üle esile luuletus „juba nad süütavad tõrvikud“ (lk 63), kus naine on asetatud pagana (nõia) ja mees jumala positsiooni: „juba nad süütavad tõrvikud [---] jumal andeks kõik annab / näeb igas naises alamat / ja süüdimatult lõkkepuudele ta kannab“. Usundiloolane Tiina Vähi märgib, et nõiaprotsessid algasid meeste hirmust oma sotsiaalse staatuse vähenemise pärast. Nõiaks peeti naist, kes käitus ebatavaliselt ega vastanud oodatud naiserollile — pidas mõnda kombetut

ametit, mille abiga sai ta end ülal pidada ja mehest vähem sõltuda.[1] Ent idee naiste allasurumisest kehtestati ammu enne keskaega: juba antiikajal kuulutati, et füüsiliselt tugevam ehk mees valitseb nõrgema ehk naise üle, kes tundus meestele oma irratsionaalse keha tõttu enesevalitsemiseks võimetu.[2] „Väe võimus" väljendub naiste põlvkondadepikkune repressioon näiteks värsireas „meil on lõke kodune / sisemine põleng kestnud kaua" (lk 63).

Nõiakujundi kaudu kujutab Aalmann naist enesekindla, väeka ja mässumeelsena, ent samas toob ta päevavalgele koduseinte vahel toimuva traagika, mis võtab naiselt väe. Luuletus „ei ma väeti alla anna" kirjeldab naistevastast koduvägivalda: „hõigub nime nõuab kulda / kus on lunaraha / tahab minu vaimu murda / ähvardab et laseb maha" (lk 76). Sellise hirmu ja ähvarduste all elades võib naine end tõesti väeti ja väetuna tunda. Samas jagab „Väe võim" ka lootust ja positiivsust: ridades „mul on jõud ja mul on vägi [---] ei ma väeti alla anna / ei ma sipelg' heitü / [---] seisan uhkelt kodurannal / ei ma jookse peitu" on peidus sõnum, et meis, naistes, on sisemine tugevus, et vägivallale vastu astuda ja sellest välja murda, mis ühtib hästi ka Naiste Tugi- ja Teabekeskuse kampaaniaga „Vägivallast on väljapääs".

Ka vormis peitub vägi — muistne vägi.

„Väe võimu" juhtmotiiv „vägi" ei seisne ainult naiskogemuses, vaid ka paigavaimus ja pärimuses. Luuletus „ma ei osanud enam tuulte keelt" (lk 10) kirjeldab tuule, vihma, päikese, pärnade, tammede, rästa ja varese keele unustamise kaudu loodusest ja loodusteadmistest kaugenemist. Teksti keskel ilmub mütoloogiline majavaim, kes on eesti folklooris olnud mingi paiga, sageli elumaja valitseja ja kaitsevaim, kes hoiatab elanikke õnnetuste eest. Aalmanni majavaimuga on aga midagi juhtunud, kuna ta kopitab („Isegi majavaim kopitas / kärnas ja kõle", lk 10). Mulle meenus seda lugedes Ernst Enno luuletuse „Õhtu kodutalus" viimane salm: „aastasajad kõnelevad — / kuulda üksi hingamist, / nagu unenäo sõudu, / taluhaldja oigamist".[3] Kui Enno luuletuses kurvastab taluhaldjas talukultuuri hääbumise pärast, siis Aalmanni tekstis tähistab majavaimu kopitamine vanade uskumuste kadumist. Majavaim kopitab, kuna inimesed ei mäleta ega usu enam temasse. Kui aga kaob usk, võib „kodust saada tuulekoda", millest vihisevad läbi võõrad ja moodsad kultuurid. Seetõttu ununeb kodu ehk päritolu ja pärimus.

1 Tiina Vähi. „Kuidas naistest said nõiad õhtumaade mütoloogiates, demonoloogiates ja nõiaprotsessides?" — Ariadne Lõng, V aastakäik, 1/2, 2004, lk 106.

2 Samas, lk 103.

3 Ernst Enno. „Õhtu kodutalus" — „Sõnarine", Tallinn: Eesti Raamat, 1989, lk 360.

„Väe võimu“ põhiline dominant „vägi“ tähistab esmajoones ürgsust, juuri ja pärimust, mis peituvad nii rahvaluulest inspireeritud vormis, keeles kui ka kujundites. Vähem tähtis ei ole raamatus naiskogemus, kus vägi avaldub eeskätt sisemise tugevuse ja vabaduse kujul. Lisaks esindavad väge vanad uskumused ning paigavaim. „Võim“ on aga luulekogus sageli inimese käes, kuid valitseja rollis võib olla ka üleilmastuv ja muutuv maailm. Algriimist ja mõttekordustest tekkiv loitsulik rütm annab ühiskonna murepunktidele vägevama kõla ja nii näitab „Väe võim“, et rahvaluule saab siduda tänapäeva keele ja kontekstiga, ilma et see kaotaks väe.

Guattari ökosoofia ehk Lõpp Prantsuse aedadele

Gregor Mändma

Félix Guattari
„Kolm ökoloogiat“
Loomingu Raamatukogu, 2024, nr 6
Tõlkinud Ott Puumeister

Esimest korda Guattarid (ja tema mõttekaaslast Deleuze'i) lugedes (lugeda proovides?) tundsin, nagu oleks mul pea asemel toores lõdiseva rebuga muna (ilma kooreta), mida imetakse läbi nende kahe ihamasinate, hingamismasinate, söömismasinate, anaalmasinate pööraste torude. Väljendite rägastik: transversaalsus, oidipaliseerimine, de- ning reterritorialiseerimine, antitootmine, univooksus ja mingi seosetu värk ja organiteta kehad ja masinad ja produktsioon ja nii edasi ja nii edasi ja... jätsin lugemise sinnapaika. Redditis soovitati enne Guattarid ja Deleuze'i kümme aastat Nietzschet, Marxi, Freudi, Lacani, Batesonit, Bergsoni jt lugeda; see tähendab, hästi targaks saada ja siis nende juurde tagasi tulla. Guattari (ja Deleuze'i) tööd omandasid mu jaoks samasuguse oreooli nagu see üks sööklalaudkond põhikoolis, kellega kunagi rääkida ei julgenud.

Siis tuli Ott Puumeister ja tõlkis eesti keelde „Kolm ökoloogiat“. Võrreldes Deleuze'iga kahasse kirjutatud ekstsentrilise ja eklektilise „Anti-Oidipusega“[1] on Guattari essee endiselt eklektiline, kuid kindlasti enam mitte niivõrd ekstsentriline. Seda arvustust kirjutades oli mul sisuliselt kaks võimalust: kas a) jääda truuks Guattari sõnavarale ja stiilile ja sisuliselt teeselda, et ma olen nüüd internaliseerinud tema filosoofilise seisukoha või b) püüda olla võimalikult läbipaistev ja anda võimalikult realistlik sissevaade oma lugemiskogemusse. Kuna ma ei ole sugugi kindel, kas ma raamatust pärast mitmekordset lugemist paremini aru saan

1 Gilles Deleuze, Félix Guattari. „Anti-Oidipus: kapitalism ja skisofreenia“ — Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus, 2017. Tõlkinud Mart Kangur.

(kas arvustuse kirjutamiseks peab tekstist *aru saama*?), on see siin üsnagi ebaadekvaatne katse (ma ei tunne endiselt Nietzsche, Marxi ja Freudiga liiga suurt lähedust) anda edasi mõni mõte, mis aitaks mõnel teisel minusugusel diletandil Guattari töödega tutvust teha. Pedagoogilisuse ja pretensioonikuseta (kuid kui juhtub, et ikkagi sooritan ühe kahest patust, siis palun lugejal mulle andeks anda). Seega teeme alandlikult proovi.

Siin poleks mingit ajaloolist või majandusliku aluse determinismi![2]

Essee algab selle sama probleemisõnastusega, mida oleme harjunud igalt poolt kuulma ja lugema. Et elu jätkumine Maa pinnal on ohustatud ja inimkogemus nii kollektiivsel kui individuaalsel tasandil vaesunud. Rahvusvaheline abi ja billgeitsilik filantroopia, millega poliitika püüab probleeme lahendada, on ebaadekvaatsed pääseteed. Tehnoloogia võidukäik, mis võiks vähemalt teoreetiliselt vabastada aega inimese loovuse arenguks, on toonud palju kasumit väheste taskutesse ja seeläbi süvendanud nii globaalset kui riikidesisest ebavõrdsust. Kapitalismi üheülbalise ja loodust kahjustava ühiskonnakorralduse revolutsiooni võikski pidada Guattari eesmärgiks. Seega tõesti, nagu tagakaanetekstki ütleb, on essee „täpselt meile adresseeritud pudelipost aastast 1989, [mis] visandab taktikaid, kuidas hakata kriisist välja rabelema."

Guattari arvates ei saa sellises kitsikuses toetuda n-ö vana kooli revolutsioonilistele liikumistele. Kapitalism on proletariaadi klassiteadvuse neutraliseerinud — pole enam töölisi, on vaid tarbijad. 1989. aastaks on ida ja lääne, kodanlase ja töölise vastandamise aeg läbi. Olukord on seda keerulisem, et kapitalismi nüüdisaegne vorm — Integreeritud Üleilmne Kapitalism — on deterritoriaalne, tal puudub võimukese, pole organit, mis teda valitseks ning mida saaks kukutada; pole tsaari, keda maha lasta, ega päid, mida maha raiuda. Ühtlasi on oluline teadvustada, „et peame sellise olukorraga „läbi ajama"" (lk 17): leppima näiteks üleilmastumise ja infotehnoloogia mõjuga, kaheteistkümne tuhande tuumalõhkepeaga ning linnastunud eluviiside domineerimisega. Need on ajaloolised tingimused, mis hoiavad käimas protsesse, mida ei saa niisama lihtsalt tagasi pöörata. Arhaismid ja „tagasipöördumised" heidab Guattari seega ühemõtteliselt kõrvale.

„Seda probleemi näitlikustab eksperiment, mille viis kunagi televisioonis läbi Alain Bombard, kui ta demonstreeris kahte akvaariumit: ühes oli saastunud vesi (mida võib ammutada näiteks Marseille' sadamast) väga

2 Ott Puumeister saatesõnas Guattari stiili kohta: „Hüüumärk annab teada, et siin on tõesti midagi väga olulist, oleme jõudnud märkimisväärse ideeni." (lk 38)

aktiivse kaheksajalaga, kes justkui akvaariumis ringi tantsis; teises oli igasuguse saasteta puhas merevesi. Kui Bombard võttis kahesajala ning ta „normaalsesse“ vette pani, tõmbus ta kõigest mõne sekundiga kerra, kuhtus ja suri.“ (lk 17)

Teisisõnu — oleks naeruväärne mõelda tagasipöördumisest vanasse heasse aega, mil kõik oli ilus ja vesi oli puhas. Ei. Peame hakkama saama praegustes tingimustes. Peame suplema Marseille' sadama vetes.

Subjekt ei ole midagi enesestmõistetavat![3]

Seega tuleb panused panna uutmoodi revolutsioonilisele mõtlemisele — ökoloogilisele mõtlemisele. See vaatleb kaasaja probleeme läbi kolme prisma: keskkond, ühiskondlikud suhted ja inimese subjektiivsus. Ohus ei ole ainult keskkond, „välja ei sure mitte ainult liigid, vaid ka inimliku solidaarsuse sõnad, fraasid, žestid.“ (lk 18) Need kolm registrit on Guattari „ökosoofias“ vastastikku seotud ning neid seoseid mõtestatakse „eetilis-esteetilise egiidi“ all.

Keskkonna, ühiskonna ja inimese subjektiivsuse vastastiksuhe on midagi posthumanismi taolist — püüdlus anda inimese subjektiivsusele laiem baas kui Descartes'i sotsiaalselt ja keskkondlikult ignorantne „mõtlen, järelikult olen“ ning laiendada subjektiivsuse kui sellise mõiste ka loodusele ning tervele sootsiumile. Agentsus ei kuulu ainult inimesele. Oma agentsus on ka teistel „ökosüsteemidel“ — psühhiaatriahaiglal, koolimajal, Tallinna linnahallil, Pätsi monumendil, Ida-Virumaa mahajäetud industriaalmaastikel, Sveta baaril ja Suurel Vallrahul.

See tähendab: „Ökoloogiaid on mitu ja see ongi hea.“ (lk 41) Üks kriitik on Guattari ökoloogiat defineerinud kui „katset olla maailma suhtes adekvaatne“.[4] Üks osa sellest adekvaatsest maailmatajust ongi mõistmine, et eksistents ei ole autonoomne ettevõtmine ning et kui mõtlemine „püüab iseennast otse haarata, siis hakkab ta meeletult keerlema nagu vurr“ (lk 12–13). Meie vaim on osa laiematest ökoloogilistest vooludest ja protsessidest, mis on pealegi kõik omavahel seotud. Selles mõttes võiks ühe ökoloogilise õppetunnina välja tuua, et seda arvustust ei kirjutanud *mina. Mina* lihtsalt varastan teiste ideid ja taaskasutan maailmas ringi hõljuvaid mõtteid.[5]

3 Siin Guattari tegelt hüüumärki ei kasuta, aga ma kujutan ette, et ta oleks vabalt võinud seda teha. Selline vigur siis!

4 Hanjo Berressem. „Félix Guattari's Schizoanalytic Ecology“ — Edinburgh: Edinburgh University Press, 2020, lk 3.

5 „I claim the term falsifier for myself, being an idea thief and shuffler of second hand concepts.“ (Félix Guattari. „Soft Subversions. Texts and Interviews 1977–1985“ — Los Angeles: Semiotext(e), 2009, lk 23.)

Psühhoanalüüsi kütkestavate fantasmidega tuleb mängida ja neid tuleb ümber mängida, mitte aga neid harida ja hooldada nagu Prantsuse aedu!

Guattari kontseptsiooni teine pool, eetilis-esteetiline perspektiiv, vastandub psühhoanalüütilisele „teaduslikkusele". Kui psühhoanalüüsi oidipaalne kolmnurk — issi, emme, mina — paneb paika kogu mõtlemise struktuuri, millest tulenevad kõik järeldused, on ökoloogiline mõtlemine seevastu protsessuaalne ja „sihib eksistentsi, mis ühtaegu moodustub, määratleb ennast ja deterritorialiseerub" (lk 18). *Okei, nüüd visati pea ees jälle sinnasamasse toore muna pneumaatilisse põrgusse.* Asi pole tegelt nii hull, nagu näib. Deterritorialiseerumine on pidev konstantse ja identse mahajätmine, pidev nomaad-eksistentsiaalne kunsttükk.

Üldiselt arvab inimene, et tema *on*. Just selles mõttes, et ta on mees ja tal on nimi ja ta on mõnest rahvusest ja ta on puusepp. Ja üldiselt arvab ta, et ta on seda lõpuni välja. Need identiteedimarkerid püsivad ning neid surutakse igalt poolt peale. Vanaema küsib, et kes siis sinust pärast õpinguid saab, ja lääne-eurooplane küsib, et mida sina siis *eestlasena* sõjast Ukrainas arvad (aga mis see eestlus siia puutub?). Kui juhtub, et inimene laseb nendest markeritest lahti — deterritorialiseerub —, saab elamisest loominguline, esteetiline küsimus. See deterritorialiseerumine võib aga olla subjektile hirmutav ja hävitav kogemus, mis võib vastupidi päädida reaktsioonilise, „oidipaalse" reterritorialiseerimisega. Teisisõnu, kättesaadavatest identiteedimarkeritest uuesti kinni haaramisega: „oi emme, ah mu isamaa, mu kodupaik, olee-olee."[6] Need, mis paistavad olevat kõige isiklikumad eksistentsiaalsed antused — rahvus, rass, amet, jalkaklubi, toksiline maskuliinsus —, moodustavad kapitalismimasina kõige olulisemad subjektiivsed agregaadid.

Peame hakkama saama praegustes tingimustes.

Work in progress!

Pärast esimest lugemist olin suhteliselt valmis kogu asja sinnapaika jätma. Hirmuäratav krüptograafiaharjutus ju! Gilles Deleuze on Guattari kohta öelnud, et tema töid tuleb avastada ja taasavastada. Mind aga ei inspireerinud Deleuze, vaid mingi tüüp Redditis nimega byAnybeansNecessary: „Just read it and vibe first I'd say, then explore everything after if it really speaks to you and captivates you."[7] Siit ka minu soovitus: vaadake, kuidas vaib on. Ning lühidalt! Ärge silitage oma mune, lööge neil koored

6 Gilles Deleuze, Félix Guattari. „Kafka. Väikese kirjanduse poole" — Tallinn: Vagabund, 1998, lk 57–75. Tõlkinud Hasso Krull.

7 Vt https://www.reddit.com/r/Deleuze/comments/1evlvdh/how_am_i_going_to_learn_to_understand_antioedipus/.

katki ja laske subjektiivsuste dispositiividel liugu, taassingulariseerimis-pealetungile, eksistentsiaalsete territooriumite hõivamisele! Kuid olge ettevaatlikud! „Kõikjal sunnivad end peale justkui neuroleptilised kattevarjud, mis takistavad igasuguse singulaarsuse pealetungi. Kas peab veel korra pöörduma ajaloo poole! On oht, et ei pruugi enam ollagi sellist asja nagu inimese ajalugu, kui inimkond end radikaalsel moel kätte ei võta.“ (lk 35)

Hüvasti, vana maailm

Elsbeth Hanna Aarsalu

Andri Krasnjaštšõhh
„Jumal on. +/-“
Loomingu Raamatukogu, 2024
Tõlkinud Veronika Einberg

Vaatan aknalaual olevat Ukraina („piiripealse maa“) lippu ja liigun Krasnjaštšõhhi suunas. Juuliöö valgus on muutunud neoonseks, autode, fooride punarohe aeglustunud, toonid kiirgavad ühtlast rohelist. Tahaks öelda, et haiglarohelist, aga südasuvine külm on teistsugune. Ei tekita hirmu, vaid ajab lapsikult elevile. Tahaks sinise ja kollase rohelusest eraldada, piirid tagasi alguspunkti tõmmata. Aga kas (inim)lool oli üldse kunagi algus? Logos*? Vete kohal hõljuv Jumala vaim? Pluss ja miinus, vaatan öö taustal ootavat Ukraina lippu ja tahaksin aega tagasi pöörata.*

*

„Jumal on. +/-“ paneb ajaloo peale mõtlema ja küsimusi on lugemise eel palju. *Miks ma ei tunne pooli ukraina kirjanduse autoreid? Kust jookseb hea ja halva, tõe ja vale piir? Kas udusel ajal üks võitlebki ja teine põgeneb, otsustagu inimene vaid ära, kumb ta on, võitleja või põgeneja? Ja kuidas rahuajal üksteisega läbi saada, suurem eesmärk leida, üksikisiku ja rahva tasandil? Mida eestlased, ptüiptüiptüi, sõjaolukorras teeksid, hoiaksime ikka kokku? Äkki tooks see meid taas üksteisele lähemale?*

Sõjaaja märkmeid kommenteerides on arvustajal kaks varianti: kas läheneda külmalt, kaalutletult, ajakirjanduslikult, või siis emotsionaalselt. Valin esimese, kuna sõda veel käib ja teise puhul kirjutaksin esimese kättejuhtuva meelemürgi mõjuvallas ühe roppuste tiraadi. Lisaks näib kohatu autori stiilist kaugeneda, kuivõrd raamatu temaatika on nii lõplik, kurb. Suurema küsimuse, mis saab edasi, jätan järelpõlvedele. Kokkuvõtteid võib teha hiljem.

Vormilisest raskusest. 2022. aasta märtsini Harkivis elanud, Poltavast pärit Andri Krasnjaštšõhhi kogumik ilmestab hästi seda, kui kompaktselt on võimalik telefonimärkmetes hetke või hetkeõudu tabada. Teos koosneb lühikestest sissekannetest, mida iseloomustab katkendlik joon, algusest peale killustatud tunne: „Pommiga pihta saanud inimese teadvusevool“, see, mida autor ise nimetab „kildjaks stiiliks“ (lk 21). Sõber soovitas mul lugeda W. G.

Sebaldi esseed Saksa linnade hävitamise tagajärjel tekkinud kollektiivsest traumast. Leegitsevatest rusudest palja eluga pääsenute teadetes oli „midagi järjekindlusetut, omalaadselt ekslev kvaliteet".[1] Krasnjaštšõhhi kildudes peegeldub seejuures katkendlik, aga ikkagi tajutav narratiiv, mis on seda kummastavam, et õud ja õõv veel vältavad.[2] Kuskil poole raamatu peal on narratiivi juba täies mahus tunda, pea tuikab.

Loos korduvad tegelased, enamasti minajutustaja pereliikmed, kateedri-*chat*'is osalejad, kuid neile kui kirjanduslikele figuuridele kaasa elada või neid kuidagi kategoriseerida süda ei luba. Päris inimesed, päris pasas. Suure arengu teeb läbi jutustaja tütar Nadja, Lootus.

Ses mõttes iseloomustab „Jumal on. +/-" tänapäeva aega: reaalsus koosnebki kildudest ja ühel hetkel on raske eristada fiktiivset sellest, mis toimub päriselt. Kas see ongi virtuaalreaalsus? Kole, et üks riik ja rahvas peab küberajastul „päris" (st vanamoodsat, füüsilist) sõda pidama. Teose vorm on uudiste reaalsus. Ja mul oleks siin maailma ja enda vahele hädasti filtrit vaja.

Sisulisest raskusest. Raamatut ei jõua palju järjest lugeda. Jupikese kaupa (sõber see-eest luges kahe-kolme tunniga läbi, inimeste valulävi on erinev). Uudiseid ei jaksanud ma ka ühel hetkel enam lugeda, kuulasin vaid raadiost, lülitasin *podcast*'i käima, säästsin silmi. Visuaal ajab hulluks, elame filmi- ja ekraaniajastul. Ma ei tea, kuidas mõni suudab, aga minu pea hakkab sittadest uudistest huugama. Kõlan vanamoodsalt, kuid see pole inimlik, et kõik jõuab lugejani sekundiga. Lugesin üle enda kirjutatud sõja alguse märkmed — pidasin minagi päevikut, aga sõjateema lahtus ajaga, muutudes detailsest kirjeldusest üldiseks fooniks, mustaks pilveks, tuleviku suhtes lootusetuks — ja üle päeva olen sissekannet alustanud sõnadega „pea huugab". Sireen huilgab, pea huugab.

Ühel suvepäeval sirises Tallinnas Kristiine keskuses (jälle). Inimesed ei teadnud, mida teha. „Tähelepanu, hoones on eriolukord, palume kõigil paigale jääda ja oodata edasisi instruktsioone." Seejärel: „Tähelepanu! Hoones on eriolukord! Palume kõigil hoonest viivitamatult lahkuda." Lõpuks oli see valehäire ja me ei teinud midagi, aga ma olin parajasti tundlik, proovisin kehast eemale peletada tunnet, et nii peab kogu aeg elama. Harkivis, Ukraina moderni sünnikohas (lk 36), pidi, peab ja ma ei tea, mida selle teadmisega pihta hakata.

Mind kõnetavad eriliselt just need kohad, kus jutustaja räägib mütopoeetikast ehk ainest, mida ülikoolis esimese sõja-aasta sügiseni andis. Kuidagi tuttavalt mõjus lõik, kus ühe tudengi sõnul polnud müütide esmane ja põhiline

1 W. G. Sebald. „Õhusõda ja kirjandus" — Loomingu Raamatukogu, nr 17–18, 2013, lk 23. Tõlkinud Mati Sirkel.

2 Seevastu puudub Venemaa sõjal Ukrainas, kui väga Kremli kurjategijad seda ka ei lavastaks, loogiline narratiiv, mistõttu ei ootakski Krasnjaštšõhhilt lineaarset jutustust.

funktsioon meelt lahutada, vaid anda inimestele orientiir, suunata ja aidata eksistentsiaalsest kriisist üle, ja selleks sobivadki inimpsüühikale kõige paremini näited, kujundid. Justnagu heas kirjanduseski (lk 30). Minu arvustus on samuti näidetest pungil, aga ma ei tea, kas haavas sonkimine muudab valu tõesti väiksemaks. Samuti saan aru, et jutustajal on kahju Kremlist (ilus ja UNESCO maailmapärand), kuid veel rohkem on tal kahju nimetust majast Harkivi kesklinnas Mõronosõtska tänaval (lk 37). Ajalooliselt ebahuvitav hoone jäi talle iga päev tee peale, ei pannud tähelegi, aga mulle meenus üks Pallasti tänaval, Omniva postkontori lähedal „põrgu katusesse" (Lasna nõlva) vajuv puitmaja.

Kas saan samamoodi öelda, et jääksin igatsema? Kas armastame ikka oma kodukohta ja miks tahavad nii paljud minema? Kus üldse on kodu?

Kes sõjaajal elanud pole, sai seda nüüd tundma, aga mingil väärastunud moel: ise otseselt ei kannata, aga edasi minna ka ei saa ega oska. Ja seda päriselus. Justkui oleks keegi kõrgemalt ajju kiibi sisse lükanud ning kontrolliks igapäevategevust. Ühesõnaga: lugedes ja elades valitseb üks jõuetu, hale ja hädine olemine. Kõige krooniks on näiliselt stoilise argielu pinna all pulbitsev viha, raev ja kellegi süüdistamise vajadus. Olemuslik äng. Või: „ärevike" aeg, nagu kommenteeris sõja esimestel kuudel uudiste jälgimise sundi üks tuttav kirjandustoimetaja. Sisu üle puudub kontroll, aga mulle tundub, et paradoksaalselt on sõna õuduste kujutamiseks täpsem kui pilt, sest kirjeldus käib läbi „inimmasina" (aju, intellekti) ehk emotsionaalse filtri.

Vahel unustame, kui tundlik on keel. Sõnal on ka TikToki, Twitteri jt ajastul kaal ning mulle näib — kui veidralt see ka ei kõla — kirjasõna kõigist võimalikest reaalsuse kujutamise viisidest see kõige... inimlikum.

Mis veel kõnetas? Nagu mul tihti ette tuleb, jäin lugedes mõtlema religiooni peale. Sissekandes „Uhtiahti" kirjutab Krasnjaštšõhh, et Lääne-Ukraina on jumalakartlik, Ida-Ukraina ei ole; maa üht osa eristavat teisest just see ja mitte rahvuskangelased nagu Stepan Bandera (lk 47). See on oluline mõte: inimesi ei erista ehk niivõrd rahvuslik narratiiv ega ajalugu, keel või geograafiline punkt, vaid midagi sügavamat, sakramentaalset, rituaali ja religioossusega seotut. Mis paneb ühe inimese püha või kõrgemat tunnet otsima ja teist mitte? Mind painas pikalt küsimus, kas idas kiiluvad vaba mõtte arengud kinni just usu tõttu, aga Krasnjaštšõhh lükkab senise sisetunde ümber: raskel ajal tekib rituaal iseenesest ja kõiksugu erisusi, ida- ja läänekristluseid ei ole vajagi. Millessegi kõrgemasse uskuda, see tähendab loota, ning teoses (ja päriselt?) sureb Lootus, Nadija, vist küll viimasena. Mis tal muud üle jääb.

Keeleidentiteet, rahvuslus. Tekstist käivad kordi läbi mõisted „venelane" ja „venemaalane". Lõpuks võitleb Ukraina Nõukogude Liidu ja mitte Venemaa vastu (lk 87). Minajutustajal on „venekeelne venelasest isa, sündi-

nud Venemaal, keda venemaalased on tulnud lennukite, tankide ja rakettidega vabastama“ (lk 12). Minu tuttava isa ütles esimese sõja-aasta märtsis, et kõige parem venelane on surnud venelane. Kas Krasnjaštšõhh parandaks, et surnud *venemaalane*? Igatahes võib endale ette kujutada, kui raske on vaenlasega sama keelt kõnelevas linnas kirjasõna teenida.

Märkasin hiljuti, et Pauligi kohvipakil on ukrainakeelne silt, venekeelset enam ei leiagi. Kuidas küll on keel ja rahvus nii karmilt seotud? Kurb hakkab: „Milleks ma rääkisin neile? Venemaa ajakirjades, kirjandusväljaannetes — Ukrainast? Harkivi, Ukraina Slutskist. Kopelevist ja Ukraina renessansist. Garšinist ja Vvedenksist. Milleks ma endast rääkisin. Et olen ukrainlane, ehkki venelane. Kes mind kuulas, valmistudes sõjaks.“ (lk 40) Eestivene kirjanik võib sama küsida, kuulajaid vähe, aga sõda vähemalt (või kurat, veel?) pole. „Tegelikult 24. veebruar tappiski mu.“ (lk 41)

Eestlased on oma keelega õnnelikud: soomlased, liivlased, vadjalased jt meid anastanud ega tapnud pole, ungarlased ka mitte, keelesugulus on soe. Kui vestlesin esimese sõja-aasta lõpus ühe rootsi ajakirjanikuga, kes uuris Narva tanki, eesti ühiskonna probleemide, rahvusluse ja integratsia kohta; ukrainlastele, aga peaasjalikult siinsetele venekeelsetelele inimestele (eestlastele, söandan küsida?) eesti keele õpetamisest, ütlesin, et sundimine, „Kalevipoeg“ ning paekivil suitsupääsukese pilgu all imekombel tärganud rukkilill ei aita, kui eestlased ja venelased tegelikult ei suhtle (*privet, gorod Narva*). Ja et kindlasti tuleks siinse kandi rahule ja ühiskondlikule sidususele, olgu või ajaloo enda kulule „kasuks“, kui soomeugri ja slaavi keeled oleksid grammatiliselt tsipa lähedasemad. Aeg on möödunud ja koolid lähevad üle eesti keelele, mis on tore ja mis oleks võinud juba varem juhtuda, aga keeleküsimus jääb meid ikkagi painama. Mis siis ühest Harkivi venekeelsest ukraina kirjanikust kõneleda — ukrainlastel on nali, et kahest vennast (valgevenelastest ja nendest) piisab, rohkem ei kannataks kuidagi välja (lk 18).

Lugedes ja elades valitseb üks jõuetu, hale ja hädine olemine.

*

Lõppeks üks isiklik sissekanne sõjaaja algusest:

Et me jumala eest ei unustaks ära, et see õudus püsivalt käib. Et kollane ja sinine püsiksid meelel. Nii kerge on hommikul aknast välja vaadata, süüa, juua, igapäevaseid asju teha ja unustada. Aga ei tohi. Ja ei tohi ennast kahjustada, liialt juua, maandada, see soodustab unustamist. Pohmellis ei huvita inimest maailma parandamine ja diktaatori kukutamine. Tundub, et P. on püsivas pohmellis. See ei tohi ununeda. Peame veel kord välja tulema. Muidu juhtub nii, nagu eelmistel kordadel. Loodan, et sõda saab peagi läbi.

🕮 RAAMATUSOOVITUSED

Joonas Veelmaa

„Sa pead seda lugema!“ Ega ikka ei pea küll. Üha vähem mõtlen raamatusoovitustest kui pärandist, mida teistele koormaks sokutada, ja aina rohkem kui seemnetest, mida helde käega igale poole puistata, ootuseta, et keegi näeks neis järjekordset kultuurikohustust. Mina saaki ei oota. Siinkohal soovitangi kolme raamatut, mida on mulle soovitanud teised inimesed.

Valdur Mikita
„Rännak impampluule riiki“
V. Mikita, 2001

See lustliku *comic sansiga* pealkirjastatud raamat ei oleks kunagi minuni jõudnud, kui seda ei oleks soovitanud ülikooli loovusaine õppejõud. Hiljem ei ole keegi teine seda raamatut ise jutuks võtnud ja tunnen häbiväärselt vähe inimesi, kes on impampi lugenud. Võib-olla napib mu tutvusringkonnas lihtsalt tartlasi, sest kui Lutsus on raamatut kuus eksemplari, siis Tallinna Keskraamatukogu peamajas mitte ühtegi. Viimases nõuavadki lugejad ainult „Varedat“, mille kõik 20 eksemplari on kirjutamise hetkel välja laenutatud.

„Rännak impampluule riiki“ muutis mu loovuse taju totaalselt ja ausõna, ma väljusin tagakaane kaudu täiesti teise inimesena. Iga kord, kui raamatut uuesti sirvin, avastan, kui palju võtteid olen sealt kogemata, aga ka meelega maha vehkinud.

Sisuliselt koosneb raamat eksperimentaalsest ehk impampluulest, mis mängib lihtsalt mängulusti pärast. Näiteks on seal luuletus, mille kõiki ridu peab korraga lugema; inimeste kataloog, kes kunagi ei sünni; eesti kirjanduse põhijooned (muu hulgas tõmbab üheksas joon eesti kirjandusele joone alla); kirjeldus Hasso Krulli tulevikus ilmuvast raamatust „Hea raamat, mis lõppes pussuga“ ja millele ennustatakse tohutut müügiedu; vinnitava muneroidi laul ja palju muud olulist.

Mikita ütleb ise, et impampluule on nagu sool päris luule jaoks, aga mina ütlen, et parem suutäis soolast kui maotäis mõngleid.

Miriam Toews
„Kõik mu mured mannetud“
Hea Lugu, 2021 [2014]
Tõlkinud Triin Tael

Olgugi et pean end värskelt ilmunud kirjandusega hästi kursis olevaks inimeseks, jäi see raamat pikalt tähelepanuta. Õnneks soovitas seda mulle varalahkunud raamatupood Puänt.

„Kõik mu mured mannetud“ on lugu kahest õest, kellest üks soovib elada ja teine mitte. Kuidas armastada lähedast, kes ei taha enam elada? Ja kuidas eelneva kiuste seda ise siiski teha? Kõige täpsemalt võtabki raamatu kokku küsimus tagakaanel: mida teha lähedase heaks, kes soovib surra?

Teema on tõsine, kuid raamatu stiil on rabavalt, isegi naerma ajavalt vaimukas, muutumata samas kordagi killurebimiseks. Pigem peitub ridade vahel autori enda elujaatav maailmatunnetus või hoopis kaitsemehhanism, sest suur osa loost on omaelulooline. Ka autor sündis perekonda, mis kuulus mennoniitide sekti. Ka autori isa ja õde võitlesid depressiooniga. Ka autor on kirjanik (tõsilugu).

Toewsi stiili kirjeldab hästi episood, kus ebakindlusega võitlev kirjanik ei soostu haigevoodis lebavale õele oma vastvalmivast raamatust ridagi ette lugema. Isegi mitte esimest sõna. Pärast pinnimist on ta nõus avaldama ainult raamatu esimese sõna esimese tähe, mille kohta õde ütleb vaikselt, et see on kõige ilusam asi, mida ta on kunagi kuulnud.

Just stiili tõttu on see vist kõige kogupereraamatulikum suitsiidiromaan, mida olen juhtunud lugema.

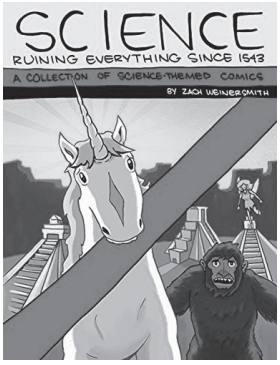

Zack Weinersmith
„Science: Ruining Everything Since 1543“
Breadpig, 2014

See raamatusoovitus ei ole tingimata raamatusoovitus, sest tegelikult soovitan kogu Zack Weinersmithi teravmeelset veebikoomiksit „Saturday Morning Breakfast Cereal“ (SMBC), mida omakorda soovitas mulle 2010. aastal mu venna endise tüdruksõbra õde.

Seda soovitust kirjutades vibutan mõttelist rusikat kõigi nende poole, kes nimetavad taolisi väljaandeid rõhutatult neti-, veebi- või ühismeediateosteks eesmärgiga mainitut alavääristada. Justkui oleks Weinersmith tähtsam, kui ta ilmuks Postimehe paberlehes Valdo Jahilo anekdootide vahetus läheduses.

SMBC koosneb eraldiseisvatest ühe või mitme paneeliga koomiksitest, kus autor žongleerib filosoofiliste, religioossete, matemaatiliste ja tehnoloogiliste probleemidega, harjutab mõttemänge, viskab vahel niisama nalja ja on sealjuures meeldivalt eneseirooniline. Stiililt sobib koomiksite kõrvale lugeda eesti keeldegi tõlgitud Randall Munroe populaarteaduslikku raamatut „Mis oleks kui“.

Koomiksikultuur on Eestis veel õhuke, mistõttu tervitan selle soovituse lõpus ka vastilmunud koomiksiraamatut „Esimene mõte“, mille esimene number ilmus tänavu suve lõpus.

AUTORID

e. g. s. (22)
peseb nõusid ja ootab imet.

Mona Tärk (27):
„Otsi mind üles, tantsime koos“

Gregor Mändma (24)
on mees ja tal on nimi ja ta on mõnest rahvusest ja...

Lisete Talvar (17),
loe lühiintervjuud lk 68.

Loona Mets (22)
on vabakutseline illustraator ja animaator, kes aeg-ajalt ka kirjutab. Armastab alternatiivmuusikat, musta kohvi ning kõike, mille kohta võib öelda, et see on päris punk.

Annika Mägimets (20):
„Olen kirjandustudeng. Avaldasin 2024. aasta juunis oma esimese lasteraamatu, mille loomist alustasin gümnaasiumis. Lisaks kirjutamisele meeldib mulle sukelduda tantsimise, joonistamise, laulmise ja lugemise kaemuslikku maailma.“

Marie Ojamaa (25),
loe lühiintervjuud lk 17.

Ragne Schults (34)
üritab hõlma alla nihverdada nii palju õhinat, aukartust ja joovastavat hämmingut, et jalatallad hõljuksid alati mõni sentimeeter maapinnast (ja kui on vaja kassi paitada või kingapaelu siduda, saab ajutiselt taskusse sokutada värvilisi klaaskuule ja obskuurset keraamikat).

Teele Pärn (31):
„Mina olen 31-aastane Teele, elan Tallinnas, õpin ülikoolis ja töötan teatris.“

Mihhail Boitsov (28)
on vabakutseline jõudik, pühapäevajoodik ja väsinud hedonist.

Maarja Katariina Kerge (20):
„Alguses oli Sõna, nüüd olen mina.“

Elsbeth Hanna Aarsalu (30)
otsib palgatööd.

Kristin Üksvärav (20):
„Pidevas muutumises pöörlen pööraste helide saatel, kesk mida püüan märgata ilu.“

Mia Torn (18):
„siiruviirutan ja spiraalitsen ridade vahel“

Mia Maria Amer (34):
„Minu sõbrannad on mind iseloomustanud kui vintsket, kangekaelset, loomingulist, tugevat ning põikpäiset naist. Ent ma ise tunnen end kui maailmalaps, kes sündis, paber ja pliiats juba käes.“

Ly-Ann Kõllo (19):
„a r m a s t a n tundeid kokku pakkida ja need sõnadesse mässida“

Madis Miikael Arro (20):
„Tuli jälle meelde, kuidas google docsi avada!“

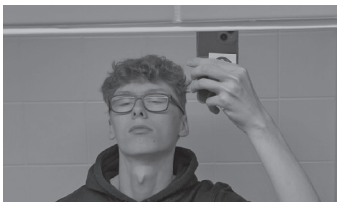

Mattias Arakas (20):
„Armastan lõõritamist ja (keerulisi) integraale. Igavuse peletamiseks sean sõnu ja käin metsas (ainult roosasid) kettaid loopimas.“

Maara Parhomenko (20)
on kärsitu ja ja ja ja kirglik mitte kunagi rahul tahab alati rohkem paremini suuremalt kui ta saab oskab suudab rohkem paremini rohkem rohkem rohkem m mm M

Oskar Speek (18):
„korraldan palju, lobisen rohkem“

Liina Konsap (23):
„Enamasti eksisteerin mitme dimensiooni piiril.“

Johanna Roos (23)
on väikest moodi kirjandus-fanaatik, kes pürib kirjandus-väljal(e) nii lihtsalt isuka lugeja, uurija kui ka autorina.

Hele Pilve (33)
hoiab ahjualuseid au sees ja annab puudele piima juua.

Katarina Budrik (30)
on päeval kantseliiti mässitud riigiametnik ning õhtul usin esseede ja arvamuslugude kirjutaja. Hariduselt politoloog, lugemuselt feminist, käitumiselt viisakas. Kasvatab Põhja-Tallinna linnatranspordi liinide rägastikus iseloomu, elukaaslast ning koer Žorikut.

Anna Arvidsdotter (32)
on rootsi luuletaja, kelle klassitundlik luule torgib hiliskapitalistliku maailma absurdsust. Siinsed tekstid pärinevad tema esimesest luulekogust „Käed, millest kinni hoida“ („Händer att hålla i“, 2022), mis tõukub muuhulgas postiljonitöö kogemusest ja uurib, mida tähendab kuuluda poliitilise teadlikkuseta kasvanud põlvkonda, mida teeb inimesega internaliseeritud süütunne ja kes saab endale lubada unistamist.

VÄRSKE RÕHU TOIMETUS

Peatoimetaja:
Hanna Linda Korp

Tegevtoimetaja:
Saara Liis Jõerand

Luuletoimetaja:
Saara Lotta Linno

Proosatoimetaja:
Paul Raud

Tõlke- ja päevikutoimetaja:
Mirjam Parve

Keeletoimetaja:
Anett Pillmann

Kujundajad:
Pärtel Eelmere, Else Lagerspetz

KAASTÖÖD

Luule:
saaralotta.linno@va.ee

Proosa:
paul.raud@va.ee

Arvustused, **esseed**:
hannalinda.korp@va.ee

Tõlked ja päevikud:
mirjam.parve@va.ee

Pildid ja fotod:
vr@va.ee

Illustratsioonid:
Loona Mets

Intervjuu fotod:
Johanna Roos

KOLLEEGIUM
Sveta Grigorjeva, Maarja Kangro,
Pille-Riin Larm, Helena Läks,
Carolina Pihelgas, Johanna Ross,
Mihhail Trunin, Berk Vaher,
Joonas Veelmaa, Mart Velsker,
Tõnis Vilu

VÄLJAANDJA
SA Kultuurileht
Voorimehe 9
10146 Tallinn

TELLIMINE
www.tellimine.ee
Tel 617 7717

Tel 501 7053
vr@va.ee
www.va.ee

Trükk:
Tallinna Raamatutrükikoda

Paberid:
Holmen Book White 70g
Munken Pure 240g

Kirjatüübid:
Self Modern (Bretagne Type Foundry)
Aktsidents (Tüpokompanii)

Värske Rõhk nr 92 (6/2024)

ISSN 1736-2954 (trükis)
ISSN 2228-1363 (epub)